

Põhi- ja keskhariduseta täiskasvanute tasemeharidusse tagasitoomise toetamine

Uuringu raport

Mari Liis Räs, Epp Kallaste, Mart Kaska, Janno Järve, Sten Anspal

Euroopa Liit
Euroopa Sotsiaalfond

Eesti tuleviku heaks

Uuring teostati Haridus- ja Teadusministeeriumi programmi „Täiskasvanute tööalane koolitus ja arendustegevused“ raames, seda rahastati Euroopa Sotsiaalfondist.

Uuringu valmimiseks panustasid lisaks autoritele paljud inimesed. Oluliselt mõjutas töö tulemust **Kjell Rubenson**, kes aitas metoodilisi valikuid teha ning struktureerida poliitikameetmete esitamist. Samuti on oluline panus töö valmimisse uuringu tellija poolelt esialgse ülesandepüstituse, metoodiliste valikute ja lõppraporti kommenteerimise näol Haridus- ja Teadusministeeriumi töötajatest **Märt Tomsonil, Terje Haidakul, Kairi Solmanil, Priit Laanojal, Meeli Murasovil, Inna Laanemetsal, Mart Reinholdil, Aino Halleril ja Mai Timmil**. Autorid tänavad **Pille Liblikut** HTM Üldharidusosakonnast ja **Kaie Piiskoppi** Kutsehariduse õppekavakeskuse juhatajat INNOVEst tänase õppekavade süsteemi tutvustamise eest. Viimsi Keskkooli õppejuhti **Mare Räisi** täname jooksvate kommentaaride eest kogu uuringu ajal. Kuna raporti valmimisel oli vajalik nii eesti- kui ingliskeelse tekstiga paralleelselt töötada, siis oli vaja ka palju tõlketööd teha. Abi eest tõlkimisel täname **Erle Luuki** CentARist.

Väga oluline sisend uuringusse tuli fookusgruppides osalenud erinevate Eesti piirkondade **täiskasvanute gümnaasiumite ja kutsekoolide personali poolt**, kes lubasid lahkelt kasutada ka oma ruume grupiarutelude läbi viimiseks ning paljudel juhtudel sõitsid kohale pika maa tagant. Samuti oleme tänulikud **kohalikele omavalitsustele**, kes võtsid vaevaks vastata küsimustikule ning anda täiendavaid kommentaare.

Lühikokkuvõte

Käeoleva uuringu eesmärk oli koguda informatsiooni põhi- või keskhariduseta täiskasvanute tasemeõppes osalemise takistuste ja eelduste kohta Eestis ja vastavalt analüüsida haridussüsteemi, toetusmeetmeid ning õppekorraldust täiskasvanute gümnaasiumites ja kutsekoolides. Andmete kogumiseks viidi läbi küsitlus täiskasvanute seas, kellel ei ole põhi- või keskharidust. Toetusmeetmete olemasolu kaardistamiseks viidi läbi elektrooniline kohalike omavalitsuste küsitlus. Haridus- ja õppekorralduslike probleemide välja selgitamiseks tehti fookusgrupid täiskasvanute gümnaasiumite ja kutsekoolide personali seas erinevates Eesti piirkondades.

Täiskasvanuid, kellel pole põhi- või keskharidust on Eestis üle 100 tuhande ning õpib neist põhi- või keskhariduse tasemel umbes 5000. Täiskasvanute gümnaasiumi katkestavad aastas umbes kolmandik ja kutsekeskhariduse umbes viiendik. Kõigist keskhariduseta inimestest kavandab õpingutesse naasmist vähem kui viiendik. Täiskasvanute, kellel pole keskharidust, peamised takistused kooli tagasipöördumisel on hoiakulised ja isiku sotsiaal-demograafilisest olukorrast tulenevad. Enamasti väljenduvad need madalas õpimotivatsioonis ja majanduslikes raskustes. Lisaks sellele on inimeste teadlikkus erinevatest täiskasvanute õppe võimalustest vähene. Seega on täiskasvanute tasemeharidusse tagasitoomiseks vajalikud nii kõikehõlmav kommunikatsioonistrateegia (hoiakute muutmiseks ning inimeste võimaluste struktuuri laiendamiseks) kui ka majanduslik toetus, mis võimaldab inimestel pühenduda õpingutele.

Õppekorraldus Eesti täiskasvanute gümnaasiumites on paindlik, ent täiendavat paindlikkust saaks tuua e-õppe laialdasema kasutamisega. Täiskasvanute gümnaasiumites on probleemkohaks tugipersonali rahastamine, mida väiksemates koolides ettenähtud mahus ei ole. Kursuste sisu ja arvu ning lõpetamise tingimuste osas ei ole koolipersonalil ühest seisukohta, kuid tõstatasid mitmed arutelu väärivad küsimused nagu kursuste arvu või mahu vähendamine, suurema spetsialiseerumise võimaldamine jne. Õppekorraldus kutsekoolide kutsekeskhariduse õppekavadel ei soosi täiskasvanud õppijaid, kuna on valdavalt päevases õppevormis. Seega täiskasvanute suunamiseks kutsekeskharidusse tuleks kindlasti muuta õppevõimalusi paindlikumaks.

Haridussüsteemi tasandil on oluline, et seatakse paika selged täiskasvanutele põhi- ja keskhariduse andmisega seotud eesmärgid ja erinevate institutsioonide rollid. Kuigi täiskasvanutele võiks kutsekeskharidust pidada mõnel juhul sobivamaks, siis praegu ei olegi võimalik seda paindlikult omandada. Senised täiendavad toetusmeetmed ei ole piisavad täiskasvanute koolis püsimise tagamiseks. Lisaks on kohalike omavalitsuste erinev suhtumine täiskasvanute õppesse loonud ebavõrdsed võimalused toetuste saamiseks. Tugimeetmete osas on täna ebavõrdses olukorras ka kutsekoolide ja täiskasvanute gümnaasiumite õpilased, kellele kehtivad erinevad toetuse skeemid. Täiskasvanuid võiks toetada hoolimata konkreetsest õppevormist sarnastel alustel.

Kokkuvõtvalt on peamine tervikliku lähenemise kujundamine nii haridussüsteemi kui ka tugimeetmete mõistes. Arvesse tuleb võtta, et täiskasvanute elud on keerulisemad kui esmase hariduse omandajatel ja kooli tagasi pöördumine on nende vaba valik, mistõttu õppimise julgustamiseks ja toetamiseks tuleb kaasata erinevaid institutsioone ning tagada nende koostöömimine.

Executive summary

It has been found that people with upper secondary education participate more readily in lifelong learning (Järve et al. 2012). Therefore they are more capable of dealing with changes in the society and are overall better equipped for life. There are over 100 000 adults in Estonia without secondary education, meanwhile there are only 5000 over 20-yearolds studying to obtain either lower or upper secondary diploma. A considerable number of people who currently lack secondary education are capable of obtaining this level of education. This could be beneficial both to the individuals themselves as well as the society at large.

The aim of the current study is to gather information about the barriers and preconditions for adults wishing to obtain secondary education in Estonia and, in light of these, to analyse the current education organisation, study organisation and support measures regarding adult learners in adult gymnasiums and vocational schools.

In order to gather relevant **data** a survey was carried out in December 2013 among adults without secondary education and those who are currently studying to obtain it. The purpose of the survey was to identify the most important barriers and the potential solutions to overcome these. To gather information about current support measures an electronic survey was carried out among the Estonian municipalities. The information about school organisation and education system was obtained in the focus groups, which were carried out separately with adult gymnasium and vocational school staff in five different regions. Together different experiences were discussed and potential solutions to improve adults opportunities and motivation for learning were proposed.

Currently most of the adults who are studying on the secondary level do so in non-stationary form in adult gymnasiums. In vocational secondary education the proportion of students older than 20 is quite large, but only a couple of hundred over 25-yearolds are studying in those programmes. About a third of adult students in adult gymnasiums and one fifth in vocational secondary programmes drop out. It follows that **out of all the adults without secondary education only a small proportion is currently studying in formal programmes and out of those relatively many drop out.**

Reasons for leaving school and motivation to return

Regardless of the specific group under observation the main reason for dropping out of initial education was financial difficulty. For women children were also a significant reason. About two thirds of people without secondary education have not considered returning to school. Those who have considered it are equally likely to have made the decision to return to school (17%) or to have given up the idea entirely (18%).

As a **barrier to returning financial reasons** are again the most prominent. Equally important are **attitudinal barriers** like lack of motivation or perceived need, but also age. The latter was most often stated by people over 50. In addition, awareness of educational opportunities was also found to be rather low. If a person has discontinued their studies because of care responsibilities, health or attitudinal barriers, then these are also likely to be the reasons for not returning.

Financial difficulties are also important reason for dropping out for those adults who have returned to secondary education in adult gymnasiums. Conflicting schedules with work or employers lack of support also often result in dropping out. Based on statistics from schools and from the focus group discussions about half of those dropping out are exmatriculated because of attendance issues or because of unsatisfactory results. These reasons are often just a façade for more serious issues that also need the intervention of supportive personnel, like the psychologist, to prevent dropping out.

The most common **motivators** for adults to return to school are **better career opportunities, wish to enter tertiary education or internal motivation** to improve one's knowledge.

Institutional framework

Adult secondary education in Estonia can in principle be offered as non-stationary studies in adult gymnasiums as well as in vocational schools. Some initial education providers also have a non-stationary studies department. Vocational secondary education isn't offered in non-stationary form although the legislation doesn't restrict this. Therefore **adults' participation in secondary education is somewhat restricted.**

Although curricula for lower and upper secondary education are regulated on the state level and are the same for both initial education and adult secondary education a number of exceptions are made for non-stationary studies. **This enables adult gymnasiums to offer flexible learning opportunities.** The empirical study showed that there may be some aspects that could be developed further to gain more flexibility.

The relevant legislation to use prior learning assessment in secondary education is in place, but there are no practical knowledge nor experiences on how to do this. Evaluating prior knowledge can substantially cut study duration and could therefore be very beneficial for adults with strict time constraints. It follows that **a national system for using prior learning assessment in secondary education should be developed.**

Adults learning in vocational secondary education and adults learning in adult gymnasiums have currently different opportunities in respect to financial support. Adults learning in adult gymnasiums do not receive financial aid. Vocational school students studying in stationary form are eligible for national scholarships. General social support is of course available for both of these groups. Vocational school students are also eligible for transportation support; meanwhile adult gymnasium students have no central system for this and may or may not receive support from their municipality. Different municipalities regard adult learners differently and therefore **adults in different regions have different benefits and therefore unequal opportunities to participate in education.**

It should thus be considered firstly whether to unify the system of financial support for all adults to create equal opportunities for participation and secondly how to increase the flexibility of vocational secondary education. One solution for the latter could be to use the new module-based study organisation in a way that increases adults' opportunities within the current system.

Working adults are entitled to up to 30 days of study leave a year. If they are studying in secondary education then for 20 of these days the employer is obliged to pay the usual wage. Additionally for completing secondary education another 15 leave days can be taken out and the national minimum

wage will be paid for it. This is independent of form of study. If all employers were to follow this, then it can clearly be quite a burden for them, and the empirical analysis showed that **employers' negative attitudes and unwillingness to provide flexible schedules is a significant barrier to learning.**

Looking at different benefits it is clear that unemployment is today more favourable to studying in secondary education, because registered unemployed people are eligible for financial benefits, different labour market services and health insurance. Entering secondary education means losing all of these benefits. Although studying in vocational education provides students with health insurance they still miss out on the privileges of the unemployed which can additionally include transportation and accommodation support when participating in short courses. Therefore **participation in secondary education is not seen as a viable alternative to unemployment.** In addition those who start studies in non-stationary form also lose their survivor's pension (if they were receiving it).

Support in schools

The survey among adults without secondary education showed that they rarely see that the schools could or should do something differently. Out of the three school level measures offered (widening of e-learning opportunities, change of study organisation and contact from school) people saw only contacting from the school and encouragement from them to continue education as potential influential for returning to school.

Although potential students do not see that school could do much to persuade them to return to school there are still a number of things that could be improved. On the national level it could be said that the variety of study forms is sufficient, but not all adults have access to every type of study organisation in their region. There is no one ideal form of studies for adult learners and **different flexible forms should be encouraged.** It is equally important that potential learners should be informed of these opportunities, because only complete information can provide the tools to make the decision to return to school. So it follows that **information availability should be a priority.**

Today different schools use e-learning opportunities to a different extent and understanding of what constitutes e-learning also varies. It is clear that some teachers do not have the skills nor the motivation needed to actively use e-learning opportunities. To help make better use of the technological capabilities of the schools the **education technologists are needed**, so someone would train the teachers, but also help them on a daily basis.

In adult gymnasiums the financing of support personnel more generally is seen as an issue. Although the legislation states that support personnel should be available in all the schools the adult gymnasiums often lack funding for these positions. Adults with their complicated life situations are even more likely to need help from the psychologist and other supportive personnel than children. Also some schools feel the need for speech therapists for adults. Therefore the **current financing issues should be resolved, so that all schools are able to afford the support staff.**

The fact that school was rarely seen as the main barrier to returning to education shows that the general attitudes of adults are much more detrimental. If the aim is to motivate as many people as possible to return to their studies **the first barrier to address should be changing the general attitude towards adult formal education.**

Education system

From the potential students' perspective common reasons why not to return to school do not stem from the education system.

School personnel raised issues both about the curriculum and the termination conditions which could be discussed. Although this is not part of the consensus the number and amount of courses, extracurricular activities are under discussion. There are those who appreciate that the number and the volume of courses could be reduced as well as those who believe that it should not be any different from the ordinary gymnasium. The general view is that the diploma should be consistent, especially on further learning opportunities for both stationary and non-stationary training. However, there is no common position on this, which is the broader purpose of adults' secondary education.

From the graduation conditions the main object of debate is the need for research and the skillfulness of the supervisors to direct adults rather to the practical work. The obvious proposition is to make an exception for learners in prison, replacing the requirement of the research with the school exam. This is because in the prison it is not possible neither to gain access to necessary materials for research nor conduct empirical studies.

From the point of view of the schools the problems were seen to be: the ambiguous roles of different types of schools, school funding and more generally, the lack of a comprehensive strategy for adult education levels. It is discussed what are the roles of general secondary schools and vocational schools in offering secondary education to adults, how should be the division of pupils between the adult gymnasiums and the ordinary secondary schools as well as division of adults between vocational secondary education and vocational education. The question is whether the adults should acquire secondary education in general or vocational education institution? Should adults acquire vocational secondary education or shorter and more flexibly offered vocational training in vocational schools? Are adults' high schools in first hand second-round education for those who do not handle the ordinary school and who need to be approached with simplified approach to learning or strong upper secondary education establishments providing adults education in flexible manner? It would be necessary to define the role of and need for the various institutions of adult education. The different ownership of adults' gymnasiums and (most of) the vocational schools hinders effective collaboration and development of uniform adult educational infrastructure.

At the level of the education system, it is important to set forth clear secondary education level objectives. There are opportunities in the education system, such as curriculum modification, new types of certificates etc., which would allow more flexibility for adult learners. Such changes would require at least some level of agreement on the role of institutions and the distribution of educational objectives.

Support and benefits

Potential learners evaluate additional support measures as most effective compared to the school and the education level measures. This is also confirmed by the school personnel that the main obstacle for students to participate in the school is related to money, work and child care.

More than half of those who faced a problem with a need or a desire to work and/or lack of motivation, felt that they could attend a school depending on the availability of a scholarship and/or flexible working hours, but also the confidence that a better education can earn a higher salary. As

those with economic and/or motivational problems are many, such measures could influence greater number of people compared to the other measures. Biggest part of the people with the childcare problem found the solution to be covering of childcare costs and/or child care option close to home. As child care availability throughout the group of people without secondary education is a small problem, it would not help many, but those who have such a problem, see significant help of these measures (more than half estimate that they would consider going to school if these measures were available).

Additional support measures were also evaluated by the teachers and school personnel as the most important factor in bringing adults back to school. It was pointed out that a every little help is important and, more generally, it would be necessary to ensure that the transport expenses, support for minimum living expenses and support for school lunch are covered comprehensively.

Local governments have offered support primarily case by case, and consequently different situation in different municipalities has evolved. Some of the local government responses seemed to indicate additionally that the local authorities do not see adults as learners but only as working people, and therefore the need for support is not systematically addressed. What exactly should be the role of a local government should be placed to the debate as the state has already committed distributing support to some of the students. If, for example, some smaller municipalities if at all have only one or two adults with their specific support needs studying on the secondary-level, these students gather together in the school. In addition, the school can control whether the student has taken part in training which is rather difficult for a local government to do. Therefore, the logical place for sharing the specific grants (different from universal social benefits) is by the school.

Supporting adults with information in returning to school is not possible to overemphasize. For adults return to school is the free choice, and in order that the choice would fall towards returning to school, it is important that relevant information (cost of studies, time of the studies, flexibility in terms of time, course content, availability of materials, etc.) would be easily accessible in one place. It is important that the information is targeted and in an understandable form. The potential of personalized appeals to people is essentially great. In addition to informing potential learners, the improvement of attitude of employers and general society towards adults in secondary school level studies is important. Thus, it is necessary to develop a comprehensive information strategy to ensure its effectiveness and purposefulness.

In summary, a holistic approach to education system as well as to support measures is necessary. Adults' lives are more complex than lives of students in initial education and the return to school is their free choice. This is why learning has to be encouraged and supported with the involvement of various institutions in co-operation.

Sisukord

LÜHIKOKKUVÕTE	3
EXECUTIVE SUMMARY	4
SISUKORD	9
JOONISTE LOETELU.....	12
TABELITE LOETELU.....	13
SISSEJUHATUS	14
1 TEOREETILINE TAUST	16
2 TÄISKASVANUTE TASEMEHARIDUS EESTIS.....	20
2.1 EESTI HARIDUSSÜSTEEM.....	20
2.2 TÄISKASVANUTE VÕIMALUSED PÕHI- JA KESKHARIDUSE OMANDAMISEKS EESTIS	21
2.2.1 <i>Haridusasutused, statsionaarne ja mittestatsionaarne õpe</i>	<i>21</i>
2.2.2 <i>Õpingutega alustamise eeldused</i>	<i>22</i>
2.2.3 <i>Õppekavad</i>	<i>23</i>
2.2.4 <i>Vanglaharidus kui täiskasvanuhariduse erivorm</i>	<i>24</i>
2.2.5 <i>Lõpetamise tingimused</i>	<i>24</i>
2.2.6 <i>Kooli katkestamine</i>	<i>25</i>
2.3 TÄISKASVANUD ÕPPIJATE TOETAMINE	25
2.4 VARASEMAD UURINGUD TÄISKASVANUTE TASEMEHARIDUSE KOHTA EESTIS	28
2.5 ÜLEVAADE EESTI TÄISKASVANUTE HARIDUSEST NING ÕPPIMISEST PÕHI- VÕI KESKHARIDUSE TASEMEL	31
2.5.1 <i>Keskharidusesta inimeste osakaal</i>	<i>31</i>
2.5.2 <i>Põhi- või keskhariduse tasemel õppivad täiskasvanud</i>	<i>33</i>
2.5.3 <i>Täiskasvanute põhi- või keskhariduse tasemel õpingute katkestamine.....</i>	<i>35</i>
3 ANDMETE KOGUMISE JA ANALÜÜSI METOODIKA.....	36
3.1 SISSEJUHATUS JA SIHTRÜHMA MÄÄRATLUS.....	36
3.2 ELANIKKONNA KÜSITLUS.....	36
3.3 KOHALIKE OMAVALITSUSTE KÜSITLUS	37
3.4 KOOLIPERSONALI FOKUSGRUPID	38
4 EMPIIRILISED TULEMUSED	40
4.1 HARIDUSES OSALEMISE TAKISTUSED JA MOTIVATSIOON	40
4.1.1 <i>Haridustee katkestamise põhjused</i>	<i>40</i>
4.1.2 <i>Kooli tagasipöördumise takistused</i>	<i>46</i>
4.1.3 <i>Kooli tagasipöördunute takistused lõpetamiseks.....</i>	<i>50</i>
4.1.4 <i>Motivatsioon õpingute jätkamiseks</i>	<i>52</i>
4.2 TÄISKASVANUD ÕPPIJATE TOETAMINE LÄBI ÕPPEKORRALDUSE.....	55
4.2.1 <i>Koolides rakendatavad meetmed.....</i>	<i>55</i>
4.2.2 <i>Koolide tugipersonal.....</i>	<i>57</i>
4.2.3 <i>Vajadus meetmete järele</i>	<i>58</i>
4.2.4 <i>Kokkuvõte.....</i>	<i>60</i>
4.3 TÄISKASVANUD ÕPPIJATE TOETAMINE HARIDUSSÜSTEEMIS.....	61

4.3.1	<i>Takistused haridussüsteemis</i>	61
4.3.2	<i>Vajadus meetmete järele</i>	65
4.3.3	<i>Kokkuvõte</i>	66
4.4	TÄISKASVANUD ÕPIJA TOETUSMEETMED	66
4.4.1	<i>Toetusmeetmed koolides ja omavalitsustes</i>	66
4.4.2	<i>Vajadus meetmete järele</i>	75
4.5	TÄISKASVANUD ÕPIJA TOETAMINE INFORMEERIMISEGA.....	76
4.6	EMPIIRILISTE TULEMUSTE KOKKUVÕTE.....	78
5	NÄITEID TÄISKASVANUTE TASEMEHARIDUST TOETAVATEST MEETMETEST, KORRALDUSEST TEISTES RIIKIDES	80
5.1	SISSEJUHATUS	80
5.2	HARIDUSTASEME TÕSTMISELE SUUNATUD LAIAULATUSLIKUD PROGRAMMID	81
5.2.1	<i>"Täiskasvanuhariduse algatus" või "Knowledge Lift" Rootsisis</i>	81
5.2.2	<i>"Noste" programm Soomes</i>	83
5.2.3	<i>"Uute võimaluste" algatus Portugalis</i>	83
5.3	HARIDUSSÜSTEEMI KORRALDUSE NÄITEID	85
5.3.1	<i>Mitteformaalse ja informaalse õppimise tunnustamine ja hindamine formaalõppes</i>	85
5.3.2	<i>Erinevad valikuvõimalused põhi- ja keskhariiduses – Iirimaa</i>	88
5.3.3	<i>Pooleliiolevate õpingute tunnistus – Soome</i>	89
5.4	TUNDIDE ARV JA KORRALDUS	89
5.4.1	<i>Ajaliselt paindlike õppevormide suurendamine</i>	89
5.4.2	<i>Õppemahu vähendamine täiskasvanuõppes</i>	90
5.4.3	<i>Koolide moderniseerimine</i>	90
5.5	ÕPIMOTIVATSIOONI SUURENDAMINE JA PERSONAALSETE TAKISTUSTE ÜLETAMINE.....	90
5.5.1	<i>Täiskasvanuhariduse struktuuride ja info kättesaadavuse lihtsustamine</i>	91
5.5.2	<i>Baasilise kirjaoskuse tõstmine</i>	92
6	POLIITIKASOOVITUSED	94
6.1	SELGE VALITSEMISSTRUKTUUR JA LÄBIVAD EESMÄRGID	94
6.1.1	<i>Selge valitsemisstruktuur</i>	94
6.1.2	<i>Täiskasvanute põhi- ja keskhariiduse strateegia</i>	95
6.2	TOETUSMEETMETE FINANTSEERIMINE JA KORRALDUS.....	96
6.2.1	<i>Üldine koolide finantseerimine</i>	96
6.2.2	<i>Õppimine tasemehariiduses eelistatuna töötusele</i>	97
6.2.3	<i>Selge ja võrdsete võimalustega toetussüsteem</i>	97
6.2.4	<i>Lastehoid</i>	98
6.3	TÄISKASVANUTE PÕHI- JA KESKHARIDUSE KORRALDUS JA SISU	98
6.3.1	<i>Moodulõppe süsteemi võimaluste kasutamine</i>	98
6.3.2	<i>Varasema õpingu ja töökogemuse arvestamine (VÕTA) tasemehariiduses</i>	99
6.3.3	<i>Mitte-eesti emakeelega täiskasvanute õpivõimaluste parandamine</i>	99
6.3.4	<i>Lõpetamata õpingute tunnistuse väljatöötamine</i>	100
6.3.5	<i>Uurimistöö lõpetamise tingimusena</i>	100
6.3.6	<i>E-õppe võimaluste ja võimekuse arendamine</i>	100
6.4	INFORMEERIMINE JA NÕUSTAMINE.....	101
6.4.1	<i>Tervikliku kommunikatsioonistrateegia arendamine</i>	101
6.4.2	<i>Sihtrühmadeni jõudmine</i>	101
	KOKKUVÕTE	103
	KASUTATUD KIRJANDUS	110

LISA 1: KÜSITLUSE VALIMI KARAKTERISTIKUD 115

LISA 2. ÕPINGUTE JÄTKAMISE BARJÄÄRIDELT SUUNAMINE POTENTSIAALSETE MEETMETE JUURDE. 117

Jooniste loetelu

Joonis 1. Täiskasvanute õppimise barjääride klassifikatsioon	16
Joonis 2. Piiratud tegutseja mudel	17
Joonis 3. Inimeste jaotus haridustasemetega järgi, 2011	31
Joonis 4. Keskhariduseta inimeste arv vanusgruppide ja hariduse tasemetega kaupa, 2011	32
Joonis 5. Keskhariduseta täiskasvanute osakaal regionaalselt 20-64-aastaste seas, 2011.....	32
Joonis 6. 20-64-aastaste keskhariduseta täiskasvanute absoluutarv regionaalselt, 2011.....	33
Joonis 7. Täiskasvanud, kes õpivad põhi- või keskharidustasemel (õppeaasta 2013/14)	34
Joonis 8. Erinevates haridusasutustes õppivate täiskasvanute osakaalud soo järgi (kooliaasta 2013/14 kutsekeskhariduse osas, 2011 üldhariduse osas).....	34
Joonis 9. Täiskasvanud õpilaste jaotus õppeliigi ja õppevormi lõikes (õppeaasta 2013/14).....	35
Joonis 10. Esmase hariduse katkestamise põhjused täiskasvanutel, kes hetkel ei õpi.....	41
Joonis 11. Esmase hariduse katkestamise põhjused täiskasvanutel, kes küsitluse hetkel osalesid tasemeõppes	42
Joonis 12. Esmase hariduse katkestamise põhjused sugude lõikes täiskasvanutel, kes uuringu hetkel ei õppinud.....	43
Joonis 13. Esmase hariduse katkestamise põhjused vanusegruppide lõikes täiskasvanutel, kes uuringu hetkel ei õppinud.....	44
Joonis 14. Haridustee katkestamise põhjused neil täiskasvanutel, kes ei ole kooli tagasi läinud ja neil kes on kooli tagasi pöördunud, aga siiski katkestanud	45
Joonis 15. Haridustee katkestamise põhjused edasiõppimise kavatsuste järgi.....	46
Joonis 16. Õpingute jätkamise barjäärid	47
Joonis 17. Õpingute jätkamise barjäärid vanusegruppide lõikes	48
Joonis 18. Õpingute jätkamise barjäärid sugude lõikes	49
Joonis 19. Vabatahtlikult Tartu Täiskasvanute Gümnaasiumi katkestamise põhjused (viie aasta keskmine katkestanute arv)	52
Joonis 20. Hetkel mitteõppivate täiskasvanute motiivid õpingutesse tagasi pöörduda.....	53
Joonis 21. Hetkel õppivate täiskasvanute motiivid õppesse naasmiseks	54
Joonis 22. Universaalsed meetmed KOVides	67
Joonis 23. KOV-i poolt pakutavad spetsiaalsed meetmed täiskasvanud õppijatele	68

Tabelite loetelu

Tabel 1. Kutseharidust andvate institutsioonide ja avatud vastuvõtuga õppekavade arv	22
Tabel 2. Kutseharidusest välja kukkumise põhjused ja vajalikud ennetusmeetmed	29
Tabel 3. Omavalitsuste küsitlusele laekunud lõpetatud ja lõpetamata vastuste ülevaade	38
Tabel 4. Fookusgruppides osalejad	39
Tabel 5. Statistiliselt olulised seosed õpingute katkestamise põhjuste ja edasiõppimise barjääride vahel	49
Tabel 6. Hinnangud potentsiaalsetele koolipõhiste toetusmeetmetele inimeste poolt, kes ei plaani kooli tagasi minna (n=232)	59
Tabel 7. Hinnangud potentsiaalsetele haridussüsteemi põhiste toetusmeetmetele inimeste poolt, kes ei plaani kooli tagasi minna (n=232, konkreetsele meetmele vastanute arv sulgudes)	66
Tabel 8. Toetusmeetmete hindamine inimeste poolt, kes ei plaani haridust jätkata (n=232)	75
Tabel 9. Elanikkonna küsitluse valimi karakteristikud, % jaotus	115

Sissejuhatus

Inimesed, kellel on keskharidus, on alimad ennast ka hiljem täiendama. Seega on nad võimelised paremini ühiskonnas toimivate muutustega kohanema ning saavad lõppkokkuvõttes paremini hakkama. Eestis on üle 100 tuhande täiskasvanud inimese, kellel pole keskharidust, samas kui põhi- või keskharidust omandamas on vaid 5000 inimest, kes on üle 20-aastased. Vähemalt osa neist, kellel pole keskharidust ja kes seda praegu ka ei omanda, oleks võimelised selle omandama. Sellest võiks võita nii inimesed ise kui ühiskond.

Täiskasvanud, kes pöörduvad tagasi kooli, kogevad mitmeid kohanemiskursusi (näiteks töö- ja pereelu ühitamine õpingutega). Seejuures on erinevad vajadused neil, kes käivad tööl erinevatel aegadel, kellel polegi tööd, kellel on lapsed või muud hoolduskohustused jne. Kohanemiskursused on suuremad formaalhariduses, milles osalemine on aeganõudvam kui näiteks tööalastel täiend- või ümberõppe koolitustel osalemine. Täiskasvanute naasmine kooli põhi- või keskhariduse tasemel, mis erinevalt koolikohustuslikest noortest on vabatahtlik otsus, eeldab seega paindlikku koolisüsteemi, mis suudab arvesse võtta õppijate erinevaid vajadusi.

Käeoleva uuringu eesmärk on koguda informatsiooni põhi- või keskhariduseta täiskasvanute tasemeõppes osalemise takistuste ja eelduste kohta Eestis ning analüüsida nende takistuste ja eelduste valguses haridussüsteemi, toetusmeetmeid ja õppekorraldust täiskasvanute gümnaasiumites ning kutsekoolides. Eeltoodule tuginedes tehakse ettepanekuid täiskasvanute põhi- ja keskhariduse tasemel õppimise korraldamiseks, õppekorralduse paindlikumaks muutmiseks ja tugimeetmeteks, et suurendada täiskasvanute võimalusi ja motivatsiooni tasemehariduses osalemiseks.

Uuringus analüüsitakse täiskasvanute tasemeõppes osalemisega seonduvaid küsimusi läbi kolme vaatenurga: koolitasandi õppekorraldus, hariduskorraldus laiemalt ja toetusmeetmed, mida rakendavad koolid, omavalitsused ja riik. Eraldi tähelepanu pööratakse üldhariduse ja kutsekeskhariduse eripäradele täiskasvanute tasemehariduse kontekstis. Olulisemad küsimused, millele uurimisülesande kohaselt püüti käesoleva uuringuga vastuseid saada, on järgmised:

Kooli tasandi õppekorraldus:

- missugused olulisemad aspektid kooli tasandi õppekorralduses suurendavad ja vähendavad ligipääsu koolitusele ning mõjutavad edukalt lõpetamist;
- selgitada välja positiivsed näited, kuidas õppekorraldust täiskasvanud õppijale sobivaks muudetakse (õppeasutuse poolt seaduses sätestatud võimaluste piires);
- selgitada välja, millised on sihtrühma vajadused õppekorralduse paindlikumaks muutmise osas õppeasutuse tasandil;
- analüüsida, millised on peamised määravad asjaolud õpingute uuesti katkestamisel.

Hariduskorraldus:

- selgitada välja, millised muudatused tasemekoolituse hariduskorralduses riigi tasandil (sh tasemeõppe sisus ja mahus) on vajalikud selleks, et põhi- ja üldkeskhariduse omandamine oleks tõhusam ja tulemuslikum ning toetaks edasist suundumist erialaõppesse;

- analüüsida teiste Euroopa riikide tasemekoolituse tagasipöördumist soodustavaid meetmeid (*second chance*) ja kogemusi (tasemekoolituse korralduse, sh sisu, mahu ning tugimeetmete vaatenurgast?);

Tugimeetmed:

- kaardistada olemasolevad tugimeetmed (ka need, mida on seni rakendatud projektipõhiselt);
- selgitada välja, milliseid tugimeetmeid enim kasutatakse, millised neist on efektiivsed ja millised mitte;
- analüüsida tugimeetmete tõhusust ja mõju põhi- ja keskhariduseta täiskasvanud õppijale õppima asumise ja õpingute lõpetamise toetamisel (sõidutoetus, õppetootus / stipendium, majutuse võimaldamine, lapsehoid jne);
- selgitada välja täiendavate tugimeetmete vajadus ja karakteristikud (tuginedes projektipõhiste meetmete kasutamise ning uuritud Euroopa riikide kogemusele).

Lähteülesandes püstitatud uurimisküsimustele vastuse otsimiseks viidi läbi keskhariduseta täiskasvanute küsitlus õppimise takistuste välja selgitamiseks ning takistuste ületamiseks sobivate meetmete hindamiseks. Kutsekoolide ja täiskasvanute gümnaasiumite personaliga tehti fookusgrupiintervjuud erinevates Eesti paikades, et selgitada välja nende vaade võimalikele täiskasvanute koolis õppimise takistustele, koolide õppekorralduse ja riikliku haridussüsteemi sobivusele. Lisaks viidi läbi kohalike omavalitsuste (KOV) elektrooniline küsitlus, et selgitada välja täiskasvanute õppimist toetavate meetmete olemasolu.

Raport on üles ehitatud järgmiselt: esimene peatükk annab ülevaate täiskasvanute tasemeõppes osalemise takistuste teoreetilisest põhjustest. Teises osas tutvustatakse täiskasvanute tasemeõppes osalemise regulatiivset raamistikku. Kolmas osas annab ülevaate andmekogumise meetodikast ning neljandas osas esitatakse küsitlusandmete ja fookusgrupiintervjuude analüüsi tulemused. Viiendas peatükis on toodud mõned näited mujal maailmas kasutatud praktikatest ning raport lõppeb poliitikasoovitustega.

1 Teoreetiline taust

Täiskasvanud õppijate eripäradega arvestamine on neile haridusvõimaluste kujundamisel kriitilise tähtsusega. Seetõttu tuleb analüüsida nii õppurite motivatsiooni kui tasemehariduses osalemist takistavaid tegureid ja haridussüsteem peab pakkuma sobilikku raamistikku, mis võimaldab paindlikku lähenemist sõltuvalt inimese vajadustest. Käesolevas peatükis anname lühikese ülevaate teoreetilises kirjanduses käsitletud täiskasvanute õppimisega seotud takistustest, õppes osalemise eeldustest ja nende erisustest võrreldes noorte õppuritega.

Üks enim kasutatud õpingute barjääride klassifikatsioone pärineb Crossilt (MacKeracher *et al.* 2006; Rubenson ja Desjardins 2009; Saar ja Roosalu 2011) ning seda on edasi arendanud Fagan (1991). Cross eristas järgnevaid takistusi täiskasvanute hariduses osalemisele:

- isiku sotsiaal-majanduslikust olukorrast tulenevad (nimetatakse ka situatiivsed tegurid),
- institutsionaalsed ja
- hoiakulised tegurid.

MacKeracher *et al.* (2006) järgi arendasid Potter ja Alderman välja veel neljanda kategooria, mille nad nimetasid:

- akadeemilised tegurid.

Isiku sotsiaal-majanduslikust olukorrast tulenevad	Institutsionaalsed	Hoiakulised	Akadeemilised
<ul style="list-style-type: none"> • Erinevate rollide ühitamine • Isiklikud ressursid • Perekonna toetus • Geograafilised võimalused / transport 	<ul style="list-style-type: none"> • Õpivõimaluste kättesaadavus ja kvaliteet • Sisseastumistingimused • Sisseastumise protsess • Ajaline korraldus • Tugiteenused õppuritele • Õpetajate ja teiste töötajate hoiakud 	<ul style="list-style-type: none"> • Enesekindlus • Õppimise väärtustamine • Hoiakud enda suhtes • Varasemad negatiivsed kogemused • Tervis 	<ul style="list-style-type: none"> • Kirjaoskus • Matemaatilised oskused • Arvuti oskused • Informatsiooni leidmise oskused • Tähelepanu ja mälu • Kriitiline ja reflektiivne mõtlemisvõime • Essee, eksamite ja testide kirjutamise oskus

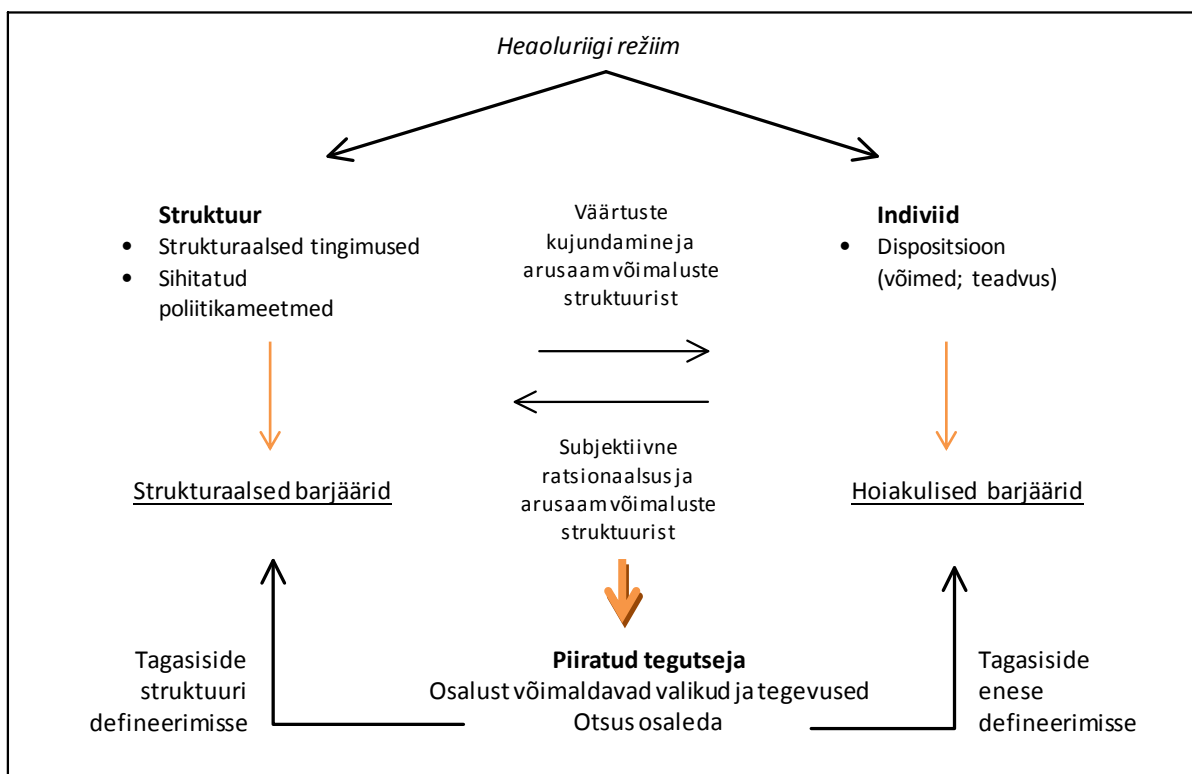
Joonis 1. Täiskasvanute õppimise barjääride klassifikatsioon

Allikas: MacKeracher *et al.* 2006, autori poolt kohandatud.

See käsitlus läheneb erinevate takistuste liigitamisele osaleja ehk õppija perspektiivist ja eeldatakse, et need barjäärid mõjutavad nii õppes osalemise otsust kui ka tegelikku osalemise protsessi (sh väljakukkumist). Isiku sotsiaalmajanduslikust olukorrast johtuvad tegurid ehk n-ö elu tegurid (nagu neid nimetab Fagan (1991)), peegeldavad isikut lähedalt ümbritsevaid tingimusi, mis piiravad ligipääsu haridusele ja õpetöös osalemist. Institutsionaalsed (ehk õppekorralduslikud) tegurid hõlmavad endas kõiki takistusi, mis tulenevad hariduse korraldamisel rakendatavatest meetoditest (nt hariduslike

tegevuste planeerimine, õpetamine ja administreerimine). Hoiakulised (ehk õppija isiksusega seotud) tegurid peegeldavad õppija nägemust tema enda võimetest ja võimalustest edukalt õpingutes osaleda. Akadeemilised tegurid koondavad erinevaid praktilisi oskusi ja teadmisi, mis on vajalikud selleks, et osaleda edukalt tasemehariduses. Näiteid neist teguritest on toodud alljärgneval joonisel (vt Joonis 2).

Millised eelpool toodud takistustest osutuvad kõige olulisemateks sõltub konkreetse riigi kontekstist. **Piiratud tegutseja mudel**, mille formuleerisid Rubenson ja Desjardins (2009), väidab, et institutsionaalsed tingimused mängivad olulist rolli keskkonna kujundamisel, milles inimene oma haridusvalikuid langetab. Seega struktuursed tingimused „piiravad“ indiviidi tegutsemist. Avalik poliitika võib mõjutada institutsionaalseid tingimusi, aga kaudselt ka inimeste hoiakuid ehk seda, kui õppimist soodustava või mittesoodustavana nad end ümbritsevat keskkonda tajuvad. Seega Rubenson ja Desjardins leiavad, et riigi elukorraldus laiemalt mõjutab inimeste võimekust osaleda täiskasvanu hariduses läbi selle, kuidas materiaalne, sotsiaalne ja institutsionaalne keskkond omavahel kombineeruvad ja kuidas tekkinud kombinatsioon mõjutab isiku sotsiaalmajanduslikust olukorrast tulenevaid, institutsionaalsed ja hoiakulisi õppes osalemise takistusi.

Joonis 2. Piiratud tegutseja mudel

Allikas: Rubenson ja Desjardins 2009: 195.

Siinjuures on oluline pöörata tähelepanu sellele, et kuigi see mudel sobib nii noorte kui ka vanemaalaste takistuste kirjeldamiseks, esineb nende gruppide vahel siiski olulisi erinevusi. Mõningad takistused on täiskasvanute jaoks raskemini ületatavad kui noorte jaoks. Täiskasvanud õpivad ennekõike seda, mida nad tahavad õppida ja mis on nende jaoks tähenduslik. Täiskasvanud võtavad nii palju vastutust, kui nad vajalikuks peavad ja ei ole huvitatud enda jaoks ebahuvitatavate teemade õppimisest (Illeris 2007 nagu viidanud Illeris 2010).

Knowles (1989) leidis, et täiskasvanute õpetamine on kvalitatiivselt teistsugune alljärgnevatel põhjustel (nagu viidanud Jarvis 2010):

- nad juhivad end ise;
- nad tahavad teada, miks nad õpivad;
- nende varasem kogemus on õppimise allikas;
- neil on sisemine motivatsioon õppida ja
- nende õppimine on probleemi-, mitte ainekeskne.

Jarvis (2010) leiab, et olulisim neist teguritest on täiskasvanute varasem kogemus, mis dikteerib viisid, kuidas teatud aineid peaks õpetama. Ta väidab, et valdkondades, kus täiskasvanutel on väga vähe varasemat kogemust, tuleks läheneda pedagoogiliste võtetega. Esialgsete teadmiste ja kogemuste olemasolul tuleks vastatavalt kasutada andragoogilisemat lähenemist (Jarvis 2010). Seega täiskasvanute õpetamine on keerukas ülesanne ja õpetajad peaks olema varustatud mitmekülgete oskustega, et hästi hakkama saada kõigi erinevate situatsioonidega, mis klassiruumis võivad esineda.

Koolikorralduse tasandil on Potter ja Ferguson (nagu viidanud MacKeracher *et al.* 2006) identifitseerinud viis olulist elementi, mis peavad efektiivsel elukestva õppe institutsioonil olema: tunnustamine, toetamine, paindlikkus, ligipääsetavus ja kättesaadavus. MacKeracher *et al.* (2006) leidsid, et seda nimekirja tuleks täiendada relevantsuse ja austusega. Need peegeldavad kõige olulisemaid meetmete suundi, mis peaks aitama täiskasvanud õppijal takistusi ületada MacKeracher *et al.* (2006):

- Tunnustamine – täiskasvanute erinevaid vajadusi tuleb aktsepteerida ja tunnustada ning mitte seada kahtluse alla igapäevases koolitöös.
- Toetamine – täiskasvanud õppijad võivad vajada enam suunamist ja toetamist, kuna lisaks raskustele kohanemisel akadeemilise keskkonnaga on neil tihti ka pere ja tööga seotud kohustused. Selline toetus peaks olema vabalt kättesaadav.
- Paindlikkus – täiskasvanud õppijatel on vaja ligipääsu mitmekülgetele õppevormidele, mis võimaldaks nii ajalist kui ka kohalist paindlikkust, aga pakuks ka erinevaid õpetamis- ja õppimisviise. Siinkohal saavad toeks olla ka tööandjad, võimaldades paindlikku tööajakorraldust.
- Ligipääsetavus ja kättesaadavus – õppetegevus peab toimuma siis, kui seda on õppijale vaja, mitte siis, kui kool soovib seda pakkuda. Üheks parimaks lahenduseks on siin internetipõhine õpe ja jooksev vastuvõtt (*continuous intake*).
- Relevantsus – õppe sisu peab olema oluline õppija pere-, töö- ja kogukonna eest võetud kohustuste täimisel.
- Austus – kooli töötajad peaks suhtuma õppuritesse tähelepanelikkusega. Negatiivsed hoiakud õppuri suhtes võivad heidutada õpinguid jätkamast.

Indiviidi tasandil on üheks peamiseks küsimuseks õppurite motivatsioon, täpsemalt kuidas motiveerida täiskasvanuid pärast pikka katkestust haridusteel kooli tagasi pöörduma. Õppijate motivatsioon tuleneb selgelt õppuri võimalustest ja sellest, kuidas ta neid võimalusi näeb. Seega on palju tegureid, mis seda mõjutavad. Varasemad uurimused on identifitseerinud mõned olulisimad neist, mis mõjutavad kooli tagasipöördumise otsust ja ka edukat õpingute lõpetamist.

Üldiselt on leitud, et täiskasvanuid motiveerivad kooli tagasipöördumisel töö ja sellega seotud põhjused. Kuigi täiskasvanute jaoks üldiselt on sisemine motivatsioon olulisem kui väline, siis madalalt haritud täiskasvanute jaoks mängivad välised mõjutajad olulisemat rolli (Daehlen ja Ure 2009). Teised

autorid on leidnud, et õpetajate suhtumine ja õpetamismeetodid nagu õpingute korraldus on kriitilise tähtsusega. Täiskasvanute õpetajaid julgustatakse leidma viise parandamiseks õpikeskkonda, et suurendada õppurite õpimotivatsiooni. Õppurite sildistamine motiveerituteks ja mittemotiveerituteks võib õppimise kontekstiks anda negatiivseid tulemusi. Täiskasvanud on väga vastuvõtlikud õpetamise kvaliteedile ja parem juhendamine motiveerib neid märkimisväärselt enam. Seda on võimalik saavutada läbi aktiivsete õppemeetodite, õpitava materjali ja igapäevaelu seostamise ja õppurite aktiivse kaasamise. Täiskasvanud reageerivad tugevalt ka tagasisidele, mis võimaldab täiskasvanul oma õpinguid paremini juhtida ja suurendab kontrolli ja edasijõudmise tunnet. (Järve *et al.* 2012)

Täiskasvanute kooli tagasipöördumist mõjutavad seega paljud tegurid. Kirjeldatud teoreetiline taust aitab struktureerida järgnevat analüüsi ja sellega seotud järeldusi. Teiste riikide näidete ja poliitika-soovituste juures tuleb eriti silmas pidada, et erinevate heaoluriikide institutsioonide ülekandmist Eesti konteksti tuleb tõsiselt kaaluda, võttes arvesse kogu riigi institutsionaalset raamistikku.

2 Täiskasvanute tasemeharidus Eestis

Selles peatükis anname lühikese ülevaate täiskasvanud õppijate võimalustest omandada põhi- ja keskharidust Eestis ja anname ülevaate varasematest Eestis läbiviidud uuringutest antud valdkonnas.

2.1 Eesti haridussüsteem

Käesolevas töös mõistetakse **tasemeharidust**¹ Eesti Vabariigi haridusseaduse (RT 1992, 12, 192, viimane red. RT I, 11.07.2013, 5) mõttes, millest praegusel juhul on olulised järgmised haridustasemed:

- **Põhiharidus** on riigi haridusstandardiga ettenähtud kohustuslik üldharidusmiinimum. Põhihariduse omandamine loob eeldused ja annab õiguse jätkata õpinguid keskhariduse omandamiseks (HaS §15).
- **Keskharidus** (HaS §16) on haridustase, mis põhineb põhiharidusel. Keskharidus jaguneb üldkeskhariduseks ja kutsekeskhariduseks.
 - **Üldkeskharidus** on põhikooli ja gümnaasiumi riikliku õppekavaga kehtestatud nõuete kogum. Üldkeskhariduse omandamine loob eeldused ja annab õiguse jätkata õpinguid kõrghariduse omandamiseks.
 - **Kutsekeskharidus** on kutseharidusstandardi ja kutse- või erialade riiklike õppekavade kehtestatud nõuete kogum. Kutsekeskhariduse omandamine loob eeldused ja annab õiguse asuda tööle õpitud kutse- või erialal või jätkata õpinguid kõrghariduse omandamiseks.

Eesti haridussüsteem näeb ette kohustusliku põhihariduse (või koolikohustuse kuni 17-aastaseks saamiseni). Juhul, kui inimene pole siiski omandanud kohustuslikku põhiharidust ning ta on vanem kui kohustuslik kooliiga, võib ta osaleda kutseõpingutes, mis ei nõua põhiharidust. Sellised õpingud ei anna põhiharidust, mistõttu edasiõppimiseks peab ta siiski lõpetama ka põhikooli. Kui inimene on lõpetanud põhikooli, siis tal on laiemalt kolm edasiõppimise võimalust:

- kutseõpe ilma üldhariduse õpinguteta,
- kutsekeskharidusõpe,
- üldkeskharidusõpe.

Ilma üldharidusõpinguteta kutseõppe lõpetamisel on inimesel võimalik edasi õppida kutsekeskharidus- või üldkeskharidusõppes.

Kutsekeskhariduse valinutel on ühe aasta jagu üldainete õpinguid kutsekeskhariduse sees (kokku 40 õppenädalat). Kui inimene soovib edasi õppida ning tunnetab vajadust end eelnevalt täiendada, siis tal on võimalus veel ühe aasta jagu õppida üldkeskhariduse aineid. Kuna kõrghariduse tasemel on enamasti õppekohtadele konkurss, siis võib olla vajalik õppida rohkem, kui on võimalik kutsekeskhariduse raames. Selliseid vabatahtlikke täiendavaid õppeaastaid muude haridustasemete vahel

¹ Seejuures ei peeta silmas tasemeõppena Kutseõppeasutuse seaduses (RT I, 02.07.2013, 1) määratletud tasemeõpet (§23 lg 2).

liikumiseks Eestis ei ole ette nähtud, kuid analoogselt on näiteks olemas Soomes vabatahtlik 10. klass ja lirimaal n-ö üleminekuasta enne keskharidust.

Seega kõigil põhi-, kesk- ja kutsekeskhariduse tasemetel on Eestis täiskasvanutel võimalik õppida. Õppimisvõimalused on olemas nii, et formaalselt ei teki edasiõppimise osas umpteid, iga madalam formaalhariduse tase võimaldab edasi liikuda mingile järgmisele tasemele. Juhul, kui mingi taseme õpe on katki jäänud, siis on võimalik sellel tasemel uuesti õpinguid alustada. Probleeme edasi õppimisega võib tekitada olukord, kus eelmine tase ei ole piisavalt heade tulemustega lõpetatud või on lõpetatud niivõrd kaua aega tagasi, et järgmisel tasemel õppimine on raskendatud.

2.2 Täiskasvanute võimalused põhi- ja keskhariduse omandamiseks Eestis

2.2.1 Haridusasutused, statsionaarne ja mittestatsionaarne õpe

Täiskasvanute koolituse seaduse (TäKS) (RT I 1993, 74, 105, viimane red. RT I, 11.07.13) kohaselt on täiskasvanul võimalik omandada põhiharidus või üldkeskharidus **mittestatsionaarses õppes**² või **eksternina** üldhariduskoolis, kutsekeskharidus on võimalik omandada **kutseõppe tasemeõppe mittestatsionaarses õppes**³. Tegelikult Eestis aga kutsekeskhariduse õpet mittestatsionaarses vormis ei toimu, nagu selgus fookusgruppide tulemustest ning ainuke võimalus täiskasvanutel kutsekeskharidust omandada on statsionaarses õppes. Statsionaarses üldhariduskoolis täiskasvanud Eestis reeglina ei õpi.

Põhiharidust ja üldkeskharidust on täiskasvanutel võimalik omandada **täiskasvanute gümnaasiumides ning üldhariduskoolide juures avatud õhtustes või kaugõppe osakondades**. Kui inimene on koolikohustuslikust eest vanem ja ta ei ole omandanud põhiharidust, siis peab elukohajärgne omavalitsus tagama võimaluse põhihariduse omandamiseks. Kool on kohustatud looma sellisele inimesele eksternina põhikooli lõpetamise võimalused. Põhi- ja keskhariduse omandamine on riigi- ja munitsipaalkoolides tasuta.

Kokku on Eestis Haridus- ja Teadusministeeriumi veebilehe andmetel 39 üldharidust andvat asutust, kus on täiskasvanutel võimalik õppida. Neist 16 on täiskasvanute gümnaasiumid ja ülejäänud üldhariduskoolide juures avatud õhtuse-, kaugõppe või eksternina õppimise võimalused. Nimetatud koolidest kõik peale ühe on kohaliku omavalitsuse omanduses⁴.

Kutseõppe raames on võimalik omandada üldhariduse tasemeharidust kahte liiki õppes. **Põhiharidus** on võimalik omandada, kuid ei ole kohustuslik, kui õpitakse **põhihariduse nõudeta kutseõppes**. Kuna kutseõpet, mis samaaegselt annab põhiharidust, Eestis ei ole, siis on sellised programmid, kus seda on võimalik teha **kutseõppeasutuse ja üldhariduskooli koostöös** ning selle lõpetamisel saab inimene kaks tunnistust: ühe põhihariduse kohta põhikoolist ja teise kutsekoolis läbitud õpingute kohta.

² Üldhariduskoolis on statsionaarne õpe suunatud koolikohustuslikele isikutele või õpilastele, kelle jaoks õppimine on põhitegevus ning mille raames kooli poolt suunatud tegevusel on suurem osakaal kui iseseisval õppimisel. Mittestatsionaarne õpe on täiskasvanud õppijale suunatud õpe, kus iseseisval töö on suurem maht.

³ Kutseõppeasutuse seaduse (KutÕS) järgi on statsionaarne ja mittestatsionaarne õpe defineeritud iseseisva töö mahu järgi. Esimese puhul on iseseisva töö maht vähem kui pool õppekavajärgsest õpingute mahust ja teisel juhul enam kui pool.

⁴ Eestis on üks suurem eraomanduses olev gümnaasium täiskasvanutele suunatud mittestatsionaarse õppe osakonnaga – Audentese Erakool. Lisaks on üksikud enam kui 20-aastased õppurid koolides, mis ei ole Ministeeriumi kodulehel täiskasvanutele haridust andvate koolide nimekirjas.

2013. aasta augusti seisuga oli põhihariduse nõudeta kutseõppes avatud 75 õppekava kahekümmes kutseharidust andvas koolis (vt Tabel 1). Samas ei paku kõik koolid võimalust põhihariduse omandamiseks samaaegselt kutseõppes osalemisega. Selline võimalus on olemas nt Tallinna Kopli Ametikoolis, Põltsamaa Ametikoolis, Vana-Vigala Tehnika- ja Teeninduskoolis⁵.

Kutsekeskhariduse omandamiseks on võimalik õppida kutsekeskharidusõppes. Kuigi Täiskasvanu- hariduse seadus ütleb, et täiskasvanud võivad õppida ka mittestatsionaarses õppes, siis tegelikult sellist võimalust ei pakuta. Kutsekeskharidust pakkuvaid koole, milles oli 2013. aasta augusti seisuga avatud õppekavad, on 33 ja neis on avatud kokku 425 õppekava. Kutsekoolid on üldjuhul riiklikus omanduses, kuid on ka mõned era- ja munitsipaalkoolid.

Tabel 1. Kutseharidust andvate institutsioonide ja avatud vastuvõtuga õppekavade arv

	Institutsioonide arv	Õppekavade arv
Põhihariduse nõudeta kutseõpe	20	75
Kutseõpe põhihariduse baasil	28	293
Kutsekeskharidus	37	440
Kutseõpe keskhariduse baasil	46	622

Allikas: EHS

Seega on täiskasvanutel õppimiseks erinevatel tasemetel olemas institutsioonid. Põhi- ja üldkeskhariduse tasemel õpitakse reeglina mittestatsionaarses vormis. Kutsekeskhariduses mittestatsionaarset õpet ei pakuta.

2.2.2 Õpingutega alustamise eeldused

Reeglina on vajalik järgmisel tasemel õppimiseks **eelmise taseme haridust tõendav tunnistus**. Nt põhikoolijärgsetesse õpingutesse asumiseks on vajalik põhikooli tunnistus, keskhariduse järgseteks õpinguteks on vajalik üldkesk- või kutsekeskharidust tõendav tunnistus (või vastava haridustaseme omandamise tunnistus välismaal).

Mittestatsionaarseteks õpinguteks üldhariduskoolis peab üldjuhul olema inimene **vanem kui koolikohustuslik iga ehk 17 aastat**.

Põhihariduse tasemel õppimiseks peab kõigile olema loodud võimalus, sõltumata inimese vanusest. Keskkooli astumiseks võivad olla katsed, seega ei ole kõikidele garanteeritud vaba vastuvõtt keskkooli. Samas ei ole täiskasvanute gümnaasiumitesse astumisel tavapäraselt konkurssi ning kõik, kes on põhihariduse omandanud, saavad neisse keskkoolidesse sisse astuda.

Kutsekeskhariduses osalemiseks peab üldjuhul olema omandatud põhiharidus. Samas, kui inimene on **22-aastane ja ei ole lõpetanud põhikooli, siis peavad tal olema vastavad kompetentsid omandatud**. Kool peab hindama selliste kompetentside olemasolu (KutÕS §25).

Seega on üldiselt vajalik keskhariduse tasemel õppimiseks põhihariduse eelneva omandamine, kuid teoreetiliselt on võimalik õppida ka ilma ametlikult põhiharidust omamata (kutsekeskhariduses). Sel juhul peavad olema põhiharidusele vastavad kompetentsid omandatud igapäevaelus, kuid selle hindamist pole fookusgruppides antud info põhjal veel eriti praktiseeritud.

⁵ Info põhineb koolide interneti kodulehtedel. Põhihariduse nõudeta õppekavu pakkuvate koolide kodulehtedelt vaadati infot siseastujale.

2.2.3 Õppekavad

Eestis on kehtestatud Põhikooli ja gümnaasiumi seaduse (PGS) alusel Vabariigi Valitsuse määrusega kolm üldhariduse riiklikku õppekava: põhikooli riiklik õppekava (PRÕK), põhikooli lihtsustatud riiklik õppekava ja gümnaasiumi riiklik õppekava (GRÕK). Sama õppekava kehtib nii statsionaarse kui mittestatsionaarse õppe korral. Mittestatsionaarse õppe korral on võimalik teha mööndusi õppeajas ja õppekoormuses. Koolid koostavad riikliku õppekava rakendamiseks ja kooli eripärade arvesse võtmiseks oma koolis kooli õppekava.

Põhikoolihariduse nõudeta kutseõppe õppekavad tehakse iga eriala jaoks koolis, riiklikku õppekava siin ei ole. Kui inimene osaleb sellises programmis, kus ta kutsehariduste kõrval omandab ka põhihariduse, siis selle omandamine toimub riikliku põhikooli õppekava järgi.

Põhikooli ja gümnaasiumi riiklikus õppekavas on kohustuslike ainetena vähemalt järgmiste õppeainete ainekavad:

- **keel ja kirjandus:** eesti keel (eesti õppekeelega koolis), vene keel (vene õppekeelega koolis) ning kirjandus;
- **võõrkeeled:** eesti keel teise keelena, A-võõrkeelena inglise keel, saksa keel, prantsuse keel, vene keel, B-võõrkeelena inglise keel, saksa keel, prantsuse keel, vene keel;
- **matemaatika:** põhikoolis matemaatika, gümnaasiumis kitsas matemaatika ja lai matemaatika;
- **loodusained:** bioloogia, geograafia, füüsika, keemia ja põhikooli riiklikus õppekavas ka loodusõpetus;
- **sotsiaalsained:** inimeseõpetus, ajalugu, ühiskonnaõpetus;
- **kunstiained:** muusika, kunst;
- **kehaline kasvatus:** kehaline kasvatus;
- ainult põhikooli riiklikus õppekavas **tehnoloogia:** tööõpetus, käsitöö ja kodundus, tehnoloogiaõpetus.

Väikese erisusena ei kuulu gümnaasiumi tasemel mittestatsionaarse õppe korral **kehaline kasvatus** kohustuslike õppeainete hulka. Põhikooli puhul ei ole kohustuslike ainetega hulgas kehalist kasvatust, **käsitööd, tööõpetust, tehnoloogia õpetust ja kodundust**. Lisaks võib põhikooli puhul õpilase taotlusel **loobuda ka B võõrkeele** õppes.

Gümnaasiumi minimaalne õppekoormus on 96 kursust (iga kursuse maht vähemalt 35 õppetundi). Mittestatsionaarse õppe korral peab läbima vähemalt 72 kursust (sh kohustuslikud kursused) ning igal kursusel võib olla juhendatud õppetööd vähem. Eksternina õppides võimaldab kool juhendatud õppetegevust vähemalt 15 arvestusliku õppetunni ulatuses. Muus osas toimub õppimine iseseisvalt.

Üldhariduskoolis õpilase ja kooli kokkuleppel võib arvestada kooli **õppekava välist õppimist või tegevust koolis õpetatava osana** tingimusel, et see võimaldab õpilasel saavutada kooli või individuaalse õppekavaga määratletud õpitulemusi. Mittestatsionaarses õppes võib õppida ka üksikute ainetega õppijana. Sel juhul on vajalik koostada igaks aastaks individuaalne õppekava. Samuti võib eksternõppijana lõpetada kooli juhul, kui inimene on koolikohustuslikust east vanem.

Kutsekeskhariduse puhul on eraldi õppekavad erinevatele kutsetele. Üldine loogika on selline, et erinevate kutsete jaoks on olemas riiklikud õppekavad ning koolide õppekavad täiendavad riiklikke

Õppekavasid vastavalt kooli spetsiifikale⁶. Juhul, kui riiklik õppekava puudub, siis teeb kool õppekava ning registreerib selle riiklikus registris ning enne registrisse kandmist vaadatakse see üle SA Innove ekspertide poolt. Kutsekeskhariduse õppekavad koostatakse selliselt, et üldharidusained moodustavad 40 nädalat (kogu õpe on vähemalt 120 nädalat). Sellest poole peaksid moodustama lihtsalt üldharidusained ning teise poole üldharidusained lõimituna kutseõppe ainetega (Pilli ja Kuusk lk 5).

Täiskasvanute osalemiseks tasemeõppes on tehtud teatud erandid: võimaldatud mittestatsionaarne õpe, eksternina õpe, varasema ja koolivälise tegevuse arvestamine õpingute osana, tunnijaotusplaani kohendamine ning teatud õppeainete õppekavast välja jätmine. Eraldi täiskasvanute õppe jaoks õppekavasid ei ole loodud ning üldine õppetöö toimub samade õppekavade järgi. Koolivälise kompetentside hindamist ja nende kompetentside tunnustamist kasutatakse üldhariduses väga harva. Seega täiskasvanutel kiiremat edasiliikumise võimalust igapäevaelu kogemuse ülekandmisega kooliõpingute arvestusse praeguseks veel praktikas ei ole (vt ka raporti empiiriline osa).

2.2.4 Vanglaharidus kui täiskasvanuhariduse erivorm

Roosmaa ja Saar (2011) juhtisid tähelepanu asjaolule, et vanglaharidus on osa elukestva õppe ja täiskasvanute hariduse süsteemist. Haridus suurendab hõivevõimalusi ja seeläbi rehabiliteerumist. Enamik vanglaharidusest antakse Eestis ka väljaspool vanglaid õpetavate täiskasvanute gümnaasiumide poolt. Vanglaharidus ei ole praeguse uuringu fookuses, kuid siiski juhime mõningates kohtades tähelepanu ka vanglaharidusele. Õppekavade ja lõpetamise tingimuste osas ei ole vanglas antaval haridusel erisusi võrreldes tavapärase haridusega.

2.2.5 Lõpetamise tingimused

Põhiharidus

Põhikooli lõpetamise nõuded on järgmised (Põhikooli riiklik õppekava §23 lg 1):

- viimased õppeainete aastahinded on vähemalt “rahuldavad”,
- sooritanud loovtöö,
- vähemalt rahuldavalt sooritanud:
 - eesti keele või eesti keel teise keelena eksami,
 - matemaatikaeksami ja
 - ühe vabalt valitud eksami.

Erandjuhtudel võib olla kahes õppeaines kas üks nõrk eksamihinne või õppeaine viimane aastahinne (PRÕK §23 lg 2).

Eksternina õppivate inimeste lõpetamise tingimused ei erine oluliselt tavaõppe õpilaste lõpetamise tingimustest. PRÕK §23 lg 6 järgi on eksternil vaja sooritada põhikooli lõpueksamid ning aineksamid nendes õppeainetes, milles tal puuduvad hinded või milles tal ei ole tõendatud teadmisi ja oskusi varasemate õpi- ja töökogemuste arvestamise kaudu.

Keskharidus

Keskkooli lõpetamise tingimused on sätestatud PGS-s järgmiselt:

⁶ See kehtib kutsekeskhariduse õppekavadele. Madalama taseme õpingute puhul on ainult koolide poolt koostatud õppeprogrammid ilma vastava riikliku programmita.

- läbitud on järgmised riiklikud eksamid (läbitud juhul, kui vähemalt 1% maksimumskoorist on saavutatud):
 - eesti keel või eesti keel teise keelena
 - matemaatika ja
 - võõrkeel.
- koolieksamid vähemalt rahuldava tulemusega (PGS §31 lg 5);
- uurimus- või praktiline töö vähemalt rahuldava hindega, väljaarvatud juhul, kui õpilane lõpetab eksternina (PGS §31 lg 5).

Riiklik õppekava lisab sellele (GRÕK §18 lg 3):

- viimased õppeainete aastahinded on vähemalt rahuldavad.

Eksterni lõpetamise tingimused põhi- ja keskhariduse tasemel on samad, st eksamid peavad olema sooritatud ja ainete hinded välja pandud.

Kutseharidus

Kutsehariduse õppekava loetakse läbituks ning antakse vastav tunnistus, kui inimene on omandanud õppekavas ette nähtud kompetentsid.

2.2.6 Kooli katkestamine

Lisaks isiklikule kooli katkestamise soovile on mitmeid põhjuseid, miks inimene arvatakse kooli initsiatiivil koolist välja. Minimaalne soorituse tase on seatud muuhulgas ka täiskasvanute edasijõudmisele (PGS §28):

- kui põhikoolis õppiv õpilane puudub mõjuva põhjuseta õppetundidest ja teda ei ole võimalik järgmise klassi edasi viia (va koolikohustuslik õpilane)
- kui õpilane ei lõpeta nominaalse õppeaja jooksul gümnaasiumi ja õpinguid ei ole pikendatud individuaalse õppekavaga
- kui õpilasele on gümnaasiumis õppides ühe õppeaasta jooksul pandud kolmes või enamas õppeaines üle poolte kursusehinnetena välja “nõrgad” või “puudulikud”
- kui õpilane mittestatsionaarses õppes õppides ei ole viie järjestikuse õppenädala jooksul õppetööle ilmunud, välja arvatud koolikohustuslik õpilane

Kutsekooli katkestamine ei ole reguleeritud seaduse tasemel, see on määratud iga kutseõppeasutuse õppekorralduseeskirjaga.

2.3 Täiskasvanud õppijate toetamine

Üldhariduskoolid

Enamik tugimeetmeid ja teenuseid ei ole täiskasvanute ja noorte õppijate jaoks erinevad. Mitte-statsionaarse õppe puhul on inimesel õigus võtta **kolmeaastase õppe kohta üks aasta puhkust** (seda saab teha ühe korra) (PGS §22 lg 7). Sellist võimalust täisajaga õppes osalejatel ei ole.

Kohustuslikud minimaalsed toetusmeetmed üldhariduskoolis õppimisel on ette nähtud seadusega. Loomulikult on õpilasele lähim isik koolis õpetaja, kellel on kohustus jälgida õpilase koolis toimetulekut ja vajadusel **kohandada õpinguid õpilase vajadustele vastavaks** (PGS § 37 lg 1). Selleks, et arendada õpilaste võimeid ja andeid, tuleb identifitseerida individuaalsed õpivajadused, valida

vastavad õpetamise meetodid ja vajadusel korraldada diferentseeritud õpetamine. Kooli kohustus on tagada **pedagoogiline juhendamine väljaspool õppetunde** õpilasele, kellel tekib ajutine mahajäämus õppetöös. Õpilasele tagatakse koolis tasuta vähemalt **eripedagoogi** (sh logopeedi), **psühholoogi** ja **sotsiaalpedagoogi** teenused. Kooli omanikud loovad võimalused ja koolijuhid korraldavad tugiteenuseid pakkuvate spetsialistide tegevuse. Kord aastas viiakse õpilasega läbi **arenguevestlus**, millekäigus lepatakse ühiselt kokku arengueesmärgid (PGS §37 lg3).

Koolil võib, kuid **ei pea olema õpilaskodu** (PGS §39). Õpilaskodus antakse riiklikult toetatud koht põhiharidust omandavale lapsele, kelle pered on raskustes. Täiskasvanutele toetatud õpilaskodu võimalust üldhariduskoolis õppimise raames ei ole seaduses seatud.

Kool lubab õpilastel kasutada põhikooli läbimiseks **vajalikku õppekirjandust** (nt õpikud, töövihikud, harjutuste vihikud ja töölehed) tasuta. Üldkeskhariduses on võimalik tasuta kasutada vähemalt õppekava läbimiseks vajalikke õpikuid. HTM tagab õppekava täitmiseks vajaliku minimaalse õppekirjanduse kättesaadavuse (PGS §20 lg 1,2).

Kooli pidaja korraldab koolis toitlustamise (PGS §42). Riigieelarvest toetatakse koolilõuna pakkumist põhihariduses õppivatele statsionaarse õppevormi õpilastele. **Mittestatsionaarses õppes õppivatele õpilastele ei ole koolilõuna toetust.**

Kohalik omavalitsus peab korraldama õpilaste transpordi kooli ja tagasi (HaS §7 lg 2 p 8). **Transpordi korraldamise tingimused otsustavad kohalikud omavalitsused.** Mõned KOVD tõlgendavad HaS selliselt, et transpordi korraldamise kohustus kehtib ainult koolikohustuslikus eas lastele⁷.

Seega on üldharidus täiskasvanutele tasuta, tagatud on õppekirjandus, koolipoolne juhendamine, individuaalsuse arvestamine, vajadusel koolipoolne järeleaitamine, aastase puhkuse võtmine ning seadusega on ette kirjutatud ka tugipersonali abi. Ainelist muud abi, mis puudutab eluaseme võimaldamist, transporti ja toitlustamist täiskasvanutele üldhariduses ei tagata. Finantsiliselt keerukas olukorras üldhariduskoolis täiskasvanud õppijad saavad küsida abi kohalikust omavalitsusest üldise sotsiaalabi korras nagu ka muud täiskasvanud inimesed.

Kutseõppeasutused

Seaduse kohaselt on kutsekooli õpilastel järgmised õigused:

- saada õppetootust;
- saada koolilõunatoetust, kui inimene on statsionaarses õppes ja alla 20-aastane;
- saada sõidutoetust. Statsionaarses, riigi poolt tellitud tasemeõppe õppekohal (Õpilaste sõidukulu iga-aastase hüvitamise ulatus ja kord §11) sõltumata vanusest;
- õppepuhkus kuni kaks aastat tervise tõttu, kuni üks aasta ajateenistuse tõttu, kuni kolm aastat lapse hooldamise tõttu;
- saada tasuta tugiteenuseid õppimise toetamiseks.

Koolilõuna toetus on ette nähtud õpilastele, kes on alla 20-aastased, kellel pole keskharidust ja kes õppivad statsionaarses õppes. Seega **koolilõuna toetust täiskasvanutele ei ole.**

⁷ Seaduse sõnastus on järgmine: KOVD peavad koolikohustuslike laste arvestust ja tagavad koolikohustuse täitmise kontrolli, annavad lastele koolikohustuse täitmiseks ainelist ja muud abi, korraldavad sõidu haridusasutusse ja tagasi, tagavad meditsiiniabi ning toitlustamise õppetöö ajal.

Nominaalõppeaja jooksul on õpilastel õigus õppetoetusele (38,85 eurot 2014), mida antakse hariduse omandamise kulude katteks (Õppetoetuste ja õppelaenu seadus (ÕÕS)). Õpilasel on õigus õppetoele, kui:

- nad õpivad riiklikult tellitud kutsehariduse tasemeõppe õppekohal,
- õpivad statsionaarses õppes,
- ei ole akadeemilisel puhkusel.

Õppetoetust antakse õppeedukuse pingeridade ja õpilase taotluse alusel. Seega ei ole vanuselist piirangut õppetoetuse taotlemisel. Siiski ei saa kõik õpilased toetust vaid ainult see osa, kellel on parem õppeedukus. Statsionaarses õppes õppimine on täiskasvanutel keerulisem. Samas on mittestatsionaarses õppes õppimisel võimalik õppimise kõrvalt tööd teha, mistõttu on vajadus õppetoele järgi väiksem. Osa toetuste fondist kantakse eritoetuste fondi, millest jagatakse toetuseid vastavalt vajadustele. Vajaduste määramisel arvestatakse, millised on õpilase õppimise takistused ning õppevorm ei piira toetuse määramist. Eritoetuste jagamise korra kinnitab õppeasutuse nõukogu (ÕÕS §5 lg 5).

Riigi poolt tagatud õppelaenu antakse vaid neile, kellel on vähemalt keskharidus (ÕÕS §15). Õppurid, kes alles omandavad põhi- või keskharidust, **ei saa õppelaenu võtta**.

Seega on kutsehariduses õppivatel täiskasvanutel võimalik saada pikemalt õppepuhkust lapse sünni korral kui üldhariduskoolis õppides. Statsionaarses õppes keskhariduse tasemel õppides on võimalik saada transporditoetust ja hea õppeedukuse korral ka õppetoetust. Üldhariduses õppivatel täiskasvanutel selliseid võimalusi pole. Mittestatsionaarses õppes õppides aga ei ole ka kutsekoolis õppides selliseid toetuseid täiskasvanutele. Toitlustamise osas pole toetust ei üldhariduse ega kutsekeskhariduse puhul, õppelaenu ei saa samuti kummalgi juhul võtta. Vajaduspõhise toetuse osas on aga kutsekooli õpilastel, võimalik kooli kaudu saada vajaduspõhist toetust, samas kui üldhariduskoolis saavad täiskasvanud õppijad toetust üldise sotsiaalabi raames.

Tööandjad

Töötavatel täiskasvanutel on võimalik võtta õppepuhkust töölt kuni 30 kalendripäeva aastas. Tasemeõppes õppides maksab tööandja sellest 20 päeval keskmist töötasu. Kooli lõpetamiseks tasemehariduses on täiendav õppepuhkus 15 päeva, mille jooksul makstakse riiklikku miinimumpalka. Sellised garantiid on sõltumata sellest, kas õpitakse osa- või täisajaga õppes (Täiskasvanute koolituse seadus §8).

Seega on tööandjatele pandud suhteliselt suur koormus elukestva õppe võimaldamiseks, juhul kui töötajad seda õppepuhkuse võimalust maksimaalselt kasutaksid. Tuleb silmas pidada, et tööandjal on lisaks töötasu maksmisele õppepuhkuse ajal tarvilik leida asendustöötajad ning tasustada nende tööd.

Töötus ja õppimine

Statsionaarses õppes olev õpilane ei saa olla registreeritud töötu. Töötu, kes alustab statsionaarses õppes õpinguid, kaotab seega ligipääsu tööturuteenustele ja rahalistele hüvitistele, mida pakub Töötukassa. See tähendab töötuskindlustuse, töötutoetuse, tööturukoolituste ajal makstava stipendiumi, transpordikompensatsiooni ja eluasemekulude kompensatsiooni kaotamist. Statsio-

naarse õppe õpilased võivad end töötuna arvele võtta, kui nad on akadeemilisel puhkusel või kui nad on viimase aasta jooksul töötanud vähemalt 180 päeva (§6 Tööturuteenuste ja –toetuste seadus).

Registreeritud töötusega kaasneb ravikindlustus, mis on samuti tagatud kutsekooli õpilastele, kuid puudub üldhariduskooli õpilastel, kes on vanemad kui 21 (põhihariduse tasemel) või vanemad kui 24 (keskharidustasemel õppides) (§5 Ravikindlustuse seadus).

Toetuste poolelt vaadatuna on täiskasvanud inimesele töötus atraktiivsem kui üldhariduskoolis õppimine, sest töötusega kaasnevad tööturuteenused ja toetused ning ravikindlustus, mis üldhariduses õppides puuduvad. Kuigi kutseõppes on ravikindlustus olemas, siis kaotab täiskasvanu kutseõppesse õppima asudes siiski töötusega kaasnevad toetused ning tööturuteenuste raames koolitustel osalemisega võivad kaasneda ka muud toetused nagu transpordi- ja eluasemekulude kompensatsioon ning stipendium. Seega ei ole töötuse asendusena praegusel juhul täiskasvanule atraktiivne ei kutseõppes ega üldharidusõppes õppimine. Ravikindlustuse olemasolu osas on nagu ka muude toetuste puhul kutseõppe eelistatum üldharidusõpingutele.

2.4 Varasemad uuringud täiskasvanute tasemehariduse kohta Eestis

Täiskasvanute haridust Eestis ja ka mujal on enamasti käsitletud elukestva õppe (LLL) alastes uuringutes. Täiskasvanute õpinguid põhi- ja keskhariduse tasemel on uuritud varasemalt muuhulgas rahvusvahelise LLL2010 projekti (vt Saar ja Roosalu 2011) raames. Projekt ei keskendunud põhi- ja keskhariduse tasemel õppimisele, vaid täiskasvanute tasemeõppele laiemalt. Teemat on uuritud ka Tartu Ülikooli uuringukeskuse RAKE poolt 2012. aastal läbi viidud kutseõppe katkestamise põhjuste analüüsi raames (vt Espenberg *et al.* 2012). See uuring keskendus peamiselt noortele ja nende haridusvalikutele, kuid aitab paremini aru saada ka kutsekeskhariduse probleemidest Eestis laiemalt. Kolmas teemakohane hiljutine uuring on Eesti Rakendusuuringute Keskuse CentAR poolt tehtud uuring erialase ja kolmanda taseme hariduseta inimeste osalemisest elukestvas õppes (vt Järve *et al.* 2012). Järgnevalt anname ülevaate nende uuringute käesoleva uurimuse konteksti sobituvatest tulemustest.

Lifelong Learning 2010 (LLL 2010) raames koguti andmeid täiskasvanud õppijate kohta tasemeõppes. Täiskasvanud õppija määratleti järgnevalt: täiskasvanud õppija on jätnud pooleli algse hariduse, on sisenenud uuesti haridussüsteemi ja nende kahe sündmuse vahel on vähemalt kaks aastat vahet. Eesti kohta koostatud raportis analüüsiti täiskasvanute õpingute jätkamisega seotud hoiakuid, motiive ja rahulolu. Leiti, et paindlikke õppevormide pakkumine on Eestis üsna piiratud ja et haridusasutused võiksid panna suurema rõhu õpilaste isiklike huvide ja eesmärkide saavutamisele. Kuigi 70% haridusasutustest ütles, et üks-ühele õpetamist praktiseeritakse sageli, siis vaid kolmandik või isegi vähem õpilasi nõustus selle väitega. Võrreldes teiste institutsioonidega pakkusid ISCED 1-2 tasemel õpetavad asutused vähem toetust õpilastele õppimiseõuannete, organiseeritud transpordi ja ühiselamu kohtade näol. (Roosmaa *et al.* 2010)

ISCED 1-4 tasemetel õppivatel täiskasvanutel olid peamised probleemid õppimisel aeg, raha ja transport. Sageli mainiti ka perekondlikke probleeme, tööd ja vähest ettevalmistust, vähesemate probleemiks oli lastehoiu korraldus. ISCED 1-3 tasemel õppivad täiskasvanud olid veidi vähem rahul üldise õppekliimaga, kuid rohkem rahul õppe praktilise korraldusega kui kõrgemal tasemel õppivad inimesed. Kuigi sotsiaalne surve oli vähetähtis õppimise motiiv, leiti, et madala kvalifikatsiooniga täiskasvanutele oli sellel oluline mõju. (Roosmaa *et al.* 2010)

Kutseharidusest väljalangemise põhjuste uuring ei käsitlenud täiskasvanud õppijaid eraldiseisvalt, kuid kutseharidusest välja langemise olulised aspektid on asjakohased ka käesoleva uuringu fookust silmas pidades. Uuringu aluseks olid intervjuud koolide personaliga, praeguste õpilastega, kellel on oht koolist välja langeda ja hiljuti koolist väljalangenutega. Uuringu peamised tulemused on esitatud alljärgnevas tabelis (vt Tabel 2). Lisaks väljalangemise põhjustele hinnati ennetusmeetmeid, tuginedes kirjanduse ülevaatele ja uuringu käigus kogutud andmetele. (Espenberg *et al.* 2012) Kuna uuringu keskmes oli väljalangemise vähendamine, siis on suurem rõhk soovituslikest meetmetest olemasolevate õpilaste arenguvestlustel, grupijuhtide professionaalsuse tõstmisel, kutsenõustamisel ja muul informeerimisel. Lisaks on mainitud majanduslikke põhjuseid kooli katkestamiseks ning pakutud meetmed selle vastu on adekvaatne toetuste süsteem ja õpilaste parem informeeritus hariduse kasulikkusest.

Tabel 2. Kutseharidusest välja kukkumise põhjused ja vajalikud ennetusmeetmed

	Väljalangemise põhjused	Ennetusmeetmed
Isiklikud põhjused	Vale kutsevalik	Parem kutsenõustamine põhikoolis, keskendumine üldainetele esimesel aastal ning erinevate kutsealade tutvustamine
	Motivatsioonipuudus	Puudumise vähendamisele suunatud meetmed, professionaalsed grupijuhid
	Kohanemiskasvatus, sotsiaalne ebaküpsus	Arenguvestlus, professionaalsed grupijuhid
Perekonnaga seotud põhjused	Probleemid perekonnas Lapsevanemaks olemine	Arenguvestlused
Finantsilised põhjused	Tööturule sisenemine ja seonduv ajapuudus Rahapuudus	Tudengite informeerimine hariduse kasulikkusest, adekvaatne toetuste süsteem
Kooliga seotud põhjused	Konfliktid õpetajate või juhendajatega	Arenguvestlused õpilaste ja õpetajatega
	Kooli personali ebakompetentne käitumine	

Allikas: Espenberg *et al.* 2012:91, autori poolt kohandatud.

Uuring erialase hariduseta täiskasvanute osalemisest elukestvas õppes keskendus erinevat tüüpi õppimistele. Uuring põhines omavalitsuste ja ilma kutsehariduseta inimeste küsitlemisel ning järelduste kinnitamiseks tehti intervjuusid tööandjatega. Analüüsi ka varasemaid Eesti Statistikaameti uuringute andmeid. Leiti, et osaluse määr elukestvas õppes sõltub formaalsest üldharidusest, kuid ei ole mõjutatud kutsehariduse olemasolust. Seetõttu võib keskhariduse omandamine olla oluline vahend elukestva õppe toetamiseks. Eeldatavasti toimib see läbi paremate õpioskuste ja strateegiate omandamise, mis aitavad arendada ka muid erinevaid oskusi.

Uuringus kaardistati ka õpimotivatsiooni ja -takistusi. 80% tasemeõppes osalevatest täiskasvanutest nimetas peamise kooli naasmise põhjusena ameti õppimist ja/või tunnistuse saamist. Umbes pooled vastanutest tõid oluliste põhjustena välja igapäevaeluks vajalike oskuste õppimist ja isiklikult huvitavatel teemadel teadmiste täiendamist. Need täiskasvanud, kes osalesid täiendkoolitustel, nimetasid

kõige olulisema õpingutes osalemise põhjusena tööga seotud põhjuseid (näiteks karjäärivõimaluste parandamine, tööandja nõudmised). Täiskasvanud, kes ei osalenud ja ei soovinud osaleda elukestvas õppes, väitsid, et peamiseks takistusteks on tervis, vanus ja muud isiklikud põhjused. Viiendik neist, kes ei osalenud, kuid soovis osaleda, ütles, et nende jaoks on töögraafik peamiseks takistuseks. Enam kui 10% leidsid, et koolitused on liiga kallid ja teine 10% väitsid, et takistuseks osutusid muud isiklikud põhjused. Inimesed, kes olid osalenud formaalhariduses, aga soovisid, et nad oleksid rohkem osalenud, nimetasid peamise takistusena jällegi töögraafikut (40%). Rohkem kui viiendik vastanutest ütles, et sobivaid koolitusvõimalusi ei ole lähedal. (Järve *et al.* 2012)

Uuringus tehti mitmeid soovitusi kutse- ja kõrghariduseta täiskasvanute elukestva õppe võimaluste parandamiseks, eesmärgiks oli julgustada kõiki õppimise vorme. Soovitused hõlmasid järgnevaid (Järve *et al.* 2012):

- koolitusvõimalused õpioskuste ning keelte omandamiseks;
- kasutada programme (nagu nt *Knowledge Lift Roots*), et suurendada paljude üldhariduse taset lühikese aja jooksul;
- õppimisvõimaluste ja toetusmeetmete alase informatsiooni leviku parandamine;
- motiveerida tööandjaid investeerima töötajatesse nii läbi koolide ja tööandjate koostöö soodustamise kui töötajatesse investeerivate tööandjate autasustamise;
- suurendada võimalusi finantseerimisemeetmete mitmekesistamise kaudu nt võttes kasutusse vautšerid, koolituskontod või võimaldades võtta pensionifondi kogutud vahenditest laenu õpingute finantseerimiseks;
- suurendada laste päevahoiuvõimalusi väikelastega vanematele.

Samaaegselt käesoleva uuringuga viis **Täiskasvanute Koolitajate Assotsiatsioon Andras läbi ümarlauad valitud omavalitsustes**, et leida lahendusi, kuidas motiveerida täiskasvanuid enam õppima. See projekt käsitles samuti täiskasvanute õppimist laiemalt kui ainult formaalharidus. Arutelud toimusid 2013. aastal ja kuigi tulemuste kohta ei ole analüüsiraportit koostatud, on iga ümarlaua kokkuvõtte internetist kättesaadav⁸. Pealiskaudne ülevaade näitab, et peamiseks takistuseks õppes osalemisele on raha puudumine, vähene motivatsioon, transpordiga seotud probleemid ja hoolduskohustused, aga ka informatsioonipuudus. Aruteludel järeldati, et finantsiline tugi stipendiumite näol, mis on seotud tegeliku koolis/koolitustel käimisega, tuleb kindlasti luua. Samuti leiti, et oluline oleks transporditoetus võimalike õppijate mobiilsuse suurendamiseks. Kokkuvõttes toovad välja ühe probleemina ka teadmiste puuduse inimeste kohta, kellel pole haridust. Üldiselt jõuti järeldusele, et KOV-dele tuleks anda konkreetsem vastutus otsida elukestvas õppes mitteosalevad inimesed üles ning suunata nad tagasi haridusse sotsiaaltöötajate ja muu KOV töötajaskonna kaudu. Teine teema, mida tõstatati mitmetes kokkuvõtetes õppes osalemist takistava asjaoluna, oli ühiskonna üldine suhtumine ning konkreetsemalt tööandjate suhtumine oma töötajate õpingutes osalemisse.

Nagu näha, on erinevad uuringud käsitlenud probleemi erinevaid külgi, jõudes järeldustele, mis üksteist mitmel moel täiendavad. Erinevad grupid erinevad üksteisest õppimise motivatsiooni ja takistuste poolest, kuid inimese sotsiaalmajandusliku olukorraga seotud tegurid ning institutsionaalsed tegurid tunduvad nimetatud uuringutes olevat tähtsal kohal. Uuringutes on mitmeid soovitusi

⁸ http://www.andras.ee/client/default.asp?wa_id=1525&wa_id_key=

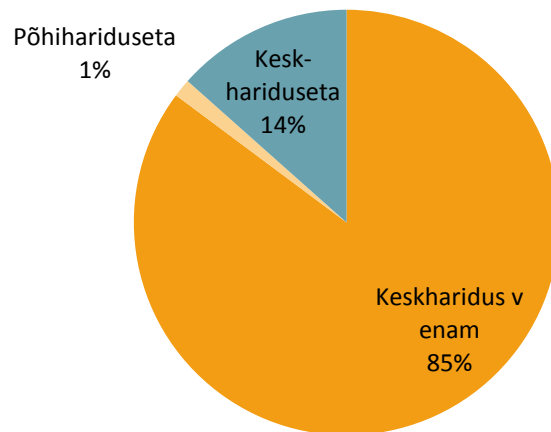
elukestvas õppes osalemise suurendamiseks. Käesoleva uuringu ülesanne on hinnata, millised takistavatest teguritest on olulisemad täiskasvanute põhi- või keskhariduse omandamisel ja kas eeltoodud soovitused oleksid sobivad nende takistuste ületamisel.

2.5 Ülevaade Eesti täiskasvanute haridusest ning õppimisest põhi- või keskhariduse tasemel

Siinkohal anname üldise ülevaate keskhariduseta inimestest ning nende õppimisest Statistikaameit rahva- ja eluruumide loenduse ning Eesti Hariduse Infosüsteemi andmete põhjal.

2.5.1 Keskhariduseta inimeste osakaal

Keskhariduseta täiskasvanute arv (vanuses 20-64) on 118 tuhat, mis on umbes 15% elanikkonnast. Vaid 1% inimestest on põhihariduseta. Seega on koolikohustusliku minimaalse hariduseta inimesi väga vähe.

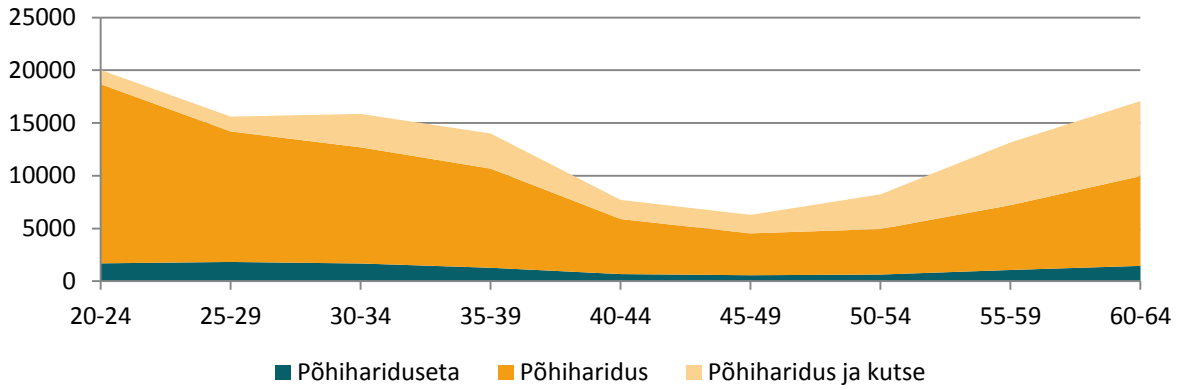

Joonis 3. Inimeste jaotus haridustasemete järgi, 2011

Allikas: Rahva ja eluruumide loendus 2011, Statistikaamet

Keskhariduseta inimeste seas on mehi kaks korda enam kui naisi (75 tuhat meest ja 43 tuhat naist). Vastavalt on meestest keskhariduseta 19% ja naistest 10%.

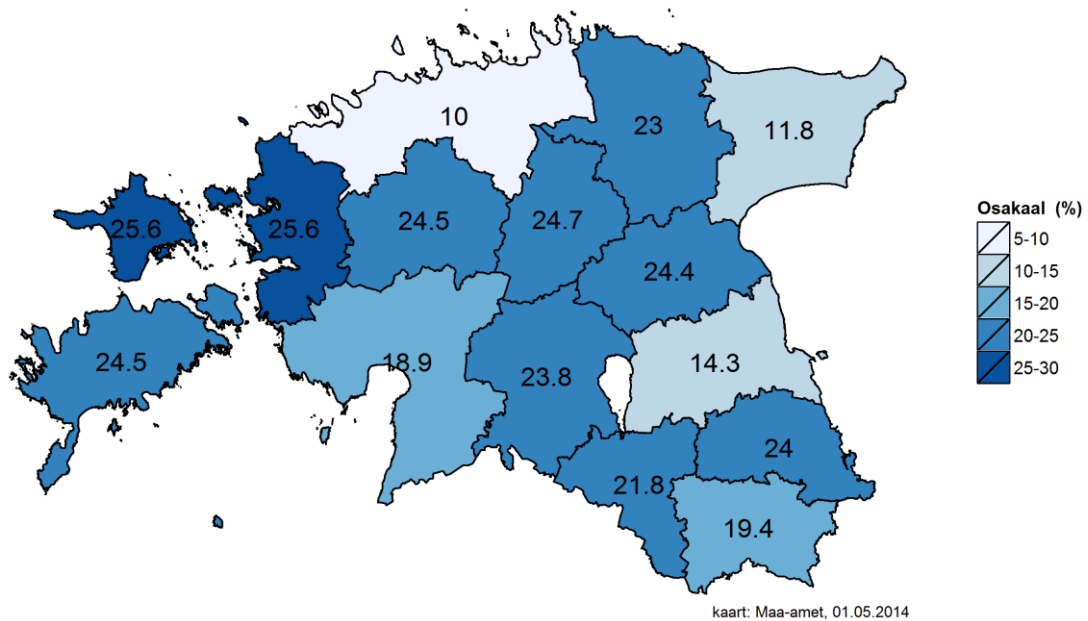
Suurim osa keskhariduseta inimestest on nii absoluutarvuna kui suhteliselt nooremates vanusegruppides. Paljud 20-24 aastastest veel õpivad ja seega vanemaks saades on nad juba keskhariduse omandanud. Vanusegrupis 25-39 on 16-18% keskhariduseta inimesi (igas 5-aastases vanusegrupis umbes 14-15 tuhat inimest). 40-54 aastaste seas on keskhariduseta inimesi kaks korda vähem (vaid 7-9%, 6-8 tuhat iga 5-aastase vanusegrupi kohta). Vanemates vanusegruppides on keskhariduseta inimeste osakaal jälle suurem.

Joonis 4. Keskhariduseta inimeste arv vanusgruppide ja hariduse tasemete kaupa, 2011

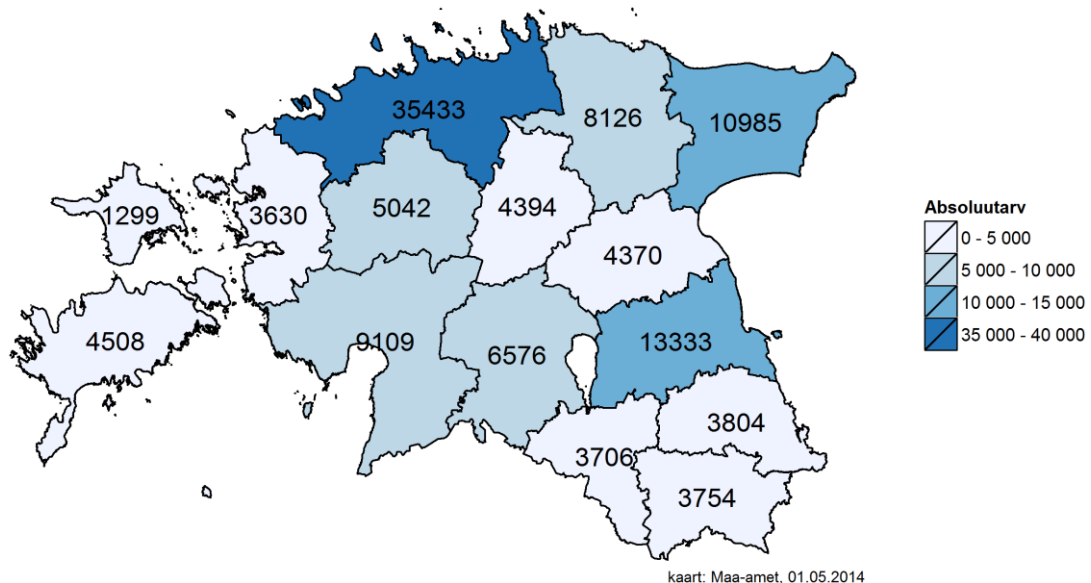
Allikas: Rahva ja eluruumide loendus 2011, Statistikaamet

Regionaalselt paistavad silma Ida-Viru, Tartu ja Harju maakonnad madalama põhi- ja keskhariduseta inimeste osakaaluga. Samas, kuna neis maakondades on inimeste absoluutarv suurem, siis on neis ka absoluutarvuna keskhariduseta inimeste arv suurem.

Joonis 5. Keskhariduseta täiskasvanute osakaal regionaalselt 20-64-aastaste seas, 2011

Allikas: Rahva ja eluruumide loendus 2011, Statistikaamet

Joonis 6. 20-64-aastaste keskharidusega täiskasvanute absoluutarv regionaalselt, 2011

Allikas: Rahva ja eluuumide loendus 2011, Statistikaamet

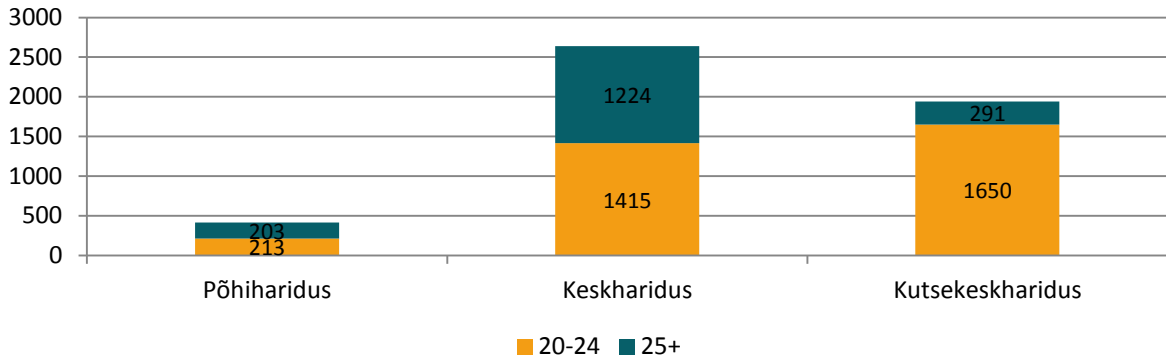
Keskharidusega inimeste olukord tööturul, nende tervisenäitajad ja üldine majanduslik olukord on üldjuhul halvem kui keskhariduse või kõrgema haridusega inimestel. Keskharidusega inimesed on sagedamini töötud (15-74 aastaste seas 15% keskharidusega vs 10% keskmine 2013. aastal) või hoopis tööturult eemal (töäjõus osalemise määrad 25-64 aastaste seas vastavalt 67% keskharidusega inimestel vs 82% keskmiselt 2013. aastal), hõives olles on neil sagedamini madalamad palgad.

Põhiharidusega inimestele meetmete kujundamisel tuleb arvesse võtta, et neid on Eestis väga vähe. Keskharidusega inimesi on mõnevõrra enam, kuid regionaalset jaotust silmas pidades on neid üle 5000 vaid kolmes maakonnas. Üldjuhul on keskharidusega inimesed majanduslikult ning tööturuväljavaadete osas halvemas seisus, kui keskmiselt Eestis ollakse.

2.5.2 Põhi- või keskhariduse tasemel õppivad täiskasvanud

2013/14 õppeaastal oli põhi- või keskhariduse tasemel üle 20-aastaseid õppijaid kantud üldhariduse või kutsekoolide nimekirja umbes 5000. See on 4,2% keskharidusega inimestest (vanusegrupis 20-64).

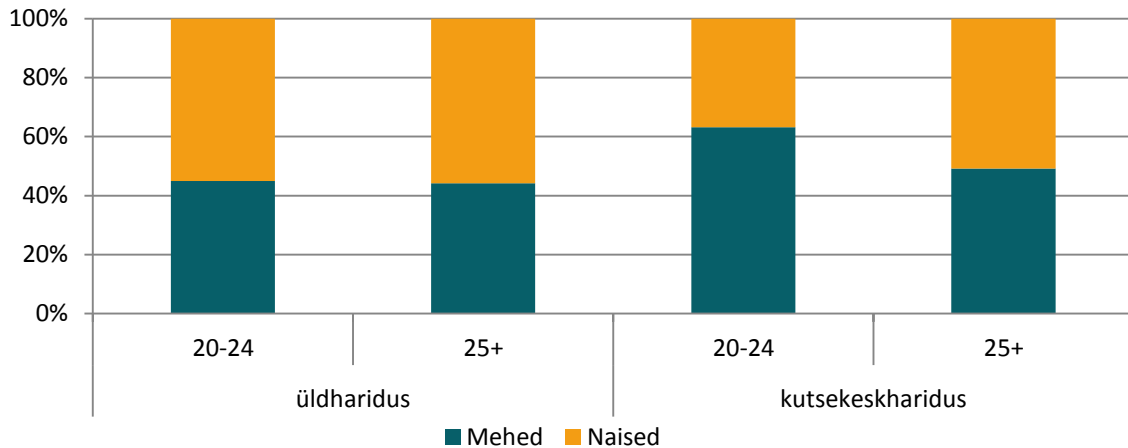
Kuni keskhariduse tasemel tasemehariduses õppivatest täiskasvanutest on suurim osa nii absoluutselt kui suhteliselt hõivatud üldkeskhariduse õpingutega. Põhiharidusega täiskasvanuid on väga vähe, mistõttu on ka põhihariduses õppivaid inimesi vähe. Üle 25-aastaseid õpib kutsekeskhariduse tasemel väga vähe, kuna seda õpet pakutakse ainult statsionaarse õppena (vt Joonis 7).

Joonis 7. Täiskasvanud, kes õpivad põhi- või keskkharidustasemel (õppeaasta 2013/14)

Allikas: EHIS

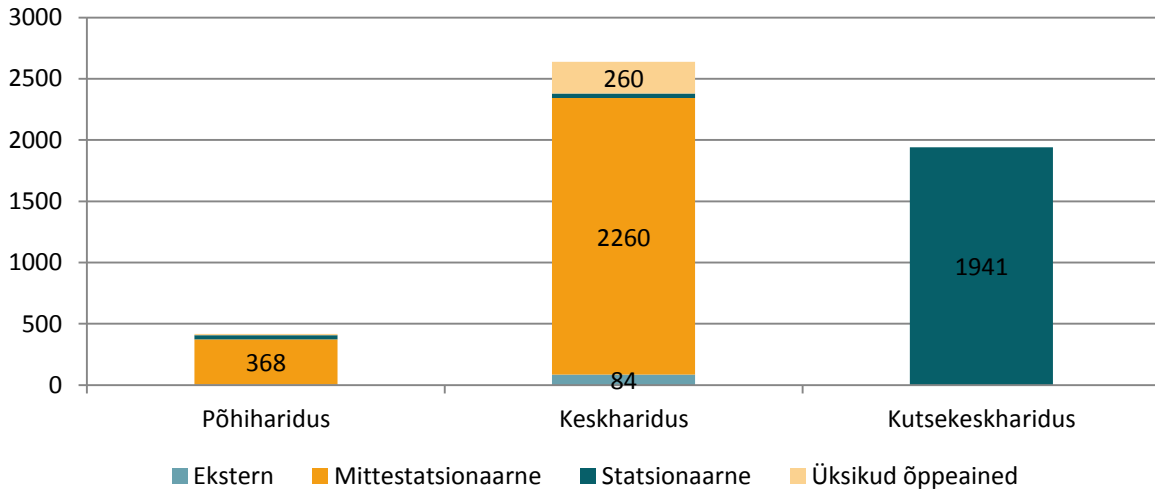
Keskmiselt ei ole tasemeõppes osalevate täiskasvanute seas meeste arv oluliselt väiksem kui naiste arv. Üldhariduskoolis õppijate täiskasvanud inimeste seas on naiste arv võrrelduna meestega ülekaalus. On vaid üks spetsiifiline grupp õppijaid, kelle seas on meeste ülekaal. See on 20-24 aastased kutsekeskhariduses osalejad.

Joonis 8. Erinevates haridusasutustes õppivate täiskasvanute osakaalud soo järgi (kooliaasta 2013/14 kutsekeskhariduse osas, 2011 üldhariduse osas)

Allikad: HTM, EHIS; Rahva ja eluruumide loendus 2011, Statistikaamet

Üldhariduses õppivad täiskasvanud, on üldjuhul mittestatsionaarses õppes, mõned õpivad ka üksikainete õppijatena või eksternina. Kokku on vaid 70 inimest statsionaarses õppes. Samal ajal 1941 täiskasvanut, kes õppisid kutsekeskhariduses, õppisid kõik täisajaga õppes (seda õpet mittestatsionaarses vormis õppimiseks ei pakutagi).

Joonis 9. Täiskasvanud õpilaste jaotus õppeliigi ja õppevormi lõikes (õppeaasta 2013/14)

Allikad: HTM, EHIS.

Kokkuvõttes õpib keskkhariduseta inimeste koguarvust keskkhariduse tasemel väga väike osa. Neist suurem osa on mittestatsionaarses üldkeskkhariduse õppes. Kutsekeskkharidust pakutakse ainult statsionaarse õppena, seega selles õppivatest täiskasvanutest on valdav osa noored - 20-24 aastased.

2.5.3 Täiskasvanute põhi- või keskkhariduse tasemel õpingute katkestamine

Täiskasvanud on oma õpingutes osalemise otsustes vabad. See ei väljendu mitte ainult otsuses astuda kooli, vaid ka otsuses kool lõpetada või katkestada õpingud. Lisaks on täiskasvanutel olulisel määral muid kohustusi, mis teevad keerukaks õpingute ühitamise igapäevaeluga. Seepärast on tähtsaks ka täiskasvanute suurem kooli katkestamise tõenäosus.

Kutsekeskkhariduse tasemel õppijatest on kuuel viimasel lõppenud õppeaastal keskmiselt katkestanud EHIS-e andmetel 19% õpilastest. Seejuures kuni 19-aastastest õppuritest on katkestanud keskmiselt aastas 16%, 20-24 aastastest 21% ja enam kui 25-aastastest 20%.

Üldhariduses õppivatest täiskasvanutest katkestavad kooli veelgi enam õppureid. HTMi andmetel katkestas mittestatsionaarses õppes õppivatest põhikooli õpilastest kuue õppeaasta (2006/2007 õa kuni 2011/2012 õa) jooksul keskmiselt 41% ja gümnaasiumi osas 34%. Seega enam kui kolmandik mittestatsionaarse õppe õpilastest katkestavad koolitee.

Seega väga vähe täiskasvanuid otsustavad üldse põhi- või keskkhariduse tasemel õpingutesse tagasi pöörduda ja suur osa neist, kes kooli alustavad, katkestavad selle.

3 Andmete kogumise ja analüüsi metoodika

3.1 Sissejuhatus ja sihtrühma määratlus

Metoodika peatükis antakse ülevaade käesoleva uuringu sihtrühmade defineerimisest, andmekogumismetoodikast, valimitest ning analüüsi strateegiast. Uuringu metoodika töötati välja koostöös väliskesperi prof. Kjell Rubensoniga British Columbia ülikoolist, kes nõustas uuringu meeskonda kõigi uurimistöo etappide juures.

Käeoleva uuringu sihtrühmadeks olid:

- põhi- ja keskhariduseta täiskasvanud, kes uuringu läbiviimise ajal ei õpi tasemekoolituses;
- põhi- ja keskhariduseta täiskasvanud, kes on tasemekoolituse eelnevalt katkestanud ning on uuringu läbiviimise ajaks taas tasemekoolitusse õppima asunud;
- põhi- ja keskhariduseta täiskasvanud, kes on katkestanud õpingud mittestatsionaarses üldharidusõppes;
- tasemekoolituse õppeasutuste juhtkond ja personal;
- kohalikud omavalitsused.

Täiskasvanuna käsitletakse 20-64-aastaseid inimesi, st tööealist elanikkonda, kes on ületanud esmase põhi- ja keskhariduse statsionaarõppe vanuse. Iga sihtrühma uurimiseks koostatud valimi ja selle kriteeriumite kohta on info leitav järgnevatel alapeatükkides.

Katmaks kõiki teemasid ja sihtrühmi koguti uuringu käigus andmeid peamiselt kolmest allikast. Esmalt viidi läbi elanikkonna küsitlus täiskasvanud tasemeõppurite ja potentsiaalsete täiskasvanud õppurite seas. Sellega koguti infot inimeste endi raporteeritud takistuste ja motivatsiooni kohta sihtrühmas. Teiseks viidi läbi elektrooniline küsitlus Eesti omavalitsuste seas, mille eesmärgiks oli kaardistada omavalitsuste poolt pakutavad toetusmeetmed. Kolmandaks viidi läbi fookusgrupid täiskasvanute gümnaasiumite ja kutsekoolide õpetajate ja juhtkondadega. Selle eesmärgiks oli ühest küljest kaardistada tänane olukord koolides ja teisest küljest mõista, milliseid muudatusi oodatakse erinevatel tasanditel (õppekorralduses, hariduskorralduses ja toetusmeetmete näol). Järgnevalt kirjeldatakse kõiki kolme etappi täpsemalt.

3.2 Elanikkonna küsitlus

Elanikkonna küsitluse käigus uuriti nii inimeste tasemehariduses osalemise takistuste kui ka motivatsiooni kohta ning küsiti, millised õppekorralduslikud, hariduskorralduslikud või toetusmeetmed võiksid olla olulised inimese kooli naasmiseks. Elanikkonna küsitluse sihtrühmaks olid täiskasvanud, kellel puudub põhi- või keskharidus. Sealhulgas küsitleti nii neid, kes on kooli naasnud, kui ka neid, kes seda teinud ei olnud. Täpsemad sihtrühmade definitsioonid olid järgnevad:

1. põhi- või keskhariduseta, 20-64 aastat vanad inimesed, kes on olnud formaalharidusest eemal vähemalt aasta ja ei õpi küsitluse hetkel;
2. põhi- või keskhariduseta, 20-64 aastat vanad inimesed, kes on olnud formaalharidusest eemal vähemalt aasta, on õppinud täiskasvanute gümnaasiumis või kutsekeskhariduses täiskasvanuna ja katkestanud ning ei õpi küsitluse hetkel;

3. põhi- või keskhariduseta, 20-64 aastat vanad inimesed, kes on naasnud tasemeharidusse pärast vähemalt aastast katkestust haridustees.

Kooli katkestamine defineeriti seega vähemalt aastase pausiga õppimises, et välistada sihtrühmad, kes on lühiajaliselt koolist eemal näiteks tervislikel põhjustel. Täiskasvanu definitsioon alates 20. eluaastast on tuletatud nominaalsest õppeajast keskhariduse tasemel, et valimisse ei satuks noored, kes pole realselt õpinguid katkestanud.

Küsitlus viidi läbi telefoniintervjuuna nii eesti kui ka vene keeles. Valim moodustus juhuslikult genereeritud mobiiltelefoni numbritest. Planeeritud valimi suuruseks oli 500 respondenti: 300 sihtrühmast 1 ja 100 sihtrühmadest 2 ja 3. Küsitlust viidi läbi novembris ja detsembris aastal 2013. Küsitluse esimestes etappides selgus, et sihtrühma 3 ei olnud võimalik telefoni teel piisaval hulgal kätte saada. Seetõttu otsustati muuta küsitluse meetodikat. Selleks otsustati kooli naasnud täiskasvanuid küsitleda koolide juures. Koolide valikul lähtuti põhimõttest, et kaetud oleks erinevad regioonid ning erineva õppekorralduse, õppekavade ja õppekeelega koolid. Kokku külastati 11 kooli, kus võimalusel lepidi respondentiga kokku telefoniintervjuu, 56 vastajaga tehti aga näost-näkku intervjuu.

Valimisse sattunud inimeste karakteristikud on toodud lisa 1. Koolis mittekäivate inimeste küsitlusandmed kaaluti, kasutades 2011. aasta rahva ja eluruumide loenduse tulemusi. Eeldatakse, et tasemehariduses mitteosalevate täiskasvanute andmed esindavad üldkogumit, kuna need koguti juhuvaliku alusel ning üldkogumi täpne kirjeldus ei ole kättesaadav.

Täiskasvanute sihtrühm, kes on pooleli jätnud mittestatsionaarse põhi- või keskhariduse õppe, osutus liialt väikseks, et selle põhjal saaks teha detailsemat analüüsi. Seepärast käsitletakse analüüsis grupe 1. ja 2. koos.

Õpingute jätkamise toetusmeetmete pakkumisel lähtuti sellest, milliseid õpingute jätkamise takistusi käsitletud välja töid. See tähendab, et vastanud ei saanud hinnata kõiki meetmeid, vaid ainult neid, mis teoreetiliselt võiks olla abiks nende poolt mainitud barjääride ületamiseks. Barjääride juurest spetsiifiliste meetmete juurde suunamist on täpsemalt näidatud lisa 2.

Elanikkonna küsitluse tulemusi analüüsiti kvantitatiivselt, kasutades selleks andmeanalüüsitarvara Stata. Analüüsis kasutati meetodina risttabeleid ja korrelatsiooni. Lisaks punkthinnangutele esitati võimalusel ka usalduspiirid.

3.3 Kohalike omavalitsuste küsitlus

Kohalike omavalitsuste (KOV) küsitlus oli disainitud põhjaliku elektroonilise küsitlusena erinevate universaalsete ja spetsiifiliste toetusmeetmete kohta. Küsitluse link saadeti kõigi omavalitsuste üldmeili aadressidele ja võimalusel ka kohaliku omavalitsuse haridusvaldkonna eest vastutavale isikule või allasutusele. Esimene meil saadeti välja detsembris 2013, millele järgnes meeldetuletuste ring jaanuaris 2014. Siis saadeti juba meilid lähtuvalt sellest, kas omavalitsuses oli vastamist alustatud, see pooleli jäetud või polnud üldse reageeritud. Kaks nädalat pärast meeldetuletust kontakteeruti omavalitsustega, kes ikka polnud vastamist alustanud, telefoni teel. Vastuste kogumine lõpetati jaanuari lõpus.

Elektrooniline küsitlusvorm võimaldas ühest omavalitsusest mitme vastuse saatmist ning mitmel omavalitsustel oli seetõttu mitu vastust. Andmestik korrastati järgnevate reeglite alusel:

1. omavalitsuse nimeta vastused kustutati;
2. kui omavalitsusel oli lõpetamata kui ka lõpetatud ankeet, siis esimene kustutati;
3. kui vastaja oli jätnud küsimustiku pooleli esimesel lehel, siis arvati omavalitsus mitte-vastanuks;
4. kui omavalitsusel oli rohkem kui üks terviklik vastus, siis need vastused koondati üheks.

Tabel 3. Omavalitsuste küsitlusele laekunud lõpetatud ja lõpetamata vastuste ülevaade

Elanike arv	Lõpetamata	Lõpetatud	Kokku	Omavalitsuste arv 2013	Lõpetatud vastuste osakaal	Lõpetatud ja lõpetamata vastuste osakaal
Kuni 1000	3	27	30	42	64%	71%
1000-5000	18	97	115	142	68%	81%
5000-20 000	4	27	31	37	73%	84%
20 000-300 000	0	3	3	4	75%	75%
300 000 +	0	1	1	1	100%	100%
Kokku	25	155	180	226	69%	80%

Allikas: KOV küsitlus, Omavalitsuste arv 2013 – Siseministerium

Enamik lõpetamata vastustest olid täidetud kuni küsitluse teise leheküljeni, mis sisaldas universaalsete meetme leviku kaardistust omavalitsuses.

Küsitlus saadeti välja 2013. aasta detsembris, ent vastuste kogumine käis 2014. aasta jaanuarini. Seda on oluline silmas pidada, kuna aastavahetuse seisuga mitmed omavalitsused ühinesid, mis vähendas omavalitsuste arvu 225-lt 215-le. Seetõttu jätsid mõned omavalitsused küsitlusele vastamata, kuna juriidiliselt ei olnud nad enam eraldi omavalitsus ning ümberkorralduste käigus võis olla ka raske seda infot koguda. Siiski leidsid osad omavalitsused võimaluse kõigi ühinenud omavalitsuste nimel vastata. Seega 2013. aasta omavalitsuste seas oli vastamismäär 69%, 2014. aasta omavalitsuste arvust lähtudes aga 72%.

Omavalitsuste küsitluse tulemused saab jagada kahte osasse: esiteks andmed erinevate universaalsete ja suunatud meetmete leviku kohta; teiseks konkreetsete täiskasvanud õppijatele mõeldud meetmete kirjeldused. Esimest osa analüüsiti kvantitatiivselt, kasutades sagedustabeleid koos usalduspiiridega. Andmeid kaaluti vastavalt omavalitsuste elanike arvule selliselt, et ühe suurusgrupi vastanud omavalitsuste vastused esindaksid kõiki samas suurusjärgus omavalitsusi. Universaalsete meetmete jaotust kaaluti kõigi vastuste lõikes (lõpetatud ja lõpetamata), sest see osa oli enamike poolt vastatud. Ülejäänud vastuseid kaaluti vaid lõpetatud vastuste lõikes. Teist osa andmetest analüüsiti kvalitatiivselt sisuanalüüsi meetodil.

3.4 Koolipersonali fookusgrupid

Kokku planeeriti läbi viia kümme fookusgrupi intervjuud erinevates Eesti regioonides. Valimi aluseks olid kõik Eesti täiskasvanute keskhariduse pakkujad ehk täiskasvanute gümnaasiumid ja kutsekeskharidust pakkuvad koolid. Eraldi viidi läbi viis fookusgrupi intervjuud erinevates regioonides täiskasvanute gümnaasiumite esindajatega ja kutsekoolide esindajatega. Fookusgrupid viidi läbi Tallinnas, Tartus, Paines, Haapsalus ja Narvas. Linnad valiti lähtuvalt geograafilisest asukohast, mis võimaldas ligipääsu teistest koolidest tulijatele.

Fookusgrupis osalevate inimeste valik sõltus koolijuhtidest. Koolidele ei olnud rangelt ette antud kooli esindajate arvu ega nende positsiooni koolis. Ühe fookusgrupi maksimaalseks osalejate määraks oli seitse inimest, et kõigil osapooltel oleks võimalik arvamust avaldada. Regiooni koolidele esitati kutsed ükshaaval, kuni oli saavutatud maksimaalne osalejate arv ja sealjuures oli esindatud vähemalt kolm kooli.

Kahjuks ei õnnestunud etteantud aja raames kokku kutsuda Kirde regiooni täiskasvanute gümnaasiume, mistõttu tehti kaks eraldi intervjuud kahes koolis. Kirde regioonis on koole ka teiste piirkondadega võrreldes vähem, mistõttu võib hinnata, et kahe läbiviidud intervjuuga suudeti siiski koguda informatsioon piirkonna eripärade kohta.

Tabel 4. Fookusgruppides osalejad

Regioon	Täiskasvanute gümnaasiumid		Kutsekoolid	
	Koolid	Osalejaid	Koolid	Osalejaid
Lääne	3	5	2	6
Lõuna	4	7	3	7
Kesk	3	7	3	6
Kirde	2 (eraldi intervjuud)	4 (üks näost-näku intervjuu ja üks fookusgrupp)	2	5
Põhja	4	5	4	5
Kokku	16	28	14	29

Allikas: Koolide fookusgrupid

Kõik intervjuud salvestati ja transkribeeriti, vaid ühe erandiga. Ühel juhul intervjuueeritavad keelasid salvestamise ning toetav intervjuueerija kirjutas arutelu käsitsi üles. Osalejaid informeeriti, et käsitsi kirjutatud vastuseid ja tsitaate võidakse siiski raportis kasutada.

Fookusgruppide pikkus jäi vahemikku 1,5-2 tundi ja järgis pool struktureeritud intervjuu kava. Esmalt küsiti osalejatelt, millised on nende perspektiivist õppijate peamised takistused ja motivaatorid põhi- ja keskhariduse omandamisel. Seejärel küsiti, mida nad näevad takistustena iseenda igapäeva töös ja milliseid kohandusi on õppetöö korraldamisel täna tehtud. Huvitavaid töökorraldusi ja toetusmeetmeid arutati fookusgrupi teiste liikmetega, et hinnata nende üldist vajalikkust ja potentsiaalset efektiivsust. Lisaks küsiti, kuidas suhtuvad koolitöötajad tänasesse regulatsiooni, mille kohaselt täiskasvanute õpetajatele ei esitata erinõudmisi võrreldes tavakooli õpetajatega. Lõpetuseks pakkusid intervjuueerijad välja erinevaid meetmeid ja lasid osalejatel nende võimaliku rakendamise üle arutleda. Läbi intervjuu julgustati osalejaid välja pakkuma lahendusi arutatud probleemidele.

Fookusgruppide transkriptsioonid sisestati programmi Nvivo, kus need kodeeriti temaatiliselt. Esmased koodid loodi fookusgrupi kavas välja toodud põhilistest huvivaldkondadest lähtudes, et ükski valdkond ei jääks katmata. Lähtuvalt osalejate seisukohtadest ja tõstatatud uutest teemadest loodi koode lisaks. Siinkohal tuleb rõhutada, et uurijad ei eelistanud ühte arvamust teisele ka juhul, kui ühe seisukoha poolt kõneles rohkem inimesi kui teise poolt. Kvalitatiivse lähenemise tõttu ei ole võimalik andmeid üldistada kõigile antud sihtrühmas. Kui mõni seisukoht leidis kõigis fookusgruppides konsensuslikku toetust, siis on uurijad teinud vastavaid järeldusi. Tekstis kasutatud tsitaadid on illustreeriva tähendusega ja keeleliselt kohendatud kõnekeelest kirjakeelde.

4 Empiirilised tulemused

Tulemuste analüüsil keskendume kolmele teemale:

- kuidas erinevad sihtrühmad tajuvad õpingutes osalemise takistusi
- kuidas täna toetatakse täiskasvanute õppimist kooli, haridussüsteemi ja toetusmeetmete tasandil
- kuidas seda saaks efektiivsemalt teha.

Täiskasvanud õppijate toetusmeetmed on organiseeritud vastavalt sekkumismeetmete tasandile: kooli, haridussüsteemi ja tugimeetmete peatükkideks.

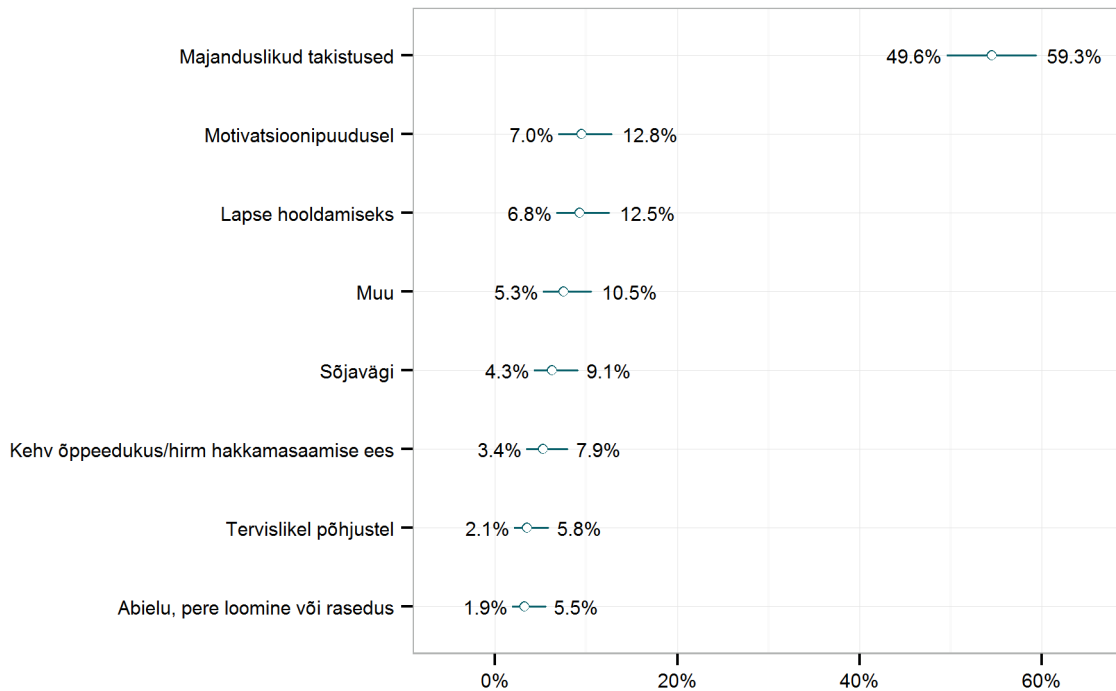
4.1 Hariduses osalemise takistused ja motivatsioon

Selles alapeatükis uurime lähemalt täiskasvanute põhi- ja keskhariduse tasemel õppimise takistusi ning eeldusi nii (potentsiaalsete) õppijate kui ka õpetajate ja teiste koolitöötajate vaatenurgast lähtudes. Barjääride puhul on oluline eristada tegureid, mis takistavad täiskasvanutel õppima asumist ja neid, mis takistavad neil tasemeõpet lõpetada. Teooria peatükis nägime, et olemuselt võivad barjäärid olla isiku sotsiaalmajanduslikust olukorrast tulenevad, hoiakulised, akadeemilised või institutsionaalsed. Erinevat tüüpi takistuste eristamine on oluline, kuna nende ületamine nõuab erinevat tüüpi sekkumismeetmeid, millest räägime hiljem lähemalt.

4.1.1 Haridustee katkestamise põhjused

Elanikkonna küsitlus oli suunatud kahele laiemale sihtrühmale: täiskasvanud, kes hetkel õpivad, ja täiskasvanud, kes ei õpi (sealhulgas need, kes on kooli tagasi pöördunud, kuid uuesti pooleli jätnud). Alljärgnevatel joonistel on esitatud esmasest haridusest väljalangemise põhjused mõlema grupi kohta. Pilt on üsna sarnane – mõlemal juhul on peamiseks ja teistest selgelt eristuvaks põhjuseks majanduslikud põhjused (vajadus või soov töötada), ülejäänud põhjused on juba oluliselt väiksema levikuga ning kuigi mõlemal juhul on esimese nelja hulgas mainitud ka motivatsiooniprobleemid ning vajadus hoolitseda lapse eest, siis statistiliselt olulisel määral nende levik enamusest teistest põhjustest ei erine⁹,

⁹ Oluline on silmas pidada, et küsitletutele ei esitatud vastusevariante, vaid nende vabas vormis vastused kodeeriti hiljem ümber. Seega näiteks töötamise soovi ja vajaduse erisused vabades vastustes ei ole ilmselt nii selged, kuna inimesed võisid mitteteadlikult teist sõnastust kasutada. Teisest küljest võimaldavad vabas vormis vastused toetusmeetmete kontekstis tegelikke põhjuseid paremini arvesse võtta, kui seda oleks saanud valikvastuste kasutamisel.

Joonis 10. Esmase hariduse katkestamise põhjused täiskasvanutel, kes hetkel ei õpi¹⁰

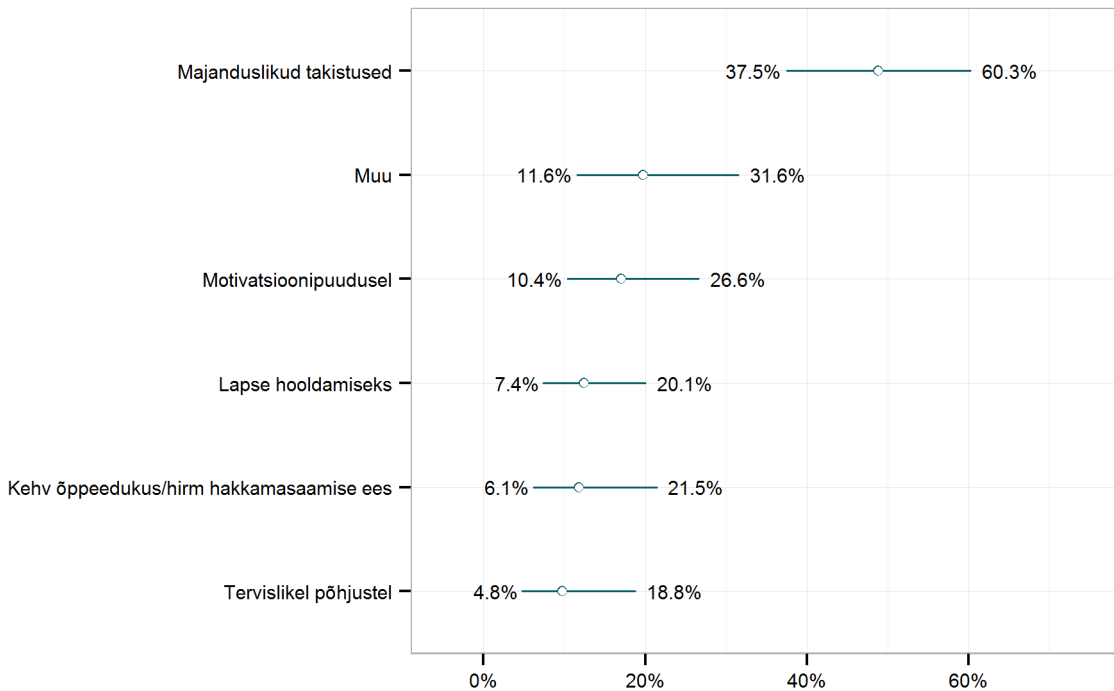
Allikas: Elanikkonna küsitlus

Joonistel ei ole esitatud vastuseid, mida mainiti vähem kui kümnel juhul (ehk 2,5% vastanute poolt). Need sisaldasid näiteks järgmisi põhjuseid:

- probleemid õpetajate/juhtkonnaga
- vale erialavalik
- muu pereliikme hooldamine
- tunnid olid igavad / ei sobinud koolitunnis istumine
- sõprade või pereliikmete mõju / ühiskondlik surve
- puudus vajadus hariduse/tunnistuse omandamiseks
- ebasobivad tundide ajad

Kuigi loetleda said mitmeid katkestamise põhjuseid, siis enamik vastanutest tõi välja vaid ühe. Vaid viiendik esitas kaks või kolm haridustee katkemise põhjust. Suur osa mitme põhjuse väljatoojatest nimetas ühe põhjusena kas soovi või vajadust töötada ja kolmandik neist mõlemat (joonistel sisaldab mõiste majanduslikud takistused nii soovi kui vajadust töötada).

¹⁰ Siin ja järgmistel joonistel tähistavad punkthinnangut läbiva joone otsad 95-protsendilisi usalduspiire ehk piirkonda, kuhu peaks 95%-se tõenäosusega jääma vastus üldkogumis. Kui kaht kategooriat võrreldes nende usalduspiirid üksteisega ei kattu või kattub vaid u kolmandiku ulatuses, loetakse nende vaheline erinevus statistiliselt oluliseks (ehk teisisõnu, suure tõenäosusega peegeldab nendevaheline erinevus tegelikult üldkogumis esinevat, mitte valimi moodustumise juhuslikkusest tingitud erinevust).

Joonis 11. Esmase hariduse katkestamise põhjused täiskasvanutel, kes küsitluse hetkel osalesid tasemeõppes
Allikas: Elanikkonna küsitlus

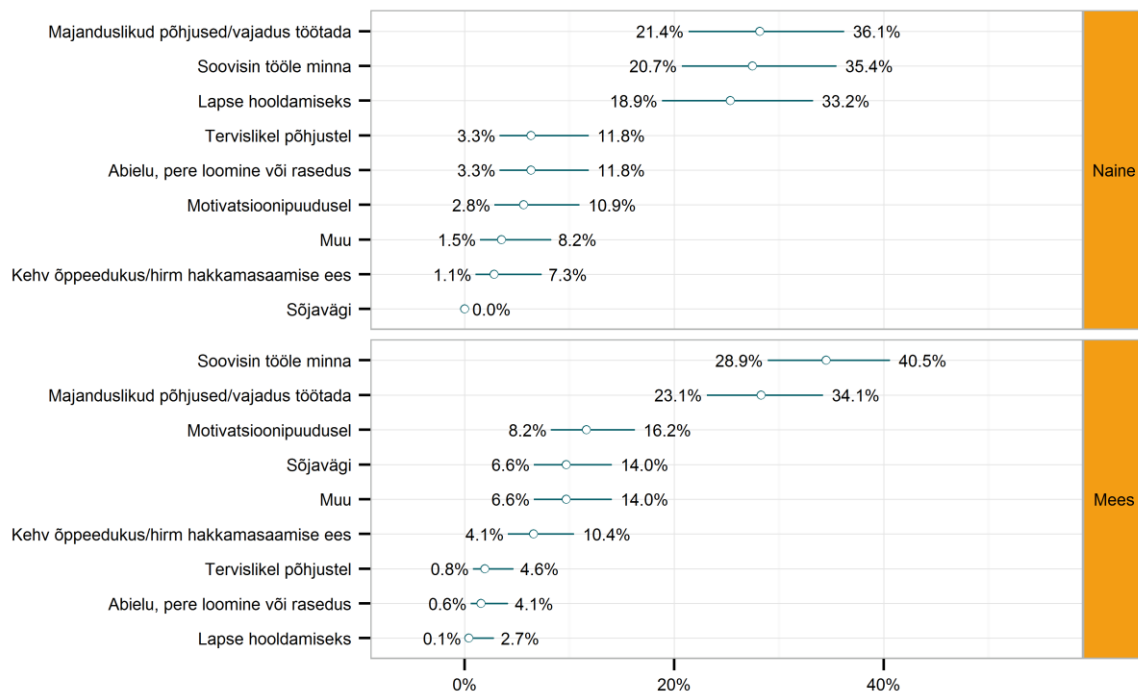
Hariduse katkestamise põhjuste seas toodi välja mitmed sellised, mida käsitlesid oma töös ka Espenberg *et al.* (2012), nagu näiteks majanduslikud põhjused, lapse kasvatamine ja laiskus (motivatsioonipuudus).

Meie tulemused, erinevalt Espenberg *et al.* (2012) omadest, viitavad, et kooliga seotud tegurid ei mängi olulist rolli haridustee katkemises. Nii ei viita käesoleva töö raames läbi viidud uuringu tulemused, et koolist väljalangemise peamiste põhjuste hulgas oleks olnud halb õppeedukus, vale erialavalik või sotsiaalne ebaküpsus. Erinevuste seas ilmneb muuhulgas, et näiteks ajateenistusse või sõjaväkke minek on sama oluline tegur haridustee katkemises kui halb õppeedukus. Võimalik, et erinevused on osaliselt tingitud sellest, et Espenberg *et al.* (2012) keskendusid kutsehariduse katkestanud inimestele. Teisalt erines uuringu sihtrühma vanus ja meetodika, mistõttu on tulemuste erinevused loogilised.

Fookusgruppide arutelud koolitöötajatega kinnitasid samuti, et peamised väljalangemise põhjused tavakoolist on ootamatud muutused elukorralduses, millega tihti kaasneb vajadus ennast ja teisi ülal pidada. Tavakoolid ei suuda paindlikult reageerida ajaliste ja tervisega seotud takistustele. Teiseks toodi välja liiga suur õppekoormus ja ajaline surve, mis käivad paljudel õppuritel üle jõu. Mõned fookusgruppides osalenud töid välja, et tänu pereplaneerimise õpetamisele on lapse saamisest tulenevat kooli katkestamist vähemaks jäänud.

Järgnevalt vaatame, kas õpingute katkestamise põhjustes on sotsiaaldemograafiliste tunnuste lõikes erinevusi. Alustame soolisest (vt Joonis 12) ja vanuselisest (vt Joonis 13) jaotusest. Kuna tavaliselt jäävad pärast lapse sündi last hooldama emad, siis oodatult on lapsehooldus naiste seas õpingute katkemises oluline põhjuseks. Kuna meestest tõi selle põhjuse välja vaid mõni üksik, võib arvata, et mehed, kes lapse sündimise tõttu haridustee katkestasid ja pere ülalpidamiseks tööle läksid, nägid

sedu eeskätt kui õpingute katkestamise majanduslikku põhjust. Oodatavalt oli ajateenistus või sõjavägi tasemeõppe katkemise põhjusena mainitud vaid meeste hulgas, eriti vanemates eagruppides.

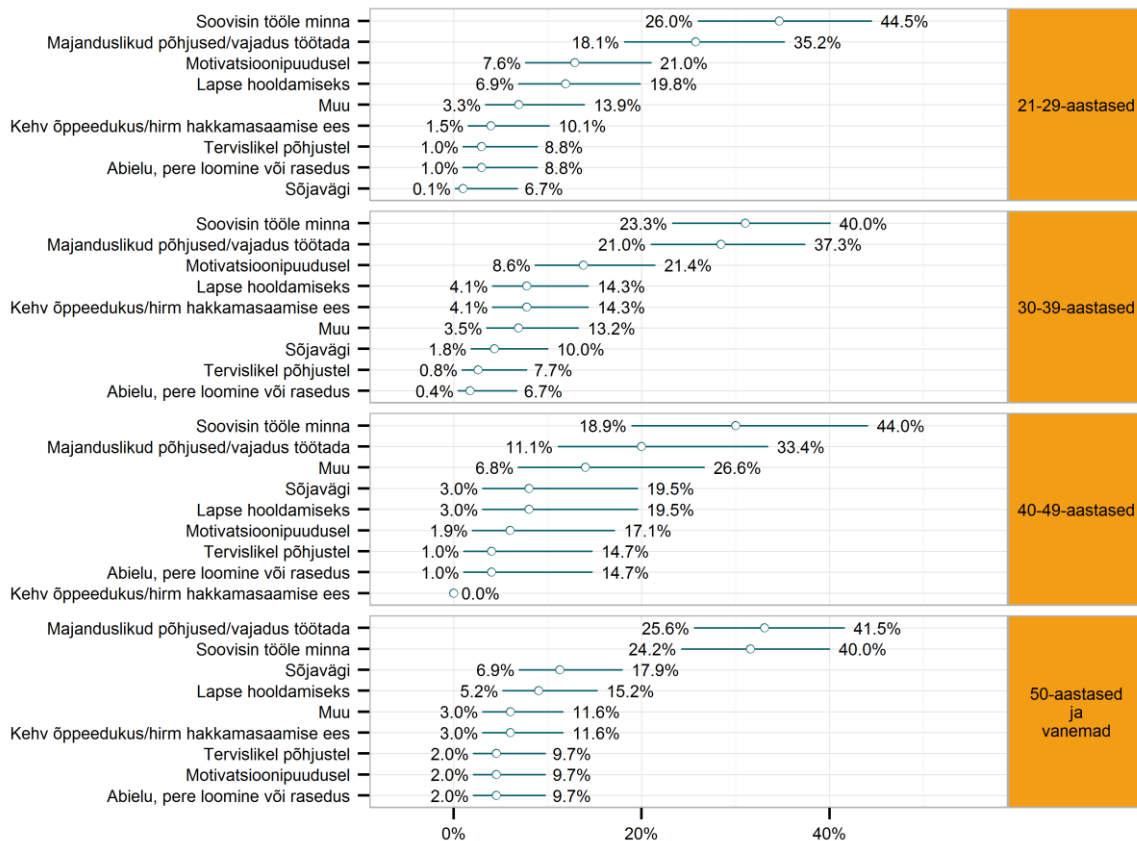

Joonis 12. Esmase hariduse katkestamise põhjused sugude lõikes täiskasvanutel, kes uuringu hetkel ei õppinud

Allikas: Elanikkonna küsitlus

Huvitava kombel mainivad nooremad vanusegrupid (ja mehed) enam välja motivatsioonipuudust (vt Joonis 13). Ühe võimaliku selgitusena sellele toodi fookusgruppides välja esmase hariduse pingerohkust ja kõrgeid standardeid, mis võivad õpilastes tekitada stressi, kuna hoolimata pingutusest saadakse halbu hindu. Sellisel juhul võivad noored koolisüsteemi tajuda demotiveerivana. Selline tendents on kahtlemata murettekitav, kuna negatiivsed kogemused koolisüsteemis on oluliseks takistuseks naasmisel. Negatiivsete kogemustega sihtrühma õppes osalemise julgustamine eeldab teistsugust lähenemist kui üldiste motivatsiooniprobleemidega inimeste puhul.

Samas võib ka olla, et vanemate inimeste puhul varjub motivatsioonipuudus vähemalt osaliselt tervislike ja vanusega seotud „ettekäänete“ taha. Ehk inimesed kas ei soovi tunnista oma motivatsioonipuudust või ratsionaliseerivad seda näiliste takistustega.

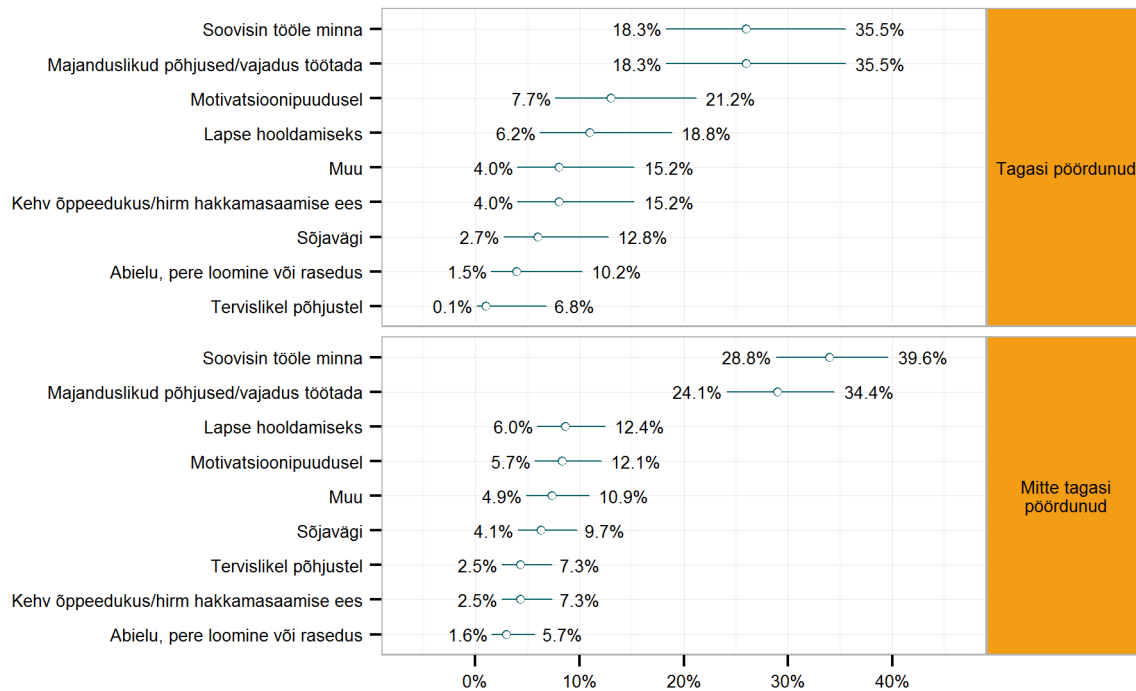
Joonis 13. Esmase hariduse katkestamise põhjused vanusegruppide lõikes täiskasvanutel, kes uuringu hetkel ei õppinud

Allikas: *Elanikkonna küsitlus*

Käesoleva uuringu raames on huvipakkuvaks grupiks ka need, kes on täiskasvanuna üritanud poolelijäänud haridust lõpetada, kuid edutult. Oma uuringus oleme neid kahte gruppi eristatakse vanuse järgi, millal on haridustee viimati pooleli jäänud (st ei ole jõutud keskhariduse omandamiseni). Kui haridustee jäi pooleli pärast 20 aastaseks saamist ja õpiepisoodide vahel oli vähemalt 1-aastane paus, siis eeldasime, et inimene on püüdnud täiskasvanuna haridusteed lõpetada.

Vanuse, elukoha, koduse keele, asulatüübi, tööturustaatus, leibkonna ja muude tunnuste lõikes on korra juba edutult täiskasvanuna tasemeõppes osalenud meie valimis sarnased neile, kes pole üritanud täiskasvanuna õpinguid lõpetada. Üllataval kombel on kahes grupis ka õpingute jätkamist soovivate täiskasvanute osakaal sarnane.

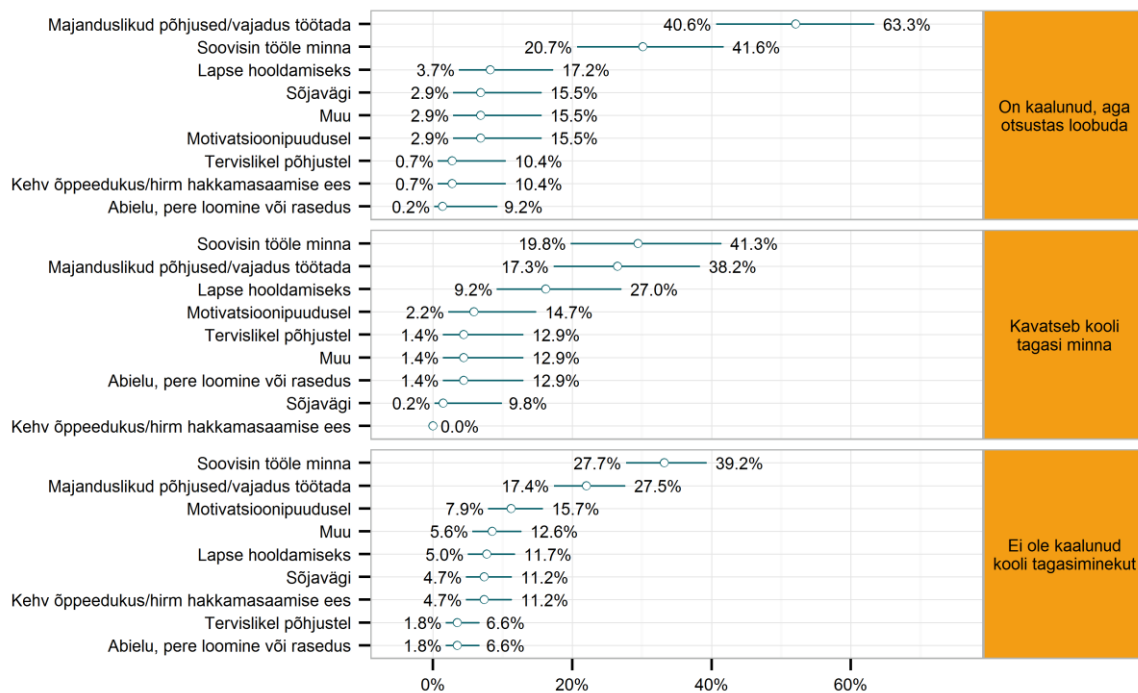
Samuti ei ilmnenu nende kahe grupi väljalangemise põhjustes olulisi erinevusi (vt Joonis 14). Kuigi täiskasvanuna õppe katkestajad tõid põhjuste seas harvemini välja soovi või vajadust töötada, olid need siiski kaks kõige levinumat põhjust. Neile järgnesid motivatsioonipuudus ja lapsehooldus (kuigi nende põhjuste levik ei erinenud statistiliselt olulisel määral teistest, väiksema levikuga põhjustest). Mõnevõrra enam tõid õpinguid lõpetada püüdnud täiskasvanud välja halba õppeedukust, kuid erinevused polnud statistiliselt olulised.

Joonis 14. Haridustee katkestamise põhjused neil täiskasvanutel, kes ei ole kooli tagasi läinud ja neil kes on kooli tagasi pöördunud, aga siiski katkestanud

Allikas: Elanikkonna küsitlus

Kontrollisime esmase hariduse katkestamise põhjuseid ka muude taustatunnuste (näiteks elukoha, asulatüübi, koduse keele, õpingutesse naasmise kavatsuse ja viimase õppeasutuse) lõikes. Üldiselt olid tulemused sarnased, ilmned üksikud statistiliselt olulised erinevused. Näiteks täiskasvanud, kes on kaalunud kooli tagasi minna, kuid lõpuks sellest siiski loobunud, tõid koolitee katkestamise põhjuste seas tunduvalt enam välja töötamise vajadust, võrreldes nendega, kes plaanivad kindlasti kooliteed jätkata või kes on selle välistanud (vt Joonis 15). Mõningaid erinevusi ilmned ka õppeasutuse tüübi lõikes, kus viimased õpingud toimusid – üldhariduse katkestanud inimesed tõid võrreldes kutsehariduse katkestanutega enam põhjusena välja hoolduskohustust, kuid usalduspiirid on väga laiad ja statistiliselt olulist erinevust ei imenud. Hoiakulised takistused olid koolitüübiti sarnased, ent kutsekoolidest väljalangejate puhul mängisid majanduslikud põhjused tõenäoliselt suuremat rolli.

Joonis 15. Haridustee katkestamise põhjused edasiõppimise kavatsuste järgi

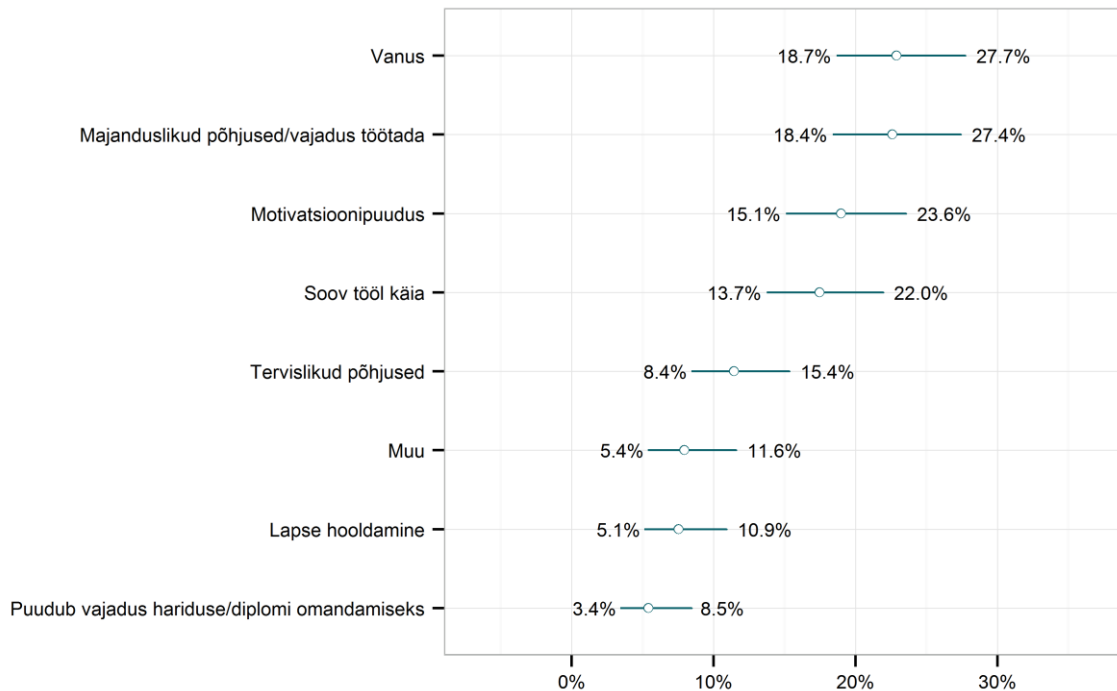
Allikas: Elanikkonna küsitlus

Kokkuvõttes on sõltumata vaadeldud grupist tähtsaimal kohal kooli katkestamise põhjuste seas majanduslikud põhjused (soov/vajadus töötada). Lisaks on naistel koolitee katkestamise põhjusena samaväärselt oluline lapse saamine. Muude põhjuste leviku järjestusi ei ole võimalik üldjuhul statistilise olulisel määral eristada.

4.1.2 Kooli tagasipöördumise takistused

Kooli naasmise kavatsused nende seas, kes ei õpi, jagunesid nii, et ca kaks kolmandikku ei ole kaalunud haridustee jätkamist. Enam-vähem võrdselt on neid, kes kavatsevad kooli naasta (ca 17%) ja neid, kes on kaalunud kooli naasmist, aga otsustanud loobuda (ca 18%).

Peamised tagasipöördumise takistused on nende hulgas, kes ei plaani õpinguid jätkata või kes on sellele mõelnud, kuid ideest loobunud, seotud hoiakuliste põhjustega (vanus ja motivatsioonipuudus) ning majanduslike põhjustega (soov või vajadus töötada). Lisaks on barjääradena välja toodud tervist, perekondlikke põhjuseid ja ajapuudust (vt Joonis 16). Joonisel ei ole toodud tulemusi, mida mainis vähem kui 10 inimest (näiteks ajapuudus, laiskus, muu pereliikme eest hoolitsemine peale laste, kehv õppeedukus, igavad tunnid ning surve sõprade ja pere poolt). Mitte ükski küsitletutest ei toonud edasiõppimise takistustena välja liiga lihtsaid tunde ega ebasobivat tunniplaani. Muude põhjuste all mainiti üksikutel juhtudel töö ja transpordiga seotud põhjusi. Seega – peamiste takistustena nähakse sotsiaal-majanduslikust olukorrast tulenevaid (eelkõige majanduslikke) ja hoiakulisi (nii motivatsiooni puudumine ja vanus kui ka soov töötada) barjääre.

Joonis 16. Õpingute jätkamise barjäärid

Allikas: Elanikkonna küsitlus

Nagu eelnevalt öeldud on takistused kooli naasmisele seotud pigem täiskasvanute endiga kui tajutavate puudujääkidega hariduse pakkumises. Näiteks kooliga seotud takistusi (igavad tunnid, ebasobivad tundide ajad, liiga lihtne õpe) mainiti kokku vaid ühel korral, seega pole struktuuralsed ja akadeemilised barjäärid täiskasvanute jaoks kuigi olulised. Pigem muudavad õpingutesse naasmise keeruliseks hoiakulised (näiteks vanus, motivatsioonipuudus, terviseprobleemid) ja isiku sotsiaal-majanduslikust olukorrast tulenevad (vajadus või soov töötada, perekondlikud kohustused) tegurid.

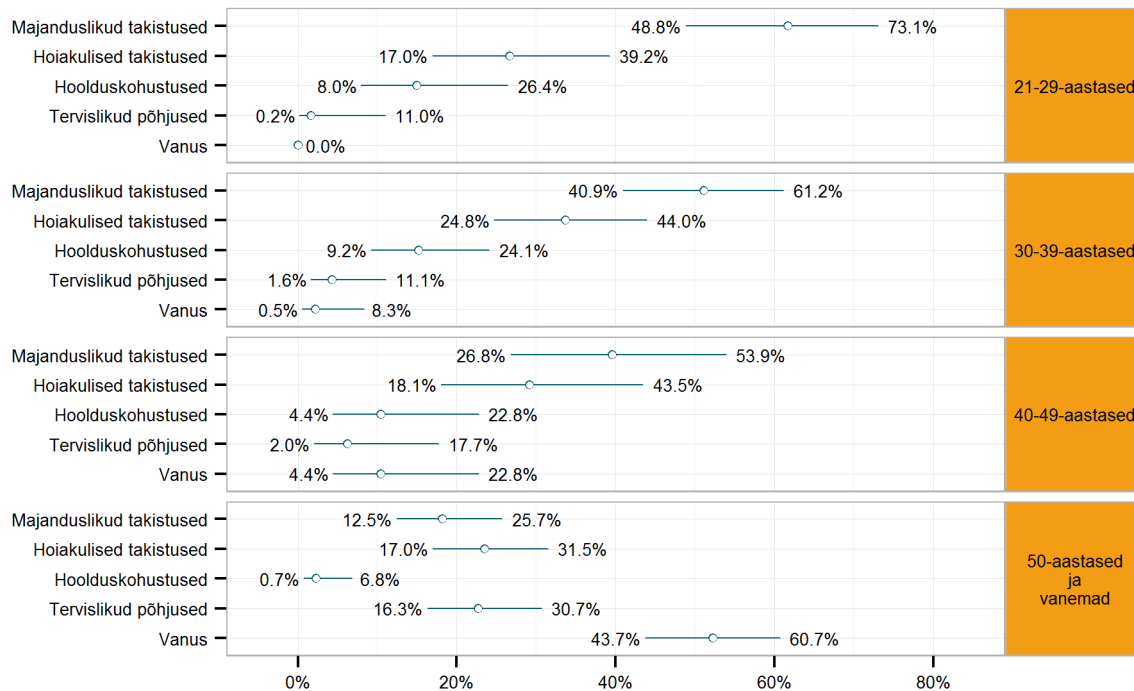
Ka koolitöötajad kinnitasid majanduslike põhjuste tähtsust, kuid tõid välja, et lisaks rahapuudusele on üheks barjääriks ka töötuskindlustuse ja toitjakaotuspensioni kadumine haridusse naasmisel. On esinenud juhtumeid, kus inimene on selle info avastamisel õpingud pooleli jätnud.

Üldiselt on käesoleva uuringu tulemused kooskõlas Roosmaa ja Saar (2011) raportiga, mille fookus oli küll üldisemal elukestval õppel (sealhulgas mitteformaalsel), kus samuti selgus, et tervis, vanus, majanduslik seis ja perekondlikud kohustused on olulisimad barjäärid õpingutes osalemiseks. Samuti toodi seal välja ka kooli kaugus elukohast. Kuigi elanikkonna küsitluses nimetati seda põhjust üksikutel juhtudel, siis koolitöötajatega läbi viidud fookusgruppides toodi kallist transporti nii õppima asumise takistusena kui ka õpingute katkestamise põhjusena välja küll (siinkohal tuleks aga silmas pidada, et koolitöötajatel ei saa olla täielikku infot selle kohta, kui paljud täiskasvanud ei pöördu transpordikulude või vahemaa tõttu tagasi kooli).

Hoiakuliste tegurite tähtsus õpinguid takistava tegurina viitab selgelt asjaolule, et täiskasvanud pole Eestis elukestva õppe kontseptsiooni omaks võtnud. Seda kinnitasid fookusgruppides ka osalenud, et hoiakud ühiskonnas ei toeta tasemeõppesse naasmist. Eriti problemaatiline on, et täiskasvanute tasemeõppesse naasmist mittesoosivat hoiakut esineb ka omavalitsuste tasandil.

Järgnevalt vaatame õppima asumist takistavaid tegureid sotsiaaldemograafiliste tunnuste lõikes. Enne seda aga liigitama üldistatavuse parandamiseks takistused veidi laiematesse gruppidesse¹¹. Kuigi vanuse tajumine barjäärina on hoiakuline küsimus, võimaldab selle eraldi käsitlemine erinevusi paremini välja tuua, kuna vanus ja muud hoiakulised takistused on negatiivselt korreleeritud.

Kui uurida barjääre vanusegruppide ja sugude lõikes (vt Joonis 17ja Joonis 18), ilmnevad mõned ootuspärased erinevused. Vanus ja terviseprobleemid on levinumad takistused vanemaeliste seas. Majanduslikud barjäärid ja lapse või muu pereliikme hooldamine seevastu nooremates vanusegruppides. Need tulemused on sarnased Roosmaa ja Saare (2011) uuringule.

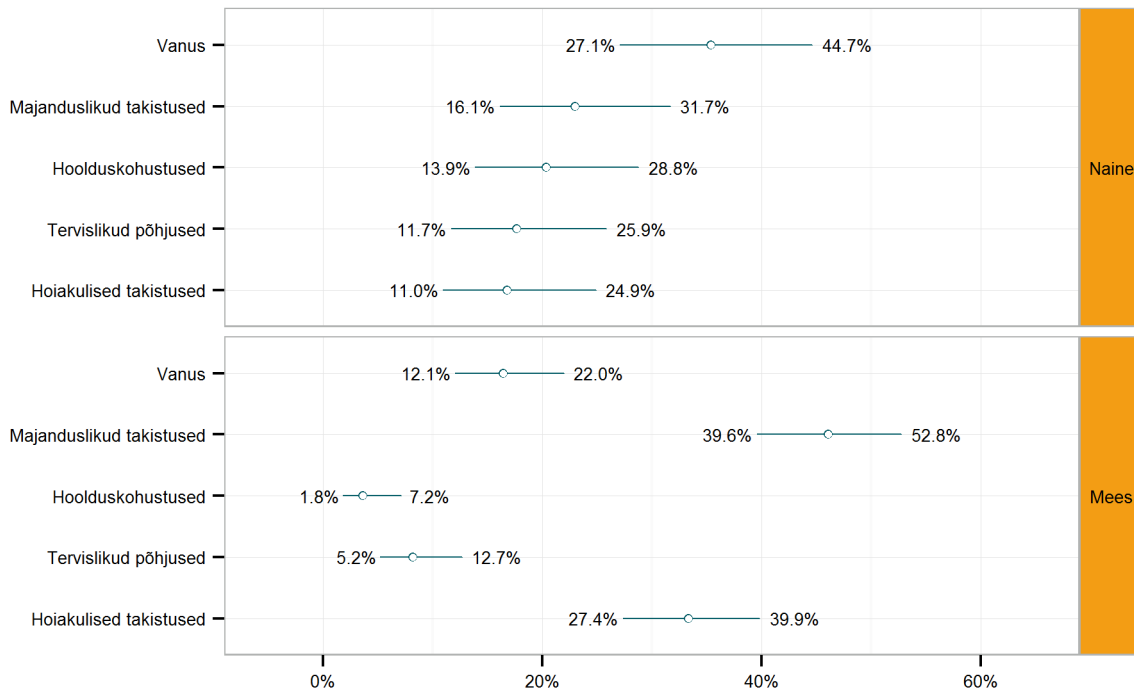

Joonis 17. Õpingute jätkamise barjäärid vanusegruppide lõikes

Allikas: Elanikkonna küsitlus

Sugude võrdluses torkab silma vanuse ja terviseprobleemide sagedasem märkimine naiste poolt, kuid sellele avaldab ilmselt mõju valimi struktuur, kus naised olid proportsionaalselt enam esindatud kõrgemates vanusegruppides. Ootuspäraselt on naiste seas suuremaks takistuseks hoolduskohustus. Mehed seevastu tajuvad enam takistustena majanduslikke ja hoiakulisi aspekte, kusjuures sagedased hoiakulised takistused viitavad meeste seas suuremale motivatsioonipuudusele.

¹¹ Moodustame grupid järgnevalt: **majanduslikud** (soov ja vajadus tööl käia) takistused, **hoiakulised** (motivatsioonipuudus, sõprade või pereliikmete mõju, kehv õppeedukus, viitsimatus ja vajaduse puudumine tunnistuse järele) takistused, **hoolduskohustused** (lapse või muu pereliikme hooldamine), **vanus** ja **tervislikud põhjused**.

Joonis 18. Õpingute jätkamise barjäärid sugude lõikes

Allikas: Elanikkonna küsitlus

Samuti on teiste taustatunnuste lõikes, näiteks viimase õppeasutuse, koduse keele (vene keelt kõnelejad töid harvem välja hoiakulisi takistusi kui eesti keelt kõnelejad), õpingute katkestamise vanuse ja sellest möödunud aja lõikes, olulisimas barjäärid majanduslikud ja hoiakulised.

Väljakukkumise põhjuste ja õpingutesse naasmise takistustena toodi elanikkonna küsitluses välja väga sarnaseid tegureid. Nendevaheliste seoste uurimiseks kasutame kaaludega kohandatud Pearsoni χ^2 -statistikut ning uurime neid gruppe, mis eelnevalt barjääride juures on käsitlust leidnud¹². Järgnevas tabelis on välja toodud statistiliselt olulised seosed põhjuste ja barjääride vahel koos seose suuna ja lühikeste kommentaaridega.

Tabel 5. Statistiliselt olulised seosed õpingute katkestamise põhjuste ja edasiõppimise barjääride vahel

Esmase hariduse katkestamise põhjus	Õpingute jätkamise barjäär	Seose suund	Selgitus
Hoolduskohustused	Majanduslikud	-	Lapse või pereliikme kasvatamise tõttu kooli pooleli jätnud inimesed kajastavad harvemini majanduslikke takistusi õpingutesse naasmise takistusena. Osalt võib see olla seotud naiste suurema esindatusega kõrgemates vanusegruppides, kus majanduslike barjääride tähtsus on väiksem. Teisalt seotud

¹² Kõrvale jäävad institutsionaalsed tegurid, mida väljakukkumise põhjustena toodi välja vaid viiel korral ja õpingute jätkamise takistusena mitte ühelgi korral.

Esmase hariduse katkestamise põhjus	Õpingute jätkamise barjäär	Seose suund	Selgitus
			asjaoluga, et hoolduskohustused on pikaajalised nagu näitab järgmine seos.
Hoolduskohustused	Hoolduskohustused	+	Vaatlusi on vähe, kuid need viitavad positiivsele seosele. Paljud hoolduskohustuste tõttu kooli katkestanud toovad sama põhjuse välja ka edasiõppimise takistusena.
Hoiakulised	Hoiakulised	+	Hoiakulised väljakukkumise põhjused püsivad edasi takistustena. Selle seose taga on eelkõige motivatsioonipuudus.
Tervislikud põhjused	Hoiakulised	-	Mitte keegi neist, kel kool tervislike probleemide tõttu lõpetamata jäi, ei too edasiõppimise takistusena välja hoiakulisi tegureid.
Tervislikud põhjused	Tervislikud põhjused	+	Enamik neist, kelle haridustee katkes terviseprobleemide tõttu, toovad sama põhjuse välja õpingute jätkamise barjäärina.

Allikas: Elanikkonna küsitlus

Tabelis 5 toodud tulemused näitavad, et nii hoolduskohustuste, hoiakuliste või tervislike põhjuste tõttu noorena kooli katkestanud inimesed toovad sagedasti samu põhjuseid välja ka edasiõppimise takistusena. Kuigi kõige enam toodi nii põhjuste kui takistuste seas välja majanduslikke tegureid, siis majanduslikel põhjustel kooli katkestamise ja hetkel kooli naasmise takistusena majanduslikud põhjused ei olnud omavahel statistiliselt oluliselt seotud.

Kokkuvõttes on edasiõppimise takistuste seas nii nagu haridustee katkemise põhjuste seas olulisel kohal majanduslikud takistused (soov/vajadus töötada). Samaväärselt oluliseks edasiõppimise takistuseks on hoiakulised takistused nagu vanus, motivatsioon, viitsimine, vajaduse tunnetamine jmt. Vanus on sagedaseim tegur kooli tagasipöördumise takistajana inimestele alates vanusest 50. Juhul, kui inimene on koolitee pooleli jätnud tervise, hoolduskohustuste või hoiakuliste põhjuste tõttu, siis on suure tõenäosusega need samad põhjused ka kooli jätkamise takistuseks. Samas ei ole statistiliselt olulist seost majanduslikel põhjustel kooli pooleli jätmisel ja samal põhjusel mittejätkamise vahel.

4.1.3 Kooli tagasipöördunute takistused lõpetamiseks

Elanikkonna küsitluses hetkel õppivatest täiskasvanutest osutus vaid 21 sellisteks, kes ei olnud päris kindlad, et nad lõpetavad alustatud õpingud. Need tulemused võivad olla väikse nihkega, kuna küsitlus viidi läbi täiskasvanute gümnaasiumite sees või läheduses ja seega sattusid sagedased puudujad valimisse valimisse väiksema tõenäosusega. 21 inimest on liiga väike valim järelduste tegemiseks. Olgu siiski mainitud, et neist kuus tõi eduka lõpetamise võimaliku barjäärina välja lapse kasvatamise, viis halvad õppetulemused ja motivatsioonipuuduse, neli soovi töötada ja kolm vajaduse töötada. Üldhariduskoolide mittestatsionaarses õppes õppivatest inimestest kukub aastas välja enam kui kolmandik ja kutsekeskharidusest kukub 20. aastastest ja vanematest õpilastest viiendik. Kuna väljakukkujate arv on suhteliselt suur, aga kooli katkestamine on seotud koolist puudumisega, siis on ilmselt küsitluses, mis on kooli juures tehtud koolikatkestamise ohus olevad inimesed alakaetud.

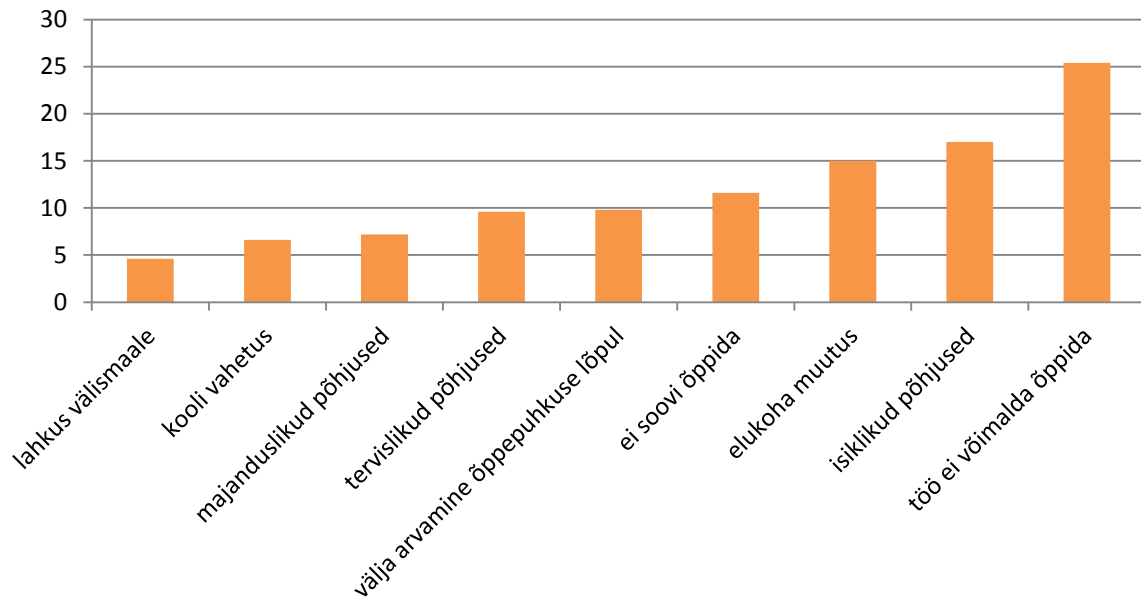
Olulise tulemusena väärrib mainimist, et sajast hetkel õppivast küsitletust ei arvanud ükski, et neil jäävad õpingud lõpetamata. Kolm neljandikku vastanutest olid kindlad, et nad lõpetavad ja seetõttu andis elanikkonna küsitlus vähe infot katkestamises ohus olevate inimeste abistamiseks vajalike sekkumismeetmete kohta.

Üldharidusse naasnud täiskasvanutega puutuvad igapäevaselt kokku fookusgruppides osalenud täiskasvanute gümnaasiumite töötajad. Nende hinnangul takistavad õpingute lõpetamist kõige enam tööga seotud tegurid ja õppurite rahaline olukord. Lisaks rõhutasid nad eraldi puudumisi (olenemata põhjusest), kui kumuleeruvat probleemi, mis lõpuks katkestamiseni viib. Tundidest puudumise põhjustab kiiresti õpingutest mahajäämise ja tihti otsustatakse järeleõppimise asemel haridustee uuesti pooleli jätta.

"No väikesed hirmud on selliste raskemate ainete ees ja kui nad ei suuda ennast seal järje peal hoida ja tekivad lüngad, ükskõik siis mis põhjusel, kas seoses sellega, et nad on haiged olnud, või on mingil põhjusel nad pidanud siin puuduma, siis kui nad uuesti kooli tulevad, siis nad on probleemi ees, et reaalne on nende jaoks ikka väga raske ja iseseisva õppimisega nad ei tule toime ja, kui tekivad need võlad, siis juba tekib see selline hirm. See on üks väga suur oluline põhjus, miks ma näen, et nad kas siis katkestavad..." (Täiskasvanute gümnaasiumite fookusgrupp)

Teisalt võib õpingute katkestamine olla seotud täiskasvanute suuremate ootustega iseenda suhtes. Fookusgruppides selgus, et täiskasvanute jaoks on hinded väga olulised, isegi sel määral, et nad võivad pigem jätta õpingud pooleli kui leppida kehvade tulemustega.

Seda arutluskäiku toetab ka eksmatrikuleerimise statistika. Tartu Täiskasvanute Gümnaasiumist langeb aasta jooksul välja kolmandik õpilastest. Neist pooled loobuvad vabatahtlikult ja ülejäänud arvab kool välja puudumiste või mahajäämise tõttu. Omal valikul õpingud katkestanud toovad selle peamise põhjusena välja tööga seotud tegureid (vt Joonis 20). Kiidli (2013) järgi Tallinna Täiskasvanute Gümnaasiumi katkestanutest umbes pooled (46%) loobusid õppimisest või ei ilmunud kooli. Ülejäänud katkestamise põhjustest on olulisel kohal töötamine (36,5% katkestasid tööga seotud põhjustel) ja isiklikud/perekondlikud põhjused nagu Tartuski.

Joonis 19. Vabatahtlikult Tartu Täiskasvanute Gümnaasiumi katkestamise põhjused (viie aasta keskmine katkestanute arv)

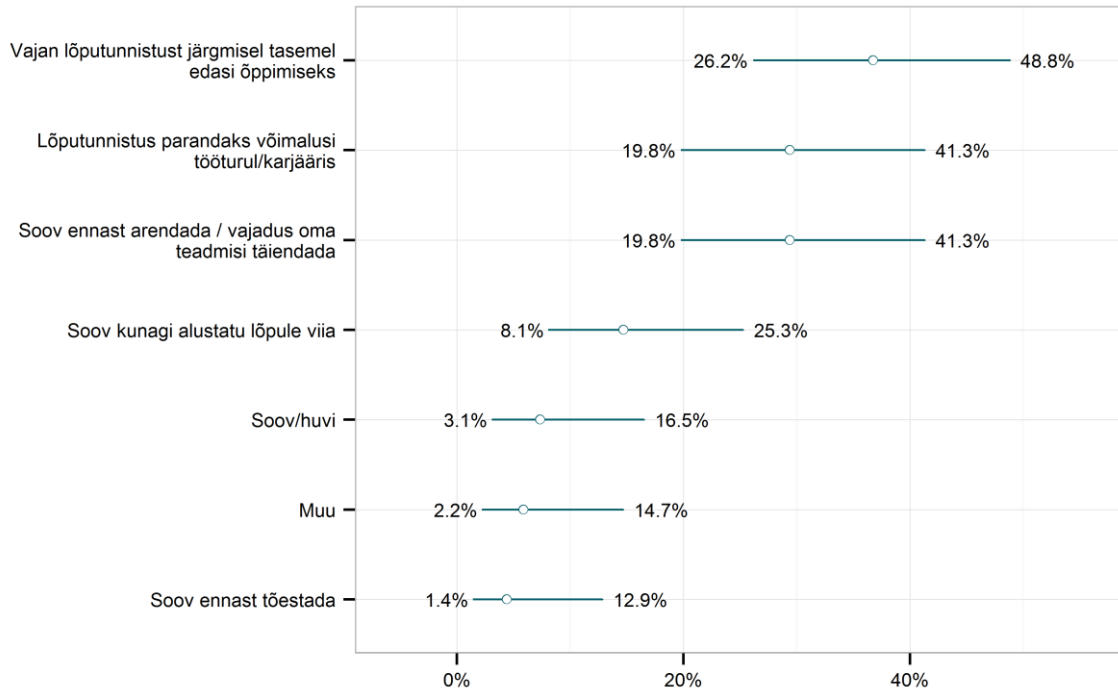
Allikas: Tartu Täiskasvanute Gümnaasiumi andmed

Õpetajad ja koolitöötajad tõid välja, et erinevalt noortest seisavad täiskasvanud õppurid silmitsi lisaks selliste probleemidega, mis nõuavad psühholoogide või sotsiaalpedagoogide tuge. Täiskasvanutel on raske kooliga kohaneda eelnevate negatiivsete kogemuste tõttu. Lisaks on neil probleeme laenudega ja raskusi laste kasvatamisel. Need tegurid viivad tihti täiskasvanute õpingute katkestamiseni ja nendega võitlemiseks tuleks leida sobivaid toetusmeetmeid.

Kokkuvõttes, kuigi me ei saa elanikkonna küsitluse baasil väheste vaatluste tõttu teha olulisi järeldusi selle kohta, mis on praegu koolis käivatel täiskasvanutel peamised takistused kooli lõpetamiseks, saame koolide katkestamise statistika ja fookusgruppide põhjal järeldada, et umbes pooled katkestajatest ei ilmu kooli või arvatakse välja puudujääkide tõttu õppimises. Sellised probleemid on fassaadiks mingitele muudele olulistele probleemidele, mis vajavad koolide tugipersonali sekkumist, et ennetada väljalangevust. Ülejäänud põhjustest ülekaalukaimad on majanduslikud põhjused, mis on seotud töö käimise vajadusega ja töölt vaba aja saamisega.

4.1.4 Motivatsioon õpingute jätkamiseks

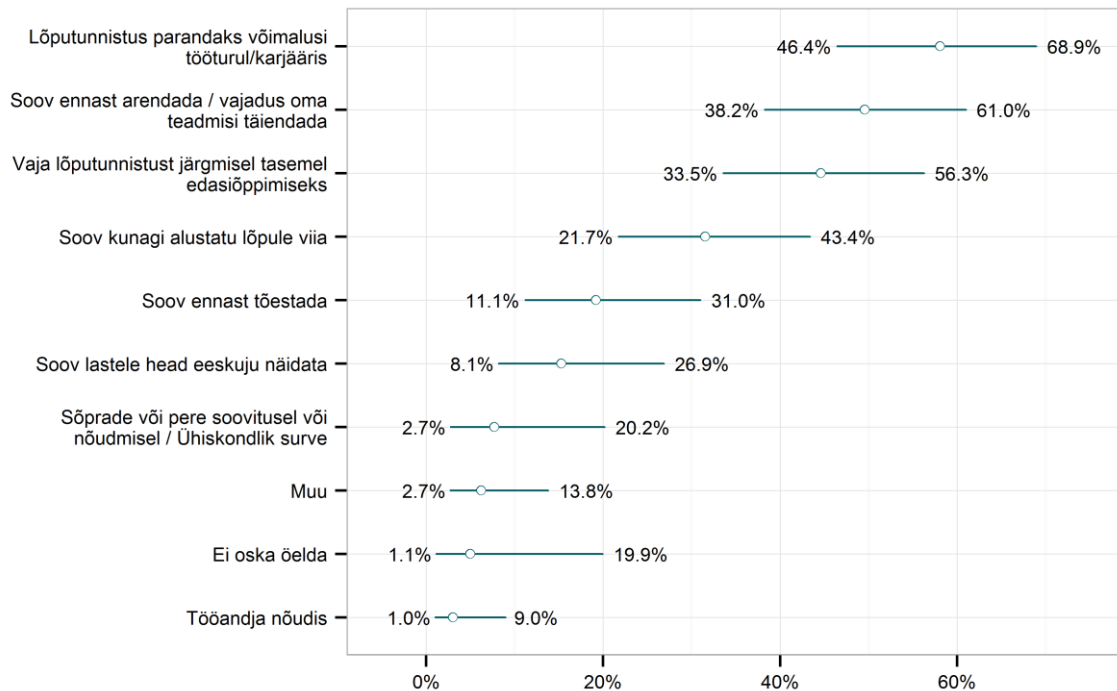
Elanikkonna küsitluse tulemustest ilmneb, et täiskasvanuna õppesse tagasipöördumise plaane tehakse sageli ratsionaalsetel kaalutlustel. Peamiste põhjustena toodi välja lõputunnistuse vajadust järgmisel tasemel õpingute jätkamiseks, karjäärivõimaluste paranemist. Lisaks toodi välja ka teadmiste täiendamise vajadust või soovi. Olemuslikult subjektiivsemad põhjused, näiteks kord alustatu lõpuleviimine või soov end tõestada, leidsid harvem märkimist. Analoogsete tulemusteni jõudis ka Illeris (2007), kes väitis, et täiskasvanuid huvitab õpingutesse naasmine vaid siis, kui see on seotud töö või paremate karjäärivõimalustega. Seega tähendavad sellised tulemused, et inimesed on avatud välistele mõjutustele positiivses võtmes.

Joonis 20. Hetkel mitteõppivate täiskasvanute motiivid õpingutesse tagasi pöörduda.

Allikas: Elanikkonna küsitlus

Kuna kindel plaan õpingutesse tagasi pöörduda oli 400-st küsitletust vaid 68l-l, ei ole usaldusväärsete tulemuste seisukohast mõttekas õpingutesse naasmise motivaatoreid taustatunnuste lõikes analüüsida. Küll aga saab neid motiive võrrelda täiskasvanutega, kes küsitluse hetkel haridust omandasid (vt Joonis 21). Täiskasvanud tasemehariduses osalejad tõid õpingutesse naasmise peamiste motivaatoritena välja paremaid tingimusi tööturul, soovi või vajadust oskusi täiendada ja õpingute jätkamist kõrgemal tasemel. See on sarnane neile, kes veel ei ole õppesse tagasi pöördunud. Nendega võrreldes toodi aga sagedamini välja ka soovi ennast tõestada ja lastele head eeskju näidata.

Joonis 21. Hetkel õppivate täiskasvanute motiivid õppesse naasmiseks

Allikas: Elanikkonna küsitlus

Rääkides koolipersonaliga hetkel õppivate täiskasvanute motivatsioonist käisid läbi laias laastus sarnased põhjused. Väga motiveerituteks hindasid õpetajad väikelaste emasad, kes tihti jätsid algselt kooli pooleli just lapse tõttu. Seega selle sihtrühma õpingute katkestamine ei ole seotud eelkõige kooliga seotud negatiivsete kogemuste või halva õppeedukusega. Teisalt on oma lastele hea eeskuju näitamine samuti tugev motivaator. Teine rühm, kes on kõrgelt motiveeritud koolipersonali hinnangul, on täiskasvanud, kes on sunnitud tasemeharidusse tagasi pöörduma tööandja sunnil. Sellesse rühma kuuluvad näiteks Kaitseliidu ja kaitseväge allohvitserid ning päästetöötajad, kellele on Eestis kehtestatud keskhariduse nõue.

Kokkuvõttes on täiskasvanute kooli tagasipöördumise enimlevinud motivaatoriteks, nagu on leitud ka varasemates uuringutes, soov saada paremaid väljavaateid tööturul, luua alus edasiõppimiseks või üldisemalt täiendada enda teadmisi. See on sarnane nii neil, kes juba on õppima asunud kui neil, kes ei ole õppima asunud. Samas on ka vähem levinud motivaatoreid, nagu tööandja nõudmine või lastele hea eeskuju näitamine. Vaatamata sellele, et need on vähesematele oluliseks kooli naasmise põhjuseks, on individuaalsel tasandil tegemist tugevate motivaatoritega. Sellistel põhjustel kooli naasnud on selge eesmärgiga pühendunud õppimisele.

4.2 Täiskasvanud õppijate toetamine läbi õppekorralduse

Järgnevalt vaatame, kuidas saaks täiskasvanud õppijaid toetada koolitasandi õppekorralduse muutmisega. Koolitasandi muutuste all peame silmas muutusi ja meetmeid, mis puudutavad õpingukorraldust, sh õpetamismeetodeid, õpingute ajalist korraldust, koormuse jaotust jmt. Meetmed, mis ei ole otseselt seotud õppetööga, aga mida samuti pakutakse koolides või koolide poolt, käsitletakse toetusmeetmete peatükis. Alustame sellest, milliseid kohandusi on juba täna koolides tehtud, et paremini vastu tulla täiskasvanud õppijate vajadustele ning seejärel uurime, milliseid muudatusi ootavad koolid ja (potentsiaalsed) õppijad.

4.2.1 Koolides rakendatavad meetmed

Tänane regulatsioon võimaldab koolidele ja õpetajatele üsna **palju vabadust õpingute paindlikuks korraldamiseks**. Koolide esindajad nõustusid, et veel suurema paindlikkuse toomist õppekorraldusse oleks raske ette kujutada, sest juba täna on kõik võimalused õppuritele vastutulemiseks olemas. Näiteks kontakttundide ja individuaalse töö osakaalu on võimalik varieerida. Seda kasutatakse sagedamini täiskasvanute gümnaasiumites ja väga vähe kutsekoolides, kus tekib raskusi nii erialaste kui ka üldainete mahutamisel vähematele õppepäevadele. Osajalist või kaugõpet kutsekeskhariduses täna Eesti kutsekoolides ei pakuta. Üldiselt ei näe kutsekoolid ka võimalust, et õpet täiskasvanud õppijatele sobilikumaks mugandada.

"Ma kardan, et kui see üldhariduspool juurde panna kutseõppele, siis kooliskäimine venib nii pikaks, et huviliste arv on väga väike. See, mis praegu toob täiskasvanu kutsekooli, on see, et me suudame suhteliselt lühikese ajaga kutseid anda."

(Kutsekoolide fookusgrupp)

Üks täiskasvanute kooli tagasipöördumise peamisi murekohti võib olla varasemate kooliteadmiste ununemine ning õpiharjumuse ja –oskuste puudumine. Koolid tunnistasid, et see on selgelt problemaatiline, ent samas on enamik koole sellega siiani piisavas mahus hakkama saanud. Õpioskuste parendamiseks on osades koolides eraldi kursused kooliaasta alguses, mille käigus õpetatakse õppureid oma tegevusi eesmärgistama ning aidatakse leida sobivaimad õppimisviisid. Teisal püütakse õpioskuste arendamist integreerida aineõpetusega. Ainealaste vajakajäämist tasandamiseks on mõnedes koolides eraldi niinimetatud 0-taseme kursused, teistes on meeldetuletamine integreeritud iga kursuse algusesse sisse ning suuremates koolides on ka võimalus tasemerühmade loomiseks. Alternatiivina või ka sellele lisaks võimaldatakse teadmisi täiendada individuaalsete või rühmakonsultatsioonidega.

Nii teoreetilisest kui ka empiirilisest osast tuli välja, et täiskasvanutel on erinevad vajadused. Seetõttu ei ole võimalik ka identifitseerida ühte kindlat õppekorralduse viisi, mis annaks efektiivseimaid tulemusi. **Vastupidiselt tuleks julgustada võimalikult mitmekesiste õppevormide levikut, mis võimaldab erinevate vajadustega täiskasvanutel leida endale sobilik vorm**. Erinevalt kutsekoolidest, kus kutsekeskharidust on võimalik omandada vaid statsionaarse õppe raames on täiskasvanute gümnaasiumites õppekorraldus paindlik. Erinevates üldhariduskoolides on tundide korraldus alates kahest päevast nädalast kuni viie koolipäevani, mõnedes on tunnid hommikul, teistes õhtul ning kolmandates võimaldab identne tunniplaan valida õhtuste ja hommikuste tundide vahel. Üksikutel on koolis võimalik käia laupäeval ning kontaktõpe on asendatud e-õppega. Viimased on aga siiski üsna

haruldased, mistõttu õpilased käivad neis koolides sõna otseses mõttes riigi teisest otsast. Sel juhul ongi peamiseks eeliseks vähene kohalkäimise vajadus, mis võimaldab õppuritel oma aega paremini korraldada. Samas nentisid õpetajad, et on ka hulgaliselt õpilasi, kes vajavad näost-näku suhtlust ja ka silma peal hoidmist kontakttundide näol, mis võimaldab arendada välja õpioskused ja harjumuse. See on kriitiline koolis püsimiseks. Enamik koole väitis, et nad on tunniplaani koostamisel tihti õppuritega konsulteerinud ja vajadusel vastavaid muudatusi ka sisse viinud. Näiteks ei ole mõnel koolil mõistlik nädalavahetusel tunde teha, kuna sellisel ajal toimuvatesse tundidesse ei tule õpilased kohale. Õpilaste vahetumise tõttu tuleb aga nendel vajadustel järjepidevalt silma peal hoida. Tänapäevane situatsioon on, et Eestit tervikuna silmas pidades on erinevaid ja paindlikke õppevorme piisavalt, samas kui konkreetsetes asukohtades olev õppevorm võib mõnele konkreetsele inimesele olla liialt jäik. Seejuures võib olla vajadus/võimalus osaleda mõne kaugema kooli õppetöös, kui selle õppekorraldus on sobiv võrrelduna geograafiliselt lähemal asuva kooliga. Seega õpivormide mitmekesisust tuleks toetada ja sealjuures on oluline, et ka potentsiaalsed õppurid oleks nendest võimalustest hästiinformeeritud, kuna see võib osutuda otsustavaks faktoriks kooli tagasipöördumisel.

E-õppe võimaluste osas leidsid koolid, et üldiselt on võimalused loodud. Siiski on puudujääke nii õpetajate oskuses e-õppe võimalusi täiel määral rakendada kui õpilaste oskustes e-õpet kasutada. Samuti leiti mõnel juhul, et õpilastel puuduvad vajalikud IT vahendid e-õppes osalemiseks. Lisaks leiti kutsekoolides, et e-õppe kasutamise võimalused on väga piiratud tulenevalt kutseõppe sisust, mis on suures osas käeline tegevus.

Oluliseks probleemiks e-õppe kasutamisel on see, et koolitustel käimisest üksi õpetajate jaoks ei piisa, et nad uusi oskusi ka kohe praktikas kasutada oskaksid. Esiteks, tekitab uute meetodite kasutamine esialgu töökoormust juurde ning teisalt puudub paljudes koolides piisav tehnoloogiline tugi. E-õppe võimekuse arendamisel nägid koolitõttajad seega teatavat kasvuruumi.

Teiseks nõrkuseks võib pidada koolide kitsast e-õppe käsitlust. Paljud defineerisid e-õpet selliselt, et igasugune interneti teel suhtlus (nt meilide vahetamine) või kirjalike materjalide jagamine juba ongi e-õpe. Selline käsitlus on selgelt üsna piiratud, kuna tänased tehnoloogilised võimalused võimaldaks kasutada palju laiemat spektrit: interaktiivsed õppevahendid, testid, videoloengud, videokõned jpm. Õpetajad nentisid, et neid õpilasi, kes sellest kasu võiks lõigata, ent kellel täna neid võimalusi ei ole, on küll.

"Eriti, kes on nooremad ja arvutiga harjunud. Ja kes on näiteks kas väikese lapsega kodus või kusagil. Nendele oleks... Või ka näiteks välismaal. Nendele oleks see e-õpe, kui kõik oleks ikkagi enam-vähem võimalik selles e-keskkonnas ära teha, nendele oleks see kõvasti abiks."

(Täiskasvanute gümnaasiumite fookusgrupp)

Koolid on kasutanud ja kasutavad erinevaid lähenemise **konsultatsioonide ja järeltööde** võimaldamiseks. On üsna tavaline, et õpetajad võimaldavad konsultatsioone vastavalt vajadusele. Alternatiivina on see mõnedes koolides organiseeritud õpiringidena väljaspool koolitundi, kus tihti on abiks mõni teine sama aine õpetaja. Mõnedes koolides on eraldi konsultatsiooni klass või ka järelvastamiste klass. Paar kooli ütlesid, et vajadusel on võimalik konsultatsioone ja järeltöid läbi viia Skype'i teel, kuigi nähtavasti ei kasutata seda väga intensiivselt.

Riiklik õppekava jätab paindlikkuseks ruumi **tundide** täpse **sisu** osas ja tänu sellele leidsid õpetajad, et nad on võimelised reageerima õppurite vajadustele. Selline korraldus võimaldab vajadusel jätta mõningaid teemasid vahele või läheneda neile hoopis teisest küljest, kui see on tavapärase üldhariduskoolides. Selles kontekstis toodi korduvalt esile perekonnaõpetust kui ainet, mis vajab täiskasvanute puhul loomingulisemat lähenemist.

"Õppekavas põhikoolis on naljakaid asju nagu perekonnaõpetus, mis sa 40-aastasele räägid? aga see on õpetaja küsimus"

(Täiskasvanute gümnaasiumite fookusgrupp)

Tundide oluliseks osaks on **õppematerjalide** valik ja vajadusel uute loomine, võttes arvesse täiskasvanud õppijate erinevusi noortest. Täiskasvanutele kohandatud õpikuid koolitootajad üldiselt vajalikuks ei pidanud. Täiskasvanute gümnaasiumites leiti valdavalt, et õpetajad niikuinii töötavad ise materjale välja ning peavad tegema valiku, millest lähtuda. See on seotud ka suhteliselt suure valikuvabadusega tundide planeerimisel, mistõttu igal juhul jääb ka õpetajale endale märkimisväärne koormus õppematerjali ettevalmistamisel. Küll aga mainiti, et mõnevõrra raskusi on võõrkeelte õpetamisel, kus lastele ja noortele mõeldud õpikud täiskasvanuid ei kõneta, kuna sisaldavad liiga lapsikut sõnavara, temaatikat ja esitusviisi. Kutsekoolides valdavalt probleeme õppematerjalidega üldharidusainetes ei nähtud. Küll aga oleks erialaseid õpikuid vaja mõningates erialaainetes. Selline vajadus ei ole aga seotud täiskasvanud õppijatega, vaid senise õppematerjali puudumisega.

Ida-Virumaal tõstati õppematerjalide probleem ka seoses õppurite keskmiselt madalama eesti keele valdamise tasemega. Eesti keelt teise keelena kõnelevad õppurid vajavad võrreldes eesti emakeelega õppuritega lihtsama lauseehituse ja sõnakasutusega eestikeelseid materjale (sh õpikuid). Ühel juhul näiteks tunnistas õpetaja, et kasutab ka gümnaasiumis põhikooli õpikut, kuna sealne lihtsam keelekasutus võimaldab õppuritel paremini sisust aru saada. Positiivse näitena toodi õpikud, mis on kakskeelsed ja võimaldavad seeläbi materjali arusaadavamaks teha.

Üldjoontes nõustusid üldhariduskoolide esindajad, et neile on võimaldatud nii palju paindlikkust, kui üldse loota võiks ning neil on kõik võimalused täiskasvanud õppijatele vastu tulla. Kuigi mõningates küsimustes tõsteti eraldi esile rahastamise küsimust, millest räägitakse järgmises peatükis.

Kutsekoolides kutsekeskharidust paindlikus vormis ei õpetata, seega oli arutluse all, kas ja kuidas üldse oleks võimalik mingi paindlikkus õppesse sisse tuua. Regulatsioon küll lubab erinevate vanusegruppide loomist, ent seda ei ole kutsekeskharidusest huvitunud väheste täiskasvanud õpilaste tõttu rakendatud. Lisaks ei näe koolid ka võimalust kontaktõpet olulisel määral vähendada. Kuigi oli arutelu osalisi, kes leidsid, et kutsekeskhariduse õppes ei ole võimalik muul moel õppida kui vaid täisajaga õppes, siis oli ka neid, kes leidsid, et edaspidi võiks juba praegu kasutusele võetav moodulõpe võimaldada suuremat kutsekeskhariduse kättesaadavust ka täiskasvanutele. Viimane tähendaks, et tuleb selleks luua spetsiaalselt vastavad moodulõppe õppekavad.

4.2.2 Koolide tugipersonal

Tugipersonali teema tõstati igas fookusgrupis, kuigi tugipersonali definitsioon võib kooliti veidi erineda. Enamik tundis vajadust psühholoogi, sotsiaalpedagoogi ja karjäärinõustaja järgi, kuid mõnel pool toodi välja ka erivajadustega õpilaste arvu kasvu ning seonduvalt kasvanud vajadust logopeedi ja eripedagoogide järgi. Kõik olid ühel meelel, et tugipersonal on väga oluline täiskasvanute koolis

püsimisel ja edukal lõpetamisel. Kui majanduslikel põhjustel kooli katkestamise osas ei ole tugipersonali abiga võimalik palju ära teha, siis muud põhjused, mis takistavad edasijõudmist ning viivad õpilase kooli katkestamiseni, on sageli varase avastamise korral lahendatavad.

Kuigi PGS kohaselt peab koolidel tugipersonal olema olemas, siis sageli ei ole koolidel KOVde poolt eraldatud piisavalt finantse. Kutsekoolid ja suuremad täiskasvanute gümnaasiumid on vahendeid leidnud, sest kuna õpilaste arv on suur, siis tekib suurem paindlikkus raha kasutamisel. Konflikt regulatsioonidega pandud kohustuste ning KOV rahastuse puudumise vahel on koolide vaatenurgast tõsine probleem ning see tuleks kiirelt lahendada. Tugipersonali rolli täidavad sageli teatud õpetajad või keegi administratiivsest personalist, keda õpilased usaldavad. Kahjuks aga ei ole need inimesed koolitatud spetsiaalsele sotsiaalsete või psühholoogiliste probleemidega tegelemiseks ning seetõttu võib abi õpilastele olla ebaefektiivne. Lisaks sellele on see õpetajatele täiendav töökoormus.

Fookusgruppides toodi veel välja vajadust täiendava IT toe järele, eelistatult haridustehnoloogi kujul. Õpetajad tunnistasid, et ei jõua kohati uute tehnoloogiatega kaasas käia ning e-õppe võimaluste rakendamisel on takistuseks oskuste ja teadmiste ununemine.

"Haridustehnoloog on väga hea. Suurtel koolidel on... Tallinnas on ja niimoodi. Selles suhtes, et anda tuge õpetajatele, sest see areneb nii kiiresti, sa ei jõua sammu pidada. Ma ise küll tunnen, et ma ei jõua. Ma olen kunagi [koolituse] läbinud, aga kui ma kogu aeg ei kasuta, siis läheb meelest ära ju."
(Täiskasvanute gümnaasiumite fookusgrupp)

Koolides on tavaliselt olemas IT tugi, kelleks on sageli arvutiõpetaja. Arvutiõpetajatel kui aine-õpetajatel ei ole alati vaba aega konsultatsioonideks. Teiseks puuduvad õpetajate hinnangul IT tugipersonalil tihti teadmised e-õppe tehnikate ja keskkondade kohta ning selle kohta, kuidas neid õppes kõige efektiivsemalt saaks kasutada.

4.2.3 Vajadus meetmete järele

Järgnevalt vaatame, millised kooli poolt ette võetavad meetmed oleks (potentsiaalsete) õppijate vaatenurgast asjakohased. Täiskasvanutel, kes ei ole plaaninud kooli tagasi minemist¹³, paluti hinnata nende konkreetseid takistusi adresseerivaid toetusmeetmeid. Täpsemalt paluti hinnata, kas nimetatud meede paneks neid ümber mõtlema põhi- või keskhariduse tasemel kooli naasmise osas. Meetmed, mille kasulikkust hindas vähemalt 10 vastajat, on esitatud allolevas tabelis.

Kokku oli neid, kes ei kavatse kooli naasta 83% (332 vaatlust). Neist 30% (100 vaatlust) leidsid, et miski ei motiveeriks neid kooli naasma (kokku on selliste inimeste osakaal keskhariduseta inimestest u veerand). Järgnevalt analüüsitakse ülejäänud ca 50% keskhariduseta inimese, kes ei õpi ja kes pole välistanud kooli naasmise võimaluse, vastuseid. Seega on üsna suurel osal keskhariduseta inimestest õppima minemisse tugev negatiivne eelhoiak..

Vaadates neid, kes ei välista kooli naasmist, siis nende osas tundub, nagu poleks koolidel võimalik väga palju teha, et täiskasvanuid kooli meelitada. Kooli-põhiseid toetusmeetmeid pidas oluliseks mõjutajaks kooli naasmise otsusel vähe vastajaid (võrrelduna haridussüsteemi ja teiste toetusmeetmetega), online-kursuste tegemine ja õpingute reorganiseerimine paneks vaid vähem kui 1%

¹³ Neilt, kes kooli kavatsevad minna, seda ei küsitud. Neilt, kes on kaalunud kooli minekut, kuid jõudnud otsusele, et nad ei lähe, küsiti, millised meetmed võiksid neid panna ümber mõtlema. Kui vastaja aga vastas, et miski ei pane teda kooli tagasi minema, siis siinkohal on sellised vastused analüüsist välja jäetud. Kokku analüüsitakse siinkohal seega 232 inimese vastuseid.

kaaluma kooli naasmist. See tulemus sobitub suuremasse pilti, kus koolist lahkumine toimub peamiselt koolist mittesõltuvatel põhjustel. Teisest küljest peame silmas pidama, et toetusmeetmeid pakuti spetsiifiliste barjääride ületamiseks ning koolist tulenevaid takistusi kooli naasmiseks mainiti väga vähe. Seega ei saa koolist tulenevad meetmed olla ka peamised kooli naasmise otsuste tegemisel. Tabelist on näha, et koolipoolseid meetmeid pakuti neile, kes nimetasid näiteks takistustena vanust või tervist. Viimaste kooli mineku takistus on suhtumisest tulenev, mida ei saa otseselt adresseerida ühegi kooli-, haridussüsteemi või toetusmeetmete muudatustega juhul, kui suhtumine ise ei muutu.

Tabel 6. Hinnangud potentsiaalsetele koolipõhistele toetusmeetmetele inimeste poolt, kes ei plaani kooli tagasi minna (n=232)

Toetusmeede	Mitu % selle meetme juurde suunati (232-st vastanust)	Barjäärid, kust suunati konkreetse meetme juurde	Mitu % vastanulist leidis, et meetmest oleks abi?	Mitmele %-le keskhariduseta inimestest võiks meede olla kooli naasmisel abiks?
Kool võtaks ühendust ja julgustaks edasi õppima	36,2%	Soov töötada Motivatsioonipuudus	32,1%	6,8%
Õpe peamiselt e-õppe vormis	10,3%	Terviseprobleemid	12,5%	0,08%
Teistsugune õppekorraldus (näiteks tundide ajad)	19,4%	Sõprade või pereliikmete surve Vanus	8,9%	1%
Õppekeskkonna kohandamine erivajadustega inimestele	10,3%	Terviseprobleemid	20,8%	1,3%

Allikas: Elanikkonna küsitlus

Vaid viiendik tervise probleemidega inimestest leidis, et erivajadustele kohandatud koolikeskkond oleks abiks nende kooli naasmisel. Kuna ei õppemeetodite mitmekesisamine ega koolikeskkonna kohandamine ei aita tervise põhjustel kooli mitte naasvate inimeste takistusi ületada, siis võib arvata, et tervislike põhjuste taga on sageli ka hoiakulised takistused.

Vaatamata eelnevale leidsid need, kes nimetasid kooli mineku takistusena töötamise soovi, et koolipoolne otsene kontakteerumine ning julgustamine võiksid olla efektiivsed takistuste ületamisel. Kolmandik neist, kes selliseid takistusi nimetasid, leidsid, et koolipoolne julgustamine võiks mõjutada neid kooli tagasi minema. Huvitaval kombel on ka koolid huvitatud sellisest tegevusest. Mitmed koolid nii kutse- kui üldhariduskoolid ütlesid, et nad tegelevad aktiivselt enda reklaamimisega ning oleksid valmis nt helistama potentsiaalsetele õpilastele, kui neil oleks informatsioon nende kohta olemas. Koolidepoolse info kohaselt ei anta neile KOV-st andmeid potentsiaalsete õpilaste kohta andmekaitse nõuetest tulenevalt. Koolid leidsid, et võimalikele õpilastele helistamine võimaldaks neil selgitada erinevaid õppimise võimalusi, korraldust ja toetusmeetmeid. Seega tundub, et on olemas nii soov sellise julgustamise järele nii koolide kui potentsiaalsete õpilaste poolt, küsimuseks jääb, kuidas need kaks kokku viia.

4.2.4 Kokkuvõte

Koolide perspektiivist on suurimaks probleemiks täiskasvanute gümnaasiumite puhul tugipersonali rahastamine ning kutsekoolide puhul paindumatu õppekorraldus.

Tugipersonali rahastuse küsimus tuleb omavalitsuste ja riigi vahel kiiremas korras lahendada, et kõigile õppuritele oleks tagatud vajalik tugi. Lisaks tuleks kaaluda haridustehnoloogi ameti toetamist kõigis koolides. See aitaks oluliselt kaasa e-õppe võimekuse tõstmisele, mis praegu kiratseb õpetajate piiratud praktiliste oskuste ning motivatsiooni tõttu. Kuigi (potentsiaalsed) õppurid seda käesolevate andmete põhjal kõrgelt ei hinnanud, nägid koolitöötajad, et on mitmeid sihtrühmi, kellele e-õppe laialdasem kasutamine võiks oluliselt kasu tuua. E-õppe võimalus ise-enesest ei ole enamiku jaoks põhjuseks, miks kooli tagasiminekut kaalutaks, kuid see võib olla oluliseks abiks õppemeetodite mitmekesistamisel ning õpilaste hoidmisel koolis, mida käesoleva uuringu raames tehtud küsitlusega ei saa hästi hinnata. Samuti on tugipersonali tagamise sisu mitte uute õpilaste kooli meelitamises, vaid olemasolevate õppe edukuse tõstmine ja katkestamiste vähendamine.

Kuigi õpetajad on vastutulelikud, ei võimalda tänane kutsekeskhariduse korraldus täiskasvanutel seal kuigi lihtsalt õppida. Tänapäevane regulatsioon paindlikemate õppevõimaluste kasutamist ei takista. Spetsiaalsete moodulõppekavade kasutusele võtmine kutsekeskhariduse tasemel võimaldaks välja töötada paindlikuma süsteemi, mis võtaks arvesse täiskasvanute ajalisi takistusi. Samas tuleks täiskasvanuid ka julgustada sellises õppes osalema.

Kooli poolt ette võetavad meetmed täiskasvanute kooli tagasi meelitamiseks ei saa olla väga efektiivsed, sest takistused kooli naasmiseks ei ole koolist tulenevad. Siiski kaaluks väike hulk inimesi, kelle kooli naasmise takistuseks on töötamine ja motivatsioonipuudus, kooli minekut, kui kool võtaks nendega ühendust ja julgustaks. See ning asjaolu, et teisi koolipoolseid meetmeid väärtustasid vähesed, näitab, et suurem takistus kooli naasmiseks on üldisem suhtumine, mitte konkreetsed koolipoolsed takistused. Seega juhul, kui eesmärgiks seada suure hulga inimeste meelitamine kooli, peavad ka meetmed olema esmalt suunatud suhtumise muutmisele.

4.3 Täiskasvanud õppijate toetamine haridussüsteemis

Käesoleva peatüki eesmärk on hinnata, kuidas barjääre õppimisele on võimalik ületada läbi muudatuste haridussüsteemis. Erilist rõhku pööratakse haridussüsteemi käsitlemisel hariduse kättesaadavusele, riiklikele õppekavadele ja üldisele hariduskorraldusele Eestis. Käesolevas peatükis ei käsitleta eraldi riiklikult reguleeritud toetavaid meetmeid, kuna valdavalt on need kaetud raporti sissejuhatavas osas Eesti hetkeolukorra all.

4.3.1 Takistused haridussüsteemis

Potentsiaalsed õppijad ei näinud haridussüsteemi puudutavaid tegureid olulise takistusena kooli tagasipöördumisel, ainsaks erandiks selles osas oli **kooli geograafiline kaugus**. Siiski oli see suhteliselt vähelevinud takistus ning tervikuna olid haridussüsteemiga seotud takistused (potentsiaalsete) õppijate poolt kõige harvemini nimetatud probleemiks kooli naasmisel. Fookusgruppides toodi välja, et geograafiline kaugus võib tekitada probleeme just transpordi osas, ent tänast koolivõrku ei peetud ebapiisavaks. Küll aga arvasid täiskasvanute gümnaasiumite esindajad, et nende koolide hulka vähendada poleks mõistlik, kuna nii väheneks geograafiline kättesaadavus veelgi.

Teine haridussüsteemi tasandiga haakuv takistus oli **ebapiisav eesti keele oskus**, hoolimata venekeelsete osakondade olemasolust täiskasvanute gümnaasiumites ja ka kutsehariduses venekeeles õppimise võimalusest. Eesti keele eksam on siiski lõpetamise tingimuseks ja paljuski ka õppimise tingimuseks, mistõttu eesti keele oskuse madal tase on takistuseks nii kooli tagasipöördumisel, õppimisel kui ka edukal lõpetamisel. Seda barjääri ei nimetatud küll tihti võrreldes teistega, ent võib olla kindel, et see probleem on ka piirkondlikult väga erinev. Ilmselt valmistab see enam raskusi just Ida-Virumaal, aga ka Harjumaal, kus vene keelt kõneleva elanikkonna osakaal on suurim. Keeleoskuse küsimus tõstatas õpetajate seas just Ida-Virumaal, kus nenditi, et keeleoskuse küsimus laieneb ka õppematerjalidele. Eesti keele valdamine muutub edaspidi veelgi olulisemaks, kuna 2014/2015 õppeaastast algab üleminek eestikeelsele kutsekeskharidusele, mille tulemusel on eesti keel hädavajalik ka kutsekeskhariduse omandamisel.

Koolide personalil olid erinevad arusaamad sellest, kuidas haridussüsteemi saaks kohandada, et muuta seda täiskasvanud õppijate jaoks efektiivsemaks. **Takistustena nimetati praegu kehtivaid lõpetamise tingimusi, aga ka gümnaasiumi riiklikku õppekava**. Täpsemalt leidsid õpetajad, et lõpetamise tingimustest valmistab raskusi uurimistöö nõue keskkoolis. **Uurimistööd** peeti liialt keerukaks, aga ka liiga aeganõudvaks. Omaette probleemi ees on õpetajad vangla õpilastega, kelle võimalused uurimistööga tegeleda on väga piiratud. Vangidele ei võimaldata vaba ligipääsu uurimistööks vajalikele allikatele ning ei lubata ka läbi viia küsitlusi või muud andmekogumist vanglas. Õpetajad nõustusid siiski, et uurimistöö on väga kasulik harjutus eriti neile, kes soovivad edasi õppima minna. Siiski oli õpetajaid, kes hindasid uurimistööd liiga keerukaks osade õpilaste jaoks. Kuigi teised ütlesid jälle, et tegelikult on täna koolil võrdlemisi suur vabadus, kui rangeid nõudmisi sellele tööle esitada. Seega õpilased võivad täna olla ka üsna erinevates olukordades, kui ühes koolis on nõudmised oluliselt madalamad kui teises (nagu jäi mulje mõnedest fookusgruppides). Ühe alternatiivina käidi välja mõtte asendada uurimistöö koolieksamiga. Siinkohal on aga oluline tähele panna, et uurimistööd on juba praegu võimalik asendada praktilise tööga, milleks õpetajate hinnangul on täiskasvanutel lihtsam mingit projekti leida. See võimaldab ka nende igapäevaelu ja töökogemusi õppetöös ära kasutada. Seega siinkohal puudub selge konsensus, ent mitmetes fookusgruppides toodi seda välja kui problemaatilist küsimust.

Seoses lõpetamistingimustega tõstatus ka **lõpueksamite küsimus**. Õpetajad hindasid väga positiivseks uut keskkooli riigieksami nõuet, mille kohaselt eksami sooritamiseks on vaja vaid ühte punkti. Õpetajad leidsid, et selline mööndus vähendab täiskasvanud õpilaste seas sagedast hirmu eksamite ees. Nimelt on täiskasvanud õppijad tihti väga enesekriitilised ja nõuavad endalt tugevaid tulemusi, mis põhjustab aga ühtlasi hirmu läbikukkumise ees. Seetõttu on koolides tavaline, et õpilased, kes on jõudnud 12. klassi siiski eksamitele ei registreeru. Sellega seoses pakuti välja, et ka 9. klassi eksamil võiks rakendada sarnast süsteemi, kus 1 punktiga oleks võimalik kool lõpetada. Selekteerimine edasiõppimiseks peaks toimuma seega järgmise õppimise tasandi eel, mitte kooli lõpetamisel takistuseks olema.

Seoses gümnaasiumi **riikliku õppekavaga** lahkesid fookusgruppide arvamused küllaltki olulisel määral. Kui enamik leidis, et õppekava praegusel kujul on sobilik, siis üsna paljud nentisid siiski, et mõni üksik aine võiks siiski täiskasvanute õppekavast välja jääda. Kõik fookusgruppid nõustusid, et peamine on, et nendes koolides antav põhi- ja keskhariduse tunnistus oleks samaväärne esmases tasemehariduses antava tunnistusega, eriti edasiõppimise võimalusi silmas pidades. Sellest lähtuvalt suhtuti ettevaatlikkusega kursuste vähendamisesse, ent siiski toodi välja, et näiteks perekonnaõpetust täiskasvanutele ehk vaja ei oleks. Teised leidsid, et täiskasvanud õppijal, lähtuvalt tema motivatsioonilistest erisustest, võiks olla suurem vabadus valida, milliseid aineid ta enam õppida sooviks ning milliseid vähem. Juhul kui inimene ei ole huvitatud loodusteadustest, siis peaks tal olema võimalus läbida keskharidus tõesti absoluutse miinimumi omandamisega. Selle arvelt saaks õppur aga enam keskenduda huvipakkumatele ainetele. Leidus aga neidki, kes olid valmis vähendada kursuste mahtu kolmandiku või poole võrra. Näitena toodi Soome täiskasvanute keskhariduse programme, kus on vaid 44 kursust (Eestis 72). Positiivsena toodi fookusgruppides välja praegu ette võetud keskhariduse kursuste mahu vähendamist.

Kutsekoolide töötajad väljendasid kohati muret uue üld- ja erialaainete integreeritud süsteemi rakendamise osas. Nenditi, et see on suhteliselt keeruline ülesanne õpetajate jaoks, ent samas väljendati lootust, et süsteem võiks siiski hästi tööle minna. Siiski leiti, et see toob kooli personali töökoormust oluliselt juurde, mistõttu kõikvõimalikud lisanduvad ülesanded või projektid vajaks kindlasti lisarahastust, et töötajaid juurde palgata. Seoses uue süsteemi rakendamisega leiti aga õppekavade mahtude juures, et üldainete edasine vähendamine ei oleks mõeldav, kuna siis kaoks keskhariduse komponent peaaegu täielikult. Seega ei oleks kutsekeskhariduse tunnistus enam samaväärne teiste üldkeskhariduse tunnistusega.

Koolide seisukohast nähti problemaatilisena veel koolide **ebaselgeid rolle, koolide rahastamist** ja üldisemalt tervikliku **täiskasvanute tasemehariduse strateegia puudumist**.

Enamikes fookusgruppides tõusis teemaks ka koolide enesemääratlemise ja rollide küsimus Eesti haridussüsteemis. Kutsekoolides tunti, et täna ei ole kutsekeskharidus justkui täiskasvanutele mõeldud. Nimetatud programmides on täiskasvanuna kooli tagasipöördujaid väga vähe ja koolid nendivad, et päevane õppevorm ongi täiskasvanutele osalemiseks üsna ajamahukas ja vähepaindlik. Osaajaga õpet täna kutsekeskhariduses ei ole ning koolide esindajad olid mõnevõrra skeptilised, kas selline õppekorraldus oleks võimalik. Seega valdavalt ei nähtud kutsekeskharidust kui täiskasvanutele sobilikku õppevormi, vaid pigem siiski esmase hariduse osana. Kutsekoolid pigem nägid täiskasvanuid kui kutseõppe õppekavade õppureid, kus antud sihtgrupp juba täna ka aktiivselt osaleb.

„Jah, tegelikult ju ongi niimoodi, et kui on haridustee jäänud pooleli, siis väga selgelt minu meelest eristuvadki need, kes tahavadki saada seda akadeemilist haridust või tahavad keskharidust või kellel on tõesti see töökoha nõue, et ilma keskhariduseta... ega need meie kooli poole ei vaatagi. Need lähevadki täiskasvanute gümnaasiumi. Aga need, kes tulevad kutset õppima, neid ei huvita enam nii pika aja järgi keskharidus”

(Kutsekoolide fookusgrupp)

Täiskasvanute gümnaasiumite jaoks oli problemaatiline aga koolide madal maine ja pidev võrdlus tavagümnaasiumitega, mis kahjustab mainet veelgi. Koolide sõnul on nende õppijate sihtrühm võrreldes esmaste üldhariduskoolidega hoopis teistsugune ning arvestada tuleb ka mitte-statsionaarse õppe vähendatud kursuste mahu ja ajaliste piirangutega. Suur osa nende õppuritest astub täiskasvanute gümnaasiumisse otse tavakoolist, olles sealt välja arvatud madala õppeedukuse, konfliktide või puudumiste tõttu. Täiskasvanute gümnaasiumid oma paindliku õppekorraldusega on võimelised nendele õppuritele vastu tulema ja neid individuaalselt aitama. Koolid tunnevad aga, et neid ei tohiks hinnata selle baasil, millised on õppurite eksamitulemused, kuna see ei peegelda kooli tegelikku panust õpilastesse. Seega positsioneerivad täiskasvanute gümnaasiumid ennast selgelt niinimetatud teise ringi koolidena, ühest küljest madalate õpisaavutustega noortele, ent nende endi jaoks olulisemana neile inimestele, kelle haridustee on katkestanud erinevad ootamatud elusündmused (nagu laste sünd, lähedaste surm või tervislikud põhjused). Täiskasvanute gümnaasiumite õpetajate sõnul ei tohiks kedagi hukka mõista, kui ta astub uuesti kooli juba mitmendat korda. Tihti on kooli korduva poolelijätmise põhjuseks ka elulised sündmused.

„Tegelikult on see kurb, et meie koolile on palju ette heidetud, et miks me jälle võtame ja viskame välja, nagu oleks me riigi raha raiskajad. Aga meie ka ei tea. Äkki ta seekord on selle jaoks küps ja valmis. See võimalus ikkagi tuleb anda.”

(Täiskasvanute gümnaasiumid)

Täiskasvanute formaalharidussüsteem on küll osaliselt paika loksunud, ent teisalt on selgelt erinevad nägemused, milline see süsteem peaks olema. Peamiselt on küsimuseks just erinevate institutsioonide vajalikkus, geograafiline võrgustik ning rollid. Näiteks leidis ühe täiskasvanute gümnaasiumi esindaja, et kutsekoolid ei peaks üldse keskharidust andma. Kutsekoolide fookusgrupist käis aga läbi küsimus, milleks on vaja täiskasvanute gümnaasiume. Alternatiivina nähti, et sellist institutsiooni pole kas üldse vaja või selle rolli võiks enda kanda võtta kutsekool. Viimasel juhul võiks kutsekoolis olla eraldi ka akadeemiline suund, mis täidaks praegu täiskasvanute gümnaasiumi rolli. Loomulikult oli ka neid, kes nägid nii kutsekoolidel kui ka täiskasvanute gümnaasiumitel olevat eraldiseisva rolli ja vajaduse.

Teisest küljest nähti problemaatilisena ka kutseõppe ja kutsekeskhariduse rolle, kuna täna on paljusid erialasid võimalik omandada nii koos üldhariduse komponendiga kui ka ilma. Siinkohal on küsimuseks nii see, kuivõrd selline süsteem on mõistlik kui see, mis on üldhariduse andmise eesmärk.

„Ja nüüd, kui ma olen töötanud ja olen põhiharidusega õppija, ma võin täpselt samuti sellesama kutse saada ja ma olen tööturul täpselt võrdne sellega, kellel on keskharidus ja kellel on kutsetunnistus neljanda tasemega. See pool on täiesti arutamata. Ja kolmandaks,

mis on täiesti arusaamatu, me räägime täna sellest, /.../ et tegelikult keskharidus peaks olema see, mis annab selle baasi, kuhu laotakse kõik asjad peale.“

(Kutsekoolide fookusgrupp)

Vähemalt kahel juhul on Eestis tehtud ettepanek liita kutsekool ja täiskasvanute gümnaasium, ent mõlemal juhul jäi liitumine täiskasvanute gümnaasiumi vastuseisu tõttu ära. Täiskasvanute gümnaasiumis teemat tõstatades on aga selge, et iga institutsioon on huvitatud enda üles ehitatud süsteemide ja struktuuride allesjäamisest. Fookusgruppidest tuli välja ka üks näide, kui täiskasvanute gümnaasium viidi kutsekooliga samasse majja, kuid füüsiline lähedus ei toonud oodatud sünergiaid. Selgus, et õppurid on üsna kindlad selles, millist õppevormi nad eelistavad ning institutsioonide integreeritus õppuritele suurt eelist ei loonud. Kuna omavalitsus pidi kutsekoolile üüri maksma, siis otsustati lõpuks majanduslikel põhjustel täiskasvanute gümnaasium omavalitsuse omandis olevatesse ruumidesse ümber kolida. Seega - kuigi institutsioonide ühendamisel on selge potentsiaal majandusliku efektiivsuse saavutamiseks, on sellel ka selged miinused õppe geograafilise kättesaadavuse vähenemise näol. Nagu varasem kogemus näitab, siis lisaks võib ka sisulise integratsiooni saavutamine olla väga keerukas.

Kui täiskasvanu soovib täna omandada põhiharidust ja kutseharidust, siis tuleb tal paralleelselt sisse astuda kahte kooli: üldharidust ja kutseharidust pakkuvasse. Põltsamaal ja Vana-Vigalas on kohalike koolide koostöös väljatöötatud programmid, et selline õppimine võimalikult mugavaks teha. Põltsamaal antakse ka üldharidusaineid tegelikult kutsekooli ruumides, tänu millele õppurid ei pea muretsema tunniplaanide sobivuse ja erinevate hoonete vahel liikumise pärast.¹⁴ Eialgu töötati programm välja just täiskasvanud õppijaid silmas pidades, et muuta põhihariduse omandamine atraktiivsemaks, lisades sellele eelkutsesõppe komponendi. Viimastel aastatel on õpilased pigem probleemse taustaga noored, teiste seas on ka suur osa erikoolide endistel õpilastel. See aga tekitab probleeme nii koolile kui ka vähendab teiste õppurite motivatsiooni osaleda.¹⁵ Seega ei ole täna tegelikult täiskasvanutel võimalik üle Eesti ja endale mugaval moel kutse- ja põhiharidust samaaegselt omandada, kuigi kutsekoolide üldharidusõpetajad oleks tõenäoliselt võimelised ka 8. ja 9. klassi õpetama.

Ühes fookusgrupis toodi aga otseselt teemaks üldise täiskasvanute tasemehariduse strateegia puudumine, mis paistab välja ka eelnevatest vastuolulisest arvamustest ja arusaamadest erinevate koolide esindajate poolt. On ilmne vajadus defineerida erinevate koolide roll ja eesmärgid just täiskasvanute tasemehariduse mõistes. Lisaks leiti, et täiskasvanute gümnaasiumite ja (enamike) kutsekoolide erinev omandistaatus takistab efektiivset koostööd ja ühtse täiskasvanute tasemeõppe infrastruktuuri arendamist. Väljendati muuhulgas arvamust, et kogu keskhariduse tase peaks olema riigiomandis. Täiskasvanute gümnaasiumites kõlas aga ka skeptilisi arvamusi selles osas. Lisaks on aga vajadus defineerida ka täiskasvanute tasemehariduse eesmärgid, eriti kutsekoolid olid kahtlevad, kas täiskasvanutele põhi- ja keskhariduse andmine ja selle edendamine on mõttekas.

¹⁴ Põltsamaa kooli eripära on varasemalt põhjalikumalt käsitletud Anspal et al. 2011.

¹⁵ Hiljuti on Põltsamaal algatatud uus eelnõu ühendada kohalik keskkool ja kutsekool, kui keskkool läheb üle samuti riigiomandusse. <http://poltsamaa.info/index.php/498-volikogu-asub-arutama-poltsamaa-guemnaasiumihariduse-riigistamist> Juhul kui see projekt ellu viiakse, siis on tegu kindlasti väga huvitava pretsedendiga, mis vajaks põhjalikumalt hindamist.

Erinevate osapoolte rollide segadus on seotud ka kohalike omavalitsuste ja riigi poolt pakutavate teenustega. Tihti pakutakse sarnaseid teenuseid, ent inimene ei tea siiski, kuhu pöörduda ning aktiivset koostööd osapooled omavahel kuigivõrd ei tee.

„Meil on olemas koolid, aga sinna peab ka uksest sisse minema. Ja teisalt meil on olemas KOV-id, seal on ju ka hariduskorraldajad, seal on igasugused nõustajad... Et mis nemad siis veel teevad? Noh, ma paraku ei tea ka, on nagu kõik struktuurid loodud, aga igaüks toimetab omaette ja inimene peab olema ikka see aktivist ja astuma uksest sisse.“

(Kutsekoolide fookusgrupp)

Rahastuse küsimus kerkis üles peamiselt täiskasvanute gümnaasiumites, harva kutsekoolides. Gümnaasiumid tõid alarahastuse probleemina välja erinevates tegevusvaldkondades: eksternõpilaste kohad, uurimistööde juhendamine, õpetajate konsultatsioonitunnid, õpetajate madal koormus, tugitöötajate ametikohad ja valikkursuste pakkumine. Probleemid olid suuremad väiksemates koolides, kuna pearahapõhine finantseerimine võimaldab suurtel koolidel saavutada mastaabisäästu. Selle arvelt on võimalik palgata tugitöötajaid ja pakkuda erinevaid valikkursusi. Kuigi tugitöötajad on koolis seaduse järgi kohustuslikud, ei rahasta paljud omavalitsused neid ametikohti. Riigi ja omavalitsuste konflikt selles küsimuses kahjustab tugevalt täiskasvanud õppijate võimalusi, kuna erinevalt tavakooli õpilastest on neil sagedamini raskusi elusündmustega hakkamasaamisel.

Eraldi tasub käsitleda veel varasema õpi- ja töökogemuse arvestamist (VÕTA) Eesti haridussüsteemis. Teoreetiliselt on seda võimalik kasutada nii üldhariduses kui ka kutsehariduses, kusjuures üldjoontes oli hinnang VÕTAle positiivne. Positiivne hinnang seisnes aga peamiselt selles, et tänasel kujul süsteem töötab hästi kursuste ülekandmiseks ühest koolist teise. Samas ei kasutata VÕTAt reeglina tegelike oskuste ja kogemuste hindamiseks ja arvestamiseks. Mõned koolitöötajad siiski mainisid, et ilmselt võiks süsteemi kasutada ka tegelike oskuste ja teadmiste hindamiseks. Eriti oluliseks peeti oskuste hindamist kutseõppes, kus koolid on ka juba kaalunud võimalikke samme tänase olukorra parandamiseks.

"[M]a kujutan ette, et nendel, kellel ei ole veel mitte mingisugust kokkupuudet kutseõppeasutusega, nendele oleks Eesti piires parim variant, et neid hinnatakse ära, nende kompetentsid kuskil. Meie küll kaalume juba väga tõsiselt kompetentsikeskuse loomist, sest inimesi ON olemas ja saab kaasata, aga füüsiliselt oleks võib-olla raha sinna taha vaja. Sest see inimene, kes ei ole üldse midagi õppinud vahepeal, ta ei tea isegi oma võimeid ja ta ei tea oma neid... Et teda testitaks, et ta saaks loominguiliselt vabas õhkkonnas näidata, mida ta oskab ja vot SIIS ta siseneb õpiturule niiõelda"

(Kutsekoolide fookusgrupp)

4.3.2 Vajadus meetmete järele

Õppurite perspektiivist on seega takistusteks lõpetamise tingimused ja riiklik õppekava, aga mõnedes regioonides on raskusivalmistav ka eesti keele madal oskustase. Elanikkonna küsitluses uurisime, millised meetmed haridussüsteemi tasandil võiks aidata täiskasvanutel kooli tagasi pöörduda. Antud küsimus esitati täiskasvanutele, kes seni ei ole planeerinud kooli tagasi minna. Vastajad, kes leidsid, et mitte miski ei tooks neid kooli tagasi, on vastanute seast eemaldatud. Allolevas tabelis esitatakse tulemused meetmetele, mida hindas vähemalt 10 vastajat.

Tabel 7. Hinnangud potentsiaalsetele haridussüsteemi põhiste toetusmeetmetele inimeste poolt, kes ei plaani kooli tagasi minna (n=232, konkreetsele meetmele vastanute arv sulgudes)

Toetusmeede	Mitu % selle meetme juurde suunati (232-st vastanust)	Barjäärid, kust suunati konkreetse meetme juurde	Mitu % vastanuist leidis, et meetmest oleks abi?	Mitmele %-le keskhariduseeta inimestest võiks meede olla kooli naasmisel abiks?
Laiaulatusliku programmi korraldamine, mis kutsuks inimesi tagasi kooli ja kooliminejaid oleks palju	39,2%	Kehv õppeedukus/hirm hakkamasaamise ees Motivatsioonipuudus Sõprade või pereliikmete surve Vanus	35,2%	8%

Allikas: Elanikkonna küsitlus

Kolmandik inimestest, kes nimetasid hoiakulisi takistusi, leidsid, et riiklik kooli tagasipöördumise programm võiks motiveerida neid kooli minema. Samas, kuna selliste probleemidega inimesi, kes täielikult ei välistanud kooli naasmist, oli suhteliselt vähe, siis kokku võiks selle meetmega kooli tagasi toomist kaaluma panna 8% keskhariduseeta inimestest.

4.3.3 Kokkuvõte

Koolide perspektiivist on selge vajadus sõnastada täiskasvanute tasemehariduse üldised eesmärgid ja iga tegutseja roll selles. Lisaks on mõistlik hinnata, kas koolide tänane rahastamissüsteem on asjakohane ja võimaldab kvaliteetse hariduse andmist. Nii üldhariduses kui ka kutsekoolides tuleks arendada VÕTA süsteemi selliselt, et koolidel (või vastavatel muudel asutustel) oleks kompetents ja finantseering õppurite tegelike oskuste ja teadmiste hindamiseks. Juba õpitu kordamine koolis võib täiskasvanud õppuritele olla tüütu, kuna piiratud ajaliste ressursside juures seab see nende elukorralduse ebavajaliku pinge alla ning koolikogemus ise kannatab - õpilane kipub igavlema. Seega tuleks ühel või teisel moel leida viis, kuidas liikuda VÕTAgaga ainete ülekandmiselt sisulise oskuste hindamiseni.

4.4 Täiskasvanud õppija toetusmeetmed

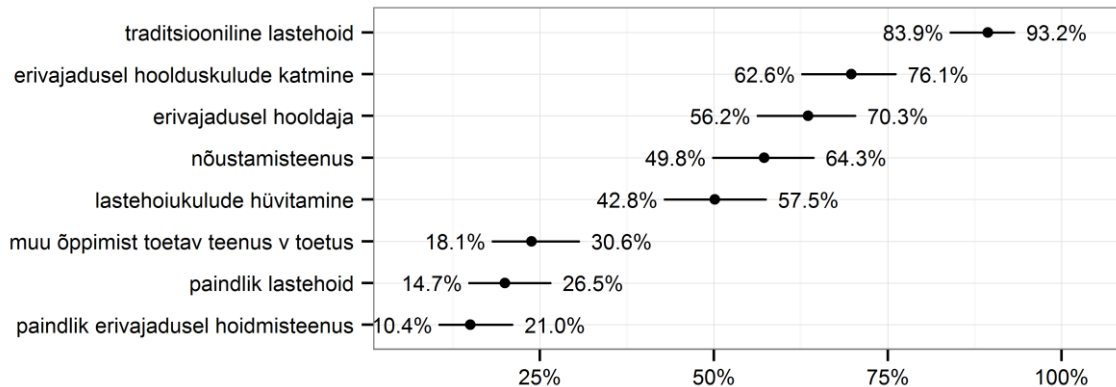
Eelnevatest peatükkidest tuli välja, et Eestis on täiskasvanud õppija jaoks peamiseks murekohtadeks kooli naasmise hoiakuliste takistuste kõrval rahalised probleemid ja pereeluga seonduvad kohustused. Käesolevas peatükis vaatame toetavaid meetmeid, mida pakuvad Eesti omavalitsused ja koolid täiskasvanud õppijatele. Samuti vaatame, millised meetmed on (potentsiaalsete) õpilaste ja täiskasvanuharidust pakkuvate asutuste personali arvetes puudu ja milliseid meetmeid tuleks rakendada, pakkumaks paremat tuge. Toetavate meetmetena käsitleme siin abinõusid, mis on suunatud takistustele, mida ei saa ületada koolikorralduslikus raamistikus. Need hõlmavad transporti, lastehoidu, majutust, rahalist toetust jms.

4.4.1 Toetusmeetmed koolides ja omavalitsustes

Küsisime Eesti omavalitsustelt, milliseid meetmeid nad täiskasvanud õppijatele pakuvad. Kogutud andmete põhjal võib öelda, et **omavalitsused pakuvad universaalseid¹⁶ meetmeid**, mis aitavad teiste hulgas ka täiskasvanud õppijaid, kuid spetsiaalselt täiskasvanud õppijatele suunatud meetmed on

¹⁶ Universaalseid tähendab siinkohal üldisemad meetmed, mida võivad kasutada ka täiskasvanud õppijad, kui nad kvalifitseeruvad.

Eestis väga haruldased. Samas tõid aga mitmed KOV-id välja, et nad käsitlevad iga täiskasvanud õppija juhtumit eraldi, lähtuvalt õppija vajadustest. See on oluline leid, sest see näitab, et mitmetes piirkondades, kus saab õppijale individuaalselt läheneda, võivad laiaulatuslikud programmid osutuda ebavajalikeks. Samuti näitab see täiskasvanud õppijate väga väikest arvu paljudes KOV-des – sageli on KOV-s vaid 1-2 täiskasvanud õppijat. Iga õppuri erinevatest vajadustest lähtuvate meetmete kasutamine eeldab samas, et KOV-i ametnikud on teadlikud täiskasvanute hariduse võimalustest, probleemidest, millega täiskasvanud õppija kokku puutub ning on võimelised pakkuma neile probleemidele lahendusi.

Joonis 22. Universaalsed meetmed KOVides

Allikas: Omavalitsuste küsitlus

Vähemalt sama oluline kui individuaalselt õppurite vajadustega arvestamine, on täiskasvanuhariduse teadvustamine laiemas kontekstis, mitte lihtsalt inimeste võimalikult kiire tööturule suunamine, sest ametnikud peavad mõistma inimest, keda nad aitavad. Mõned omavalitsused tõid välja, et neil ei ole meetmeid täiskasvanud õppijatele, sest *"täiskasvanud ei õpi, nad töötavad"*, mis näitab, et ametnikud ei toeta täielikult elukestva õppe ideed. See teadmine on väga oluline mistahes meetmete rakendamisel kohalikul tasandil, sest ilma omavalitsuse ametnike aktiivse osaluse ja toetuseta meetmete tõhusus tõenäoliselt kannatab.

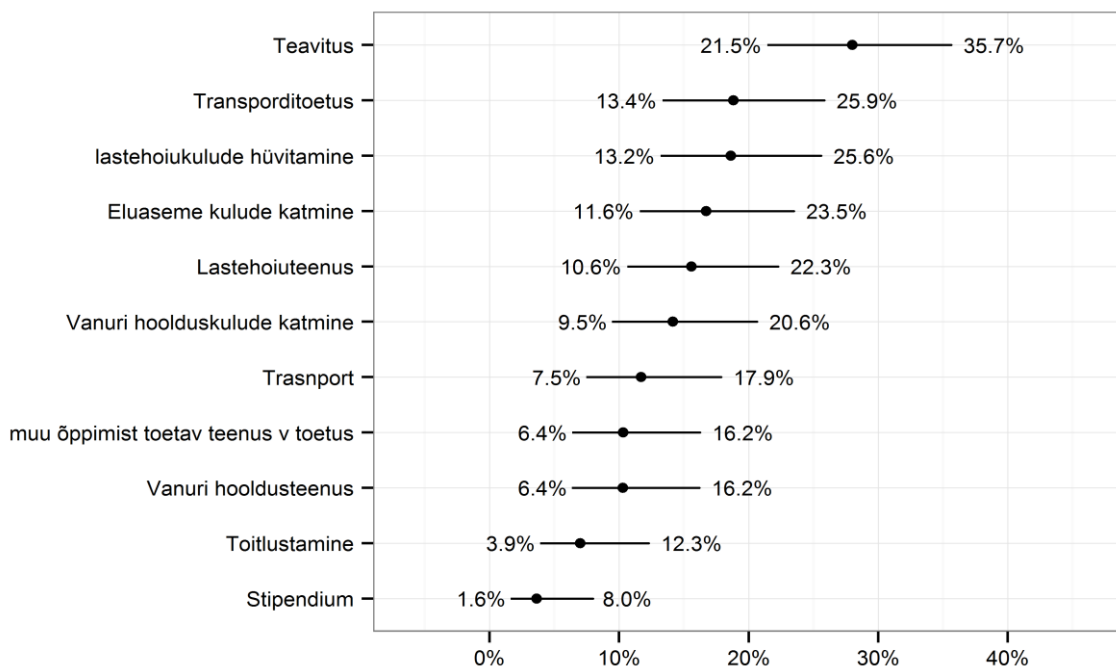
Teisalt oli ka vastuseid, mis viitavad sellele, et erimeetmete rakendamine või nende tulemuslikkus takerdus inimeste huvipuuduse taha. Samuti on näiteid sellest, et KOV-ides on meetmed olemas, kuid neid kasutatakse harva. Mõnel aastal ei ole ühtegi teenuse taotlejat, teisel on üks-kaks inimest, kes võimalust kasutavad. Omavalitsused märkisid, et inimesi ei saa õppima sundida ja nad peavad ise soovima osaleda. Siiski, mõned neist olid optimistlikumad, öeldes, et iga meede on ennast ära tasunud, kui kasvõi üks inimene suudab selle tõttu kooli lõpetada. Toetavate meetmete puudumist võib seletada ka sellega, kuidas nähakse omavalitsuste rolli selles kontekstis. Jällegi, kui eesmärk on julgustada kohalikke omavalitsusi täiskasvanud õppijaid rohkem toetama, võib olla lahenduseks erinevate osapoolte ülesannete täpsem määratlemine. Nii oleks selge, kes mille eest vastutab ja (potentsiaalne) täiskasvanud õppija teaks, kuhu pöörduda abi saamiseks.

Koolide poolt pakutavad tugimeetmed on suuremate ja jõukamate koolide privileeg, sest koolide rahastamine sõltub õpilaste arvust. Ühelt poolt otsivad koolid võimalusi toetavate meetmete pakkumiseks, sest nad näevad igapäevaselt selle järele vajadust. Teisalt ei soovi koolid üle võtta üldiste sotsiaallabi või -teenuste funktsioone, mis traditsiooniliselt kuuluvad kohalike omavalitsuste

vastutuslasse (näiteks laste päevahoiu võimaldamine). Seda võimendab ka rahastuse puudumine koolidele nende sotsiaalsete funktsioonide täitmiseks, mis tähendab, et nende ülesannete täitmist koolilt rahastaja poolt tegelikult ka ei oodata. Siiski pakuvad koolid abi stipendiumide, tasuta majutuse ja päevahoiuteenusu kaudu. Üldiselt võib öelda, et rahanappus seab piirid ja see on ka põhjuseks, miks mitmed koolid ei ole suutnud oma õpilasi toetada, kuigi nad tahaksid seda teha.

Spetsiaalselt täiskasvanud õppijatele suunatud meetmed omavalitsustes

Üldiselt on selge, et täiskasvanud õppijaid nähakse omavalituse poolt harva olulise sihtrühmana ja nad kasutavad pigem universaalseid meetmeid. Vaid vähesed omavalitsused ütlesid, et neil on spetsiaalselt täiskasvanud õppijatele suunatud meetmeid. Kõige levinum meede on õppimisvõimaluste kohta info levitamine, mida käsitletakse eraldi peatükis 4.5. Siinkohal tuleb aga välja tuua, on üsna tõenäoline, et kohalikud omavalitsused ei eristanud vastates alati universaalseid ja spetsiaalseid meetmeid, sest spetsiaalseid meetmeid on vähe ja seetõttu loeti ka üldised meetmed, mida täiskasvanud õppija saab kasutada, täiskasvanud õppuritele suunatud meetmete alla (näiteks lastehoiuteenus).

Joonis 23. KOV-i poolt pakutavad spetsiaalsed meetmed täiskasvanud õppijatele

Allikas: Omavalitsuste küsitlus

Mõned omavalitsused toovad siinkohal välja Euroopa Sotsiaalfondi rahastatud projekte. Need projektid olid peamiselt suunatud tööhõive suurendamisele läbi karjäärinõustamise, tööturukoolitustele, CV koostamisele jne. Formaalhariduse toetamise seisukohast ei paku need aga huvi.

ESF-i rahastust kasutati ka huvihariduse võimaldamiseks, mida võib käsitleda üldise õppimise julgustamisena ning mis panustab seeläbi kaudselt täiskasvanute formaalharidusse, luues positiivset õpikogemust. Haridus- ja Teadusministeeriumil on kavas täiskasvanuharidust puudutavate meetmete

hindamine¹⁷, seega ei hakka me üksikasjalikumalt analüüsima nende meetmete võimalikku mõju formaalses hariduses osalemisele.

Alljärgnevalt on toodud täielik loetelu omavalitsuste nimetatud meetmetest, mida pakutakse:

- õppimisvõimaluste loomine kõigile (reguleeritud seadusega);
- tervise, toitumise, fotograafia ja muude hobihariduslike kursuste korraldamine;
- **koolitused CV koostamiseks ja muude töö saamiseks vajalike oskuste arendamiseks, samuti finantskirjaoskuse tõstmiseks koos laenu- ja psühholoogilise nõustamisega (ESF);**
- **noorte emade stipendiumivõimalustest teavitamine ja sellealane nõustamine;**
- **koolide, teiste koolitusasutuste ja omavalituse vahelise koostöö suurendamine ning rahvusvahelise koostöö edendamine;**
- nõustamine õpimotivatsiooni säilitamiseks (munitsipaalkoolides seadusega nõutud);
- **koolilõpetajate tunnustamine.**

Hoolimata sellest, et palusime spetsiaalselt nimetada meetmeid, mis toetavad täiskasvanute suundumist keskharidusse ning seeläbi uuesti tööturule, töid vastajad välja ka meetmeid huvihariduse edendamiseks mõeldud meetmeid. Loetletud meetmed, mis on mõeldud konkreetselt täiskasvanute formaalhariduse toetamiseks, teevad seda väga erinevatest aspektidest.

Noorte emade stipendiumivõimalustest teavitamine ja sellealane nõustamine. Üks omavalitsus tõi välja, et nad teavitavad ja nõustavad noori emasid, kes saavad SEB Heategevusfondi noore ema stipendiumile kandideerida (s.o naised, kes on saanud lapse enne 19ndat eluaastat ja õpivad täisajaga). On põhjust arvata, et nõustamine toimub ka teistes omavalitsustes, kuna kandideerimiseks on vaja esitada linna või vallavalitsuse tõend sissetuleku kohta ning samuti õpetaja, tugiisiku, lastekaitsetöötaja või hooldaja soovituskirja. Samas on aga üsna tõenäoline, et enamikus omavalitsustes ei otsita seda sihtgruppi aktiivselt eesmärgiga neid kandideerima julgustada. See on kindlasti tõhus abinõu, toomaks noori emasid tagasi kooli, kuid püsiva positiivse mõju eelduseks on see, et MTÜ poolt loodud stipendiumiprogramm jätkub.

Parema haridusasutuste ja omavalitsuse vahelise koostöö eesmärk on luua paremaid õppimis- ja praktikavõimalusi suurendades nii motivatsiooni õpingute jätkamiseks. Seda meetet rahastati Comenius Regio¹⁸ partnerlusprogrammist ning see oli suunatud nii õpilastele kui õpetajatele. Programm hõlmas õppereise muuseumidesse, osalemist koolivälistes tegevustes, õpetajatele mõeldud multimeediakursusi ning õpilastele suunatud tööturul vajalikke oskusi ja tervist puudutavad kursused. Sellel meetmel oli otsene mõju juba koolis käivatele täiskasvanutele, kelle õpimotivatsioon tõusis tänu positiivsetele kogemustele.

Lõpetajate tunnustamisel kohalike infokanalite kaudu võib olla positiivne mõju õpilaste motivatsioonile, tekitades enesega rahulolu. Lisaks suurendab see ka kogukonna positiivset suhtumist õppimisse. Omavalitsuse hinnangul on see meede tõhus.

¹⁷ <http://www.struktuurifondid.ee/hindamiste-tooplaan-ja-aruanded/>

Täielik meetmete loetelu: http://esf2007.sm.ee/index.php?id=186&theme_id=14&county_id=0&target_id=0

¹⁸ Rohkem infot: <http://kjugcomeniusproject.weebly.com/project-materials-of-kohtla--jaumlrve-uumlhisguumlmaasium.html>

Lastehoid

Eesti kohalikel omavalitsustel on kohustus võimaldada igale üle 1,5-aastasele lapsele koht lasteaias. Peaaegu kõigis omavalitsustes on lasteaed või tasuvad nad lasteaiakohtade eest naaberomavalitsustele. Tihedamalt asustatud piirkondades on lasteaiakohtade puudus aga tõsine probleem. Lisaks sellele võivad täiskasvanud õppijad vajada paindlikumat lastehoiu võimalust (näiteks lasteaia pikem lahtiolekuaeg). Täpsemat teavet leiab Ainsaar ja Soo (2012).

Kas kohalikud omavalitsused pakuvad neid paindlikke võimalusi? Mõned omavalitsused ütlesid, et lahtiolekuaegade suhtes saab lasteaia töötajatega läbi rääkida ning vajadusel tehakse vastavad korraldused. Mõned omavalitsused ütlesid aga otse, et selle järgi ei ole nõudlust. Teised tunnistasid, et lasteaia kauem lahti hoidmine ei ole võimalik piiratud rahaliste ressursside tõttu. Mõned on ka öelnud, et lasteaedade paindlik lahtihoidmine ei ole võimalik, kuna kohad on täis.

Nähes siiski paindliku lastehoiu järele vajadust, on mõned koolid pakkunud päevahoiuteenust oma majas või teinud kokkuleppeid kohaliku lasteaiaiga. Vähemalt ühele täiskasvanute gümnaasiumile on lasteaiaõpetaja palkamiseks raha eraldanud linnavalitsus. See on hea näide sellest, kuidas kohalikud omavalitsused saavad koole aidata lastega täiskasvanud õppijate toetamisel. Arvestades suhteliselt väikest täiskasvanud õppijate hulka enamikus omavalitsustes, võib koolis või kooli lähedal asuv lastehoid olla mõttekam kui see, et iga omavalitsus pakub paindlikku lastehoiuteenust. Samas koolis käivatel inimestel on suure tõenäosusega samad vajadused lastehoiu paindlikkuse osas ning nii saab probleemi efektiivselt lahendada. Ka senised kogemused koolides lastehoiu rakendamise kohta toetavad seda seisukohta, nagu illustreerib järgnev tsitaat.

"... efekt on ikka siis, kui [lastehoid] on siin kohapeal. Ta tuleb ja jätab oma lapse... On ta siis tund või kaks, eks. Või kolm. Aga, et tal on see võimalus jätta."

(Täiskasvanute gümnaasiumite fookusgrupp)

Nõustamine

Täiskasvanud võivad vajada erinevat tüüpi nõustamist siis kui soovitakse kooli tagasi minna ning koolis püsimiseks: rahaline või laenu nõustamine, karjäärinõustamine, psühholoogiline nõustamine jne. Veidi ebaselge on aga see, kuidas nende teenuste pakkumine on erinevate sidusrühmade vahel jaotatud ning millised on erinevate teenusepakkujate rollid. Ühes fookusgrupis näiteks tõstatati teema kooli ja valla pakutava psühholoogi teenuse rahastamise osas.

"X vallas, linnalähedane vald, aga tema õpilased käivad meile kooli ja nüüd, kui kool esitab talle mingi tugiteenuste selle arve, siis X vald ütleb: Miks? Meil on omal vallas psühholoog olemas." (Täiskasvanute gümnaasiumite fookusgrupp)

Karjäärinõustamine on kõigile kättesaadav Töötukassa esindustes maakonnakeskustes, kuid selle peamine eesmärk on aidata inimestel saada uus töökoht. Kutsekoolid ütlesid, et konsultandid on suunanud inimesi koolide pakutavatele lühikursustele. Pikaajalist formaalset haridust Töötukassa aga tugevalt ei toeta, sest keskkooliõpingutega alustamine tähendab töötutele mõeldud hüvede kaotamist. Eesti Karjäärinõustajate Ühing pakub samuti heategevuslikku tasuta nõustamisteenust

rahalistes raskustes täiskasvanutele. Täiskasvanute gümnaasiumites ja kutsekoolides on karjäärinõustamine õppekava osa.¹⁹

Omavalitsused pakuvad sageli erinevat nõustamist sotsiaaltöötajate kaudu, kuid mõnedes KOV-ides on ka eraldi laenuõustajad ja juriidiline nõustamine. KOV-ide arvates ei ole need meetmed täiskasvanud õppijatele eriti vajalikud või kasulikud ning neid kasutavad tavaliselt lihtsalt rahalistes raskustes inimesed.

Koolidele on riigi poolt pandud kohustus tagada õppuritele (sotsiaal-) psühholoogilise nõustamise kättesaadavus, kuid omavalitsused leiavad selle ametikoha täitmiseks harva raha. Kooli personal nõustus aga üksmeelselt, et toetav personal on väga oluline, aitamaks erinevate elukogemustega õpilastel koolis toime tulla. Uuringud näitavad, et täiskasvanud õpilased tunnevad seoses õppimisega rohkem hirmu ning neil on ka keerulisem isiklik elu, mida on raske koolieluga ühildada. Professionaalne abi on kindlasti vajalik, et aidata neil inimestel õpinguid jätkata. Seega on väga oluline, et kohalikud omavalitsused hakkaksid neid ametikohti koolides rahastama või leitakse riigiga sobivam kompromiss, leidmaks teisi rahastamiskeeme. Samavõrra oluline on, et tänane nõustamisüsteem korrastataks ning erinevad institutsioonid täiendaksid üksteist ja oleks võimelised koostööks.

Majanduslik toetus

Koolide personal pidas kõige olulisemaks toetusmeetmeks stipendiume. Kõik fookusgruppides osalenud nõustused, et finantsraskused on peamine põhjus, miks inimesed ei tule kooli ja langevad aja jooksul koolist välja. Enamik grupe leidis ka, et töötushüvitiste kaotamine formaalharidusse sisenedes on suur takistus. Toodi mitmeid näiteid sellest, kuidas õpilased on jätnud kooli pooleli niipea, kui nad avastasid, et nad jäävad hüvitistest ilma. Sarnane olukord on mittestatsionaarsesse õppesse asumisel toitjakaotuspensioniga²⁰. Töötajad töid aga ka välja, et toetused peavad olema piisavalt suured, et õpilased saaksid katta oma elamiskulud, kuna õppimisega samal ajal töötamine põhjustab tavaliselt erinevatel põhjustel välja langemist.

Täiskasvanute gümnaasiumides õppivatele täiskasvanutele ei ole ette nähtud mingeid riigipoolseid toetusi, kuid mõned kohalikud omavalitsused pakuvad sellist tuge. Stipendiumid on tavaliselt suunatud heade õpitulemustega õpilastele, harva on need mõeldud majanduslikes raskustes õpilaste aitamiseks. Kutsekoolidel on eraldi riigieelarvest rahastatav stipendiumifond. On koolide enda otsustada, kui palju sellest antakse heade hinnetega õpilastele ning kui palju majanduslikes raskustes olevatele õppuritele. Palju mänguruumi seal siiski ei ole, sest maksimaalselt võib erivajaduste fondi suunata 50% rahast ja põhitoetuse suurus on fikseeritud. Üldiselt ei kasutata erifondi spetsiaalselt täiskasvanud õppijate toetamiseks, kuid ka täiskasvanud saavad sealt toetust.

Täpset täiskasvanute osakaalu eritoetuse saajate seas on keeruline öelda, kuna see oleneb ka definitsioonist ning on kooliti tõenäoliselt üsna erinev. Selle kohane terviklik statistika puudub. Üks kutsekool ütles, et neil saab umbes kolmandik täiskasvanutest kas õppetootust või eritoetust.

¹⁹ Täpsem ülevaade:

http://vana.innove.ee/orb.aw/class=file/action=preview/id=36529/Karjaariteenuste_susteemi_uuring_loppraport.pdf

²⁰ Pensionikindlustuse seadus §20 lg 2 p 1 toitjakaotuspensionile on õigus alla 24-aastane gümnaasiumi või kutseõppeasutuse statsionaarses õppes või meditsiinilistel näidustustel muus õppevormis õppival õpilasel või ülikooli või rakenduskõrgkooli täiskoormusega õppival üliõpilasel.

Õppetoetuse saajate seas on täiskasvanute puhul konkurents suur, kuna head õppetulemused on täiskasvanutele olulisemad kui noortele ning täiskasvanutel ongi väga head õpitulemused.

„Jah. Kolmandik jah. Täiskasvanutest [saavad toetust]. Tegelikult on nii, et noored saavad ikka kõik, kes õpivad neljadele-viitele ja isegi saavad... Noorte seast on saanud ka need, kes õpivad seal 3,7-3,8 ja sellise keskmise hindega, aga täiskasvanud õppijate seas on konkurents väga tugev, nii et seal on, kui hakata pingerida vaatama, siis kõigepealt tuleb ju tipp seal, kus on ainult viied.“

(Kutsekoolide fookusgrupp)

Eritoetuse puhul leidsid mõned fookusgruppides osalenud, et praegune suundumus suurendada vajaduspõhiste toetuste osakaalu on positiivne. Samas leiti, et praegune toetuse suurus pigem ei kata ära õppurite kulutusi õppimisele. Mõnel juhul katab toetus ühiselamukoha, ent muud esmatarbe kulutused jäävad siiski katmata. Eritoetuse saamine eeldab õpilaselt kehva majandusliku olukorra tõendamist, mistõttu toetuse menetlemine kestab kaua ja esimese koolikuu peavad õppurid ilma igasuguse sissetulekuta hakkama saama.

8.-9. klassi täiskasvanud õpilastel, kes õpivad Põltsamaa, Kivi-Vigala või Vana-Vigala koolides korraga nii üldhariduse kui ka eelkurseõppes, puuduvad ka võimalused nii toetuse kui ka eritoetuse saamiseks. Seda hoolimata sellest, et nad on kutsekoolis õppijad.

Seega pakub tänane eritoetuste süsteem küll võimaluse majanduslikult raskes olukorras õppureid toetada, ent ajaline nihe õppimaasumise ja toetuse saamise vahel võib osadele õppijatele raskusi tekitada. Samuti ei kata eritoetuse suurus kõiki õppurite elamiskulusid, mistõttu jääb siiski vajadus lisasissetuleku järele.

Olles kursis õppurite raske majandusliku olukorraga on kutsekoolide poolt viidud läbi ka spetsiaalseid projekte, mille raames on projektis osalevatele õppuritele makstud näiteks päevaraha. Sellised kogemused on valdavalt positiivsed olnud. On aga olnud ka vastupidiseid näiteid: kui stipendiumid sessiooniõppuritelt ära võeti, siis täheldasid koolid ka õppetulemuste langemist. Seega stipendiumite toimimine motivaatori ja tugisüsteemina on end mitmel juhul Eestis tõestanud.

"[K]indlasti motiveeris seda gruppi, kes lõpetas, päevarahad. Ehk siis kui tavaliselt kutsekoolis on see õppetoetus alla 40€, eks-ole, siis poisid said päevaraha koolipäeva eest 3,84 pluss sõidukompensatsiooni. Nii et ma ei tea, bruto kuskil 70-90€, tuli kuus stipendium ja transpordikulud kõikusid ka seal... /../ võib-olla kahekümnest eurost saja kümne euron. Nii et tegelikult see grupp sai väga head majanduslikku toetust, neil oli täiesti motivatsioon olemas."

(Kutsekoolide fookusgrupp)

Lisaks saavad kõik õpilased taotleda toimetulekutoetust. Mitmed omavalitsused tõid selle välja kui muuhulgas täiskasvanud õppijale suunatud toetusmeetme ning andsid ka mõista, et eraldi rahastamisskeemi täiskasvanud õppija toetamiseks vaja ei ole.

Koolilõuna

Koolilõunad olid arutluse all, kuna alla 20-aastastele kutsekoolide õpilastele pakutakse tasuta koolilõunat ning see tähendab vanemate õppurite ebavõrdset kohtlemist. Samuti, kuna majanduslik

olukord on sageli suur probleem, võib see söök motiveerida inimesi koolis kohal käima. Mõned omavalitsused ütlesid, et täiskasvanud õppijad, kelle majanduslik olukord on kriitiline, on saanud valla poolt finantseeritud tasuta lõunaid. Seda võimalust ei käsitleta aga jällegi eraldi meetmena, vaid kasutatakse juhtumipõhiselt.

Nagu kooli töötajad ütlesid, on just mitmete väikeste asjade koosmõju see, mis aitab õpilasel koolitee lõpuni käia. Täiskasvanute gümnaasiumid leidsid aga seevastu, et koolilõuna teema neid ei puuduta, sest neil ei ole niikuinii füüsilisi võimalusi sooja toidu pakkumiseks. Teisalt arvasid kutsekoolid, et õpilaste ebavõrdne kohtlemine lähtuvalt nende vanusest on ebaõiglane ja ka administratiivselt koormav. Samuti on koolis toimuv ealine vahe tegemine otseses vastuolus elukestva õppe põhimõtetega.²¹

Transport

Transpordiküsimused ja ebapiisavad vahendeid bussipileti ostmiseks on kooli personali hinnangul samuti tõsised takistused hariduses osalemisel. Õpilased, kes ei saa käia kõigis tundides, jäävad kiiresti maha ja neil on raske uuesti järje peale saada. Koolipersonali sõnul ei pakuta enamikus omavalitsustes täiskasvanud õppijatele tasuta transporti (või piletihinna kompensatsiooni), kuna nad on osajaga õppes või seetõttu, et seda tüüpi toetusele on kehtestatud vanuse piir. Seda kinnitavad ka omavalitsused ise. Kuigi mõned pakuvad tasuta transporti kõigile omavalitsuse elanikele, ei ole enamikus KOVides täiskasvanud õppijatele spetsiaalset transporditoetust ette nähtud.

Nendes KOV-ides, kus tuge pakutakse, tehakse seda kas sotsiaalse vormis, mis juhul peab inimene ise abi taotlema ja tõestama oma rahalisi raskusi, või universaalse kõigile õpilastele mõeldud toetusena, mille saamise eelduseks on ametlike dokumentide esitamine või vastav info koolist. Nagu mainitud, hõlmab abi tasuta omavalitsusesisest transporti või koolibusse. Mõnedes kohtades antakse ka tunnistus või kaart, mis tõendab õigust tasuta transpordile. Samuti võidakse kompenseerida bussipiletile tehtud kulutused. Omavalitsuste ega koolide töötajad ei võrrelnud erinevat tüüpi transporditoetuste tõhusust. See tähendab, et konkreetne toetamise vorm ei olegi nii oluline, kui abi andmise asjaolu iseenesest. Samuti on transpordikulud piisavalt väikesed, et hilisem kulude kompenseerimine ei ole probleemiks. Transporditoetust pakuvad KOVid nõustuvad üldiselt, et see on efektiivne meede formaalhariduses osalevate täiskasvanud õppijate toetamiseks. Kooli personal oli samuti arvamusel, et transporditoetus on väga vajalik. Seetõttu tundub, et seda tüüpi meetme kasutamist tuleks sagedamini julgustada.

Kutsekoolide õpilased saavad taotleda sõidutoetust ning see hinnati üldiselt kooli töötajate poolt väga vajalikuks ja tõhusaks meetmeks. Täiskasvanute gümnaasiumid on samuti enamasti suuremates linnades ja õpilased peavad reisima, et tundides osaleda. Seetõttu tuleks kaaluda, kas kutsekoolide õpilastele mõeldud sõidutoetust tuleks laiendada ka täiskasvanute gümnaasiumidele. Seoses koolivõrgu ümberkorraldamisega tekib lähitulevikus suure tõenäosusega vajadus regulaarse gümnaasiumiõpilaste transporditoetuse järgi. Nii võiks kavandada kõigi gümnaasiumiõpilaste jaoks ühtse süsteemi.

²¹ Uus koalitsioonileping seab prioriteediks tasuta koolilõunad keskkooliõpilastele. Kui see eesmärk saab teoks, siis uue korraldusega kaasneb võimalus vanemate õpilaste diskrimineerimise lõpetamiseks.
<http://www.postimees.ee/2729412/tasuta-koolilounat-hakkavad-saama-ka-gumnasistid>

Majutus

Intervjuud koolipersonaliga näitasid, et enamikus koolides ei ole majutusega suuri probleeme olnud. Kutsekoolides on tavaliselt õpilaskodud ja väiksemad koolid teevad oma õpilastele tubade leidmiseks suurematega koostööd. Ühiselamukoha hind on üsna madal, alates umbes 15 eurost, kuid enamasti vahemikus 30-50 eurot. Hinnad sõltuvad kooli asukohast, toakaaslaste hulgast ja köögi ja vannitoa kättesaadavusest. Hind võib ulatuda kuni 100 euroni, peretubade puhul ka rohkem. Mõned koolid pakuvad võimalust rentida ruumi ka ühekordseks ööbimiseks, kuigi see võib olla kulukam. Koolid püüavad sageli leida võimalusi, kuidas vähendada ühiselamutoa kulusid rahalistes raskustes õpilaste jaoks. Mõned koolid kasutavad seda ka preemiana, et motiveerida õpilasi paremaid hindeid saama ja suurendada seeläbi nende lõpetamise tõenäosust. Raha tuleb kooli enda eelarvest.

Täiskasvanute gümnaasiumides ei ole tavaliselt ühiselamuid, kuid ka nemad ei näe selles õpilaste jaoks suurt probleemi. Kuna tegemist on osajaga õppega, siis sageli tuleb tundides käia vaid paar korda nädalas, mis tähendab, et õpilased sõidavad tõenäolisemalt kooli ja kodu vahet, mitte ei jää kooli juurde majutuma.

See küsimus tundub olevat tugevalt seotud kutseõppeasutustega. Samas võib aga olla, et täiskasvanute gümnaasiumides ei nähta probleemi, sest õpilased, kes vajavad majutust, ei alusta isegi õpinguid, teades, et koolil ei ole ühiselamut.

Omavalitsused pakkuvad mõnikord rahalist abi neile täiskasvanutele, kes on rahalistes raskustes ja kel on probleeme eluaseme eest tasumisel. Seda abi antakse mõnikord osana toimetulekutoetusest; muudel juhtudel katab linna- või vallavalitsus ühiselamutoa kulud. Majutustoetuse vajadust hinnatakse iga juhtumi puhul eraldi ja seetõttu ei pruugi olla konkreetset meetet kui sellist.

Toetus tööandjalt

Koolide töötajad nõustusid, et tööandjate ebapiisav toetus ja mõistmine, on peamine takistus nii haridusse taassisenemisel kui kooli jäämisel. Väga levinud on olukord, kus tööandja on algul toetav, kuid hiljem ei ole rahul pidevalt puuduva töötajaga ja survestavad neid koolist lahkuma. Mõned töid ka näiteid, kus töötajad varjavad, et nad käivad koolis, kuna kardavad tööandja negatiivset reaktsiooni. Tööandjate suhtumist peeti laiemaks probleemiks. Kutsehariduse puhul palkavad tööandjad sageli õpilasi tööle, nõudmata kooli lõpetamist ning see põhjustab väljalangemist. See tendents vähendab nii potentsiaalsetele õpilastele, koolis käivate kui ka välja langenud õpilaste motivatsiooni, sest formaalharidust ei nähta vajalikuna. Üldisemalt alahindavad tööandjad ka haritumate töötajate tähtsust, kes on tõenäoliselt oma töös iseseisvamad ja uuenduslikumad.

"Ikkagi tahaks rõhutada, et see jääks kõlama, et suur probleem ON tööandjate suhtumine. Ühelt poolt võetakse väga kergelt tööle seitsme klassi haridusega või, ükskõik, hariduseta inimesi ja teiselt poolt, kuigi seadus võimaldab näiteks võtta õppepuhkust, tööandjad EI toeta inimeste õppimist. Kõik see tööga seonduv... on tegelikult selle taga kinni."

(Täiskasvanute gümnaasiumite fookusgrupp)

Teisalt kutsekoolidele on tööandjad ka partneriks praktikakohtade pakkumisel. Koolid märkisid, et neil on mõned väga head partnerlussuhted, kuid leidsid, et tööandjaid on väga raske motiveerida seda tüüpi programmides osalema. Sellele pakuti kaks võimalikku lahendust. Esiteks suurendada rahalist motivatsiooni kas läbi praktilal olevate õpilaste palga subsideerimise või pakkudes muid rahalisi stiimuleid, nagu näiteks maksude vähendamine. Teiseks leidis koolipersonal, et tööandja võib

olla rohkem nõus praktikante võtma, kui oleks kindlustus, mis kataks võimaliku masinatele jmt tekitatud kahju või alandataks kuidagi teisiti kogenematutest töötajatest tulenevaid riske.

4.4.2 Vajadus meetmete järele

Järgnevalt vaatame, milliseid toetusmeetmeid on potentsiaalsed õppurid ise efektiivseks hinnanud. Hoides jätkuvalt fookust täiskasvanutel, kes ei plaani tagasi kooli minna, küsiti vastajatelt võimalike toetusmeetmete kohta, mis võiks neid ümber mõtlema panna. Allolevas tabelis on info vähemalt kümne vastaja kohta. Inimesed, kes ütlesid, et mitte miski ei aitaks neil haridusse tagasi pöörduda, on siit alarühmast eemaldatud.

Tabel 8. Toetusmeetmete hindamine inimeste poolt, kes ei plaani haridust jätkata (n=232)

Toetusmeede	Mitu % selle meetme suunati (232-st vastanust)	Barjäärid, kust suunati konkreetse meetme juurde	Mitu % neist leidis, et meetmest oleks abi?	Mitu % see on kogu valimist (400-st küsitlusest)?
Stipendium katmaks põhivajadusi	28,4%	Vajadus töötada	71,2%	11,8%
Paindlikum töökorraldus	45,7%	Vajadus töötada Soov töötada	60,4%	16%
Soodsa elamise võimaldamine kooli lähedal	28,4%	Vajadus töötada	34,9%	5,8%
Tasuta transport kooli	28,4%	Vajadus töötada	39,4%	6,5%
Tööandja soovitaks koolis edasi käia	56,5%	Soov töötada Motivatsioonipuudus Puudub vajadus hariduse/ diplomi omandamiseks Vanus	45%	14,8%
Kindlustunne, et hariduse omandamine tähendaks kõrgemat palka ja paremaid võimalusi leida tööd	38,8%	Soov töötada Motivatsioonipuudus Puudub vajadus hariduse/ diplomi omandamiseks	56,7%	12,8%
Lapsehoidja kulude katmine	7,8%	Lapse hooldamine	61,1%	2,8%
Soodsa lastehoiuteenuse võimalus kooli lähedal	7,8%	Lapse hooldamine	38,9%	1,8%
Soodsa lastehoiuteenuse võimalus kodu lähedal	7,8%	Lapse hooldamine	55,6%	2,5%

Allikas: Elanikkonna küsitlus

Täiendavad toetusmeetmed on võrreldes kooli- ja haridustasandi meetmetega kõige efektiivsemad. Seda kinnitab ka õpetajate ja kooli halduspersonal arvamused, et peamised takistused nende õpilaste jaoks on seotud rahaga, tööga ja lastehoiuga.

Paljud potentsiaalsed toetusmeetmed ei paneks täiskasvanuid kooli tagasi pöörduma. Kõige tõhusamaks meetmeks peeti rahalist toetust ja paindlikumat töökorraldust. Majanduslike probleemidega seonduv oli ka õpetajate arvates oluline takistus. Nende puhul, kes kasvatavad last/lapsi, oleks lastehoiukulude katmine kõige efektiivsem, kuid see tulemus põhineb väga vähestel vaatlustel.

Koolitöötajate hinnangul mängivad samuti olulist rolli majanduslikku hakkamasaamist toetavad meetmed. Eriti efektiivseks hinnati seda, kui rahaline toetus on seotud tegeliku koolis kohal käimisega. Samas leiti sageli, et stipendium on hea motivaator õppuritele hinnete korrashoidmiseks, mis omakorda on oluline õpingute edukaks lõpetamiseks. On olemas ka negatiivsed näited, kus stipendiumi kadumisel õppetulemused langesid:

"Aga stipendiumi koha pealt, nüüd kadusid ju nendel sessiooniõppuritel õppetoetusedki ära ja meie kohe oma koolis tunneme seda. Õpitulemused kohe... Võlad kasvavad, ei punnitatud selles mõttes ja..."

(Kutsekoolide fookusgrupp)

Leiti ka, et ka lastehoiu järele on selge vajadus olemas, kuna tänased õppurid on sunnitud tihti lapsi kooli kaasa võtma. See langetab nii lapsevanemate endi kui ka kaasõpilaste õppe kvaliteeti. Väikelapsed jäetakse koolides ka tihti koolitöötajate hoole alla, kes tegelevad lastega oma tööaja arvelt. Lisaks ei suuda koolid täna pakkuda ruume, kus lapsevanemad saaks näiteks imikuid hooldada.

"Me oleme seda arutanud, et me peaks ühe niisuguse toa sisse seadma, kus nad saavad rahulikult neid lapsi sööta ja mähkmeid vahetada. Eks nad praegu ju teevad seal oma erialaklasside juures seda..."

(Kutsekoolide fookusgrupp)

Majandusliku toetuse osas leiti, et oluline on katta ka õppurite transpordi kulud, kuna koolivõrk on siiski piisavalt hõre, et kodulähedal enamikel koolis käia ei õnnestu. Samuti hindasid koolitöötajad kõrgelt võimalust ka täiskasvanud õppuritele kas tasuta või väikse hinnaga koolilõunat pakkuda. Seega kokkuvõtvalt võib öelda, et koolitöötajad hindasid oluliseks kõiki erinevaid majandusliku olukorra toetamisega seotud meetmeid. Kõik need erinevad detailid panustavad nende hinnangul sellesse, et majanduslikud raskused ei sunniks koolist lahkuma ning teisalt hoiavad õppureid ka koolis motiveerituna.

4.5 Täiskasvanud õppija toetamine informeerimisega

Analüüsi läbiviimise käigus jäi mitme kohas silma, et inimesed sageli lihtsalt ei tea olemasolevatest võimalustest. Näiteks tõid inimesed välja, et nad õpiksid, kui seda saaks teha e-õppe kaudu või kui nad saaksid õppida kutseõppes. Mõlemad sellised võimalused on olemas. Samuti on varasem uuring Eesti kutsekoolide maine kohta leidnud, et keskkariduseta inimesed on vähem teadlikud kutsekoolide võimaluste kohta (Pärtel ja Petti 2013). On tõenäoline, et nad on ka teistest õppe võimalustest nagu täiskasvanute gümnaasiumid, vähem teadlikud. Teoreetilisest perspektiivist sõltub inimese koolituses osalemise tõenäosus tema võimaluste struktuurist, mis omakorda on määratud inimesele teada oleva infoga. Seetõttu on haridussüsteemi puhul tervikuna ja iga meetme puhul eraldi oluliseks osaks informeerimine olemasolevatest või loodavatest võimalustest. Käesolevas

alapeatükis arutletakse milliseid strateegiaid riik, KOV-id ja koolid kasutavad meetmete pakkumiseks ja tasemehariduse edendamiseks ning mida võiks selles osas muuta.

Haridussüsteemis olemasolevatest võimalustest on meie hinnangul täna lihtsaim infot leida internetist. Näiteks Haridus- ja Teadusministeeriumi veebileht ja rajaleidja.ee pakuvad infot selle kohta, kus on võimalik täiskasvanutel tasemeharidust omandada. Antud infoallikate selgeks puudujäägiks on see, et esmalt ei pruugi need kohad sihtrühmale tuttavad olla ja teisalt puudub seal detailne info koolide õppekorralduste osas. Kui hüpoteetiliselt inimene sooviks minna täiskasvanute gümnaasiumisse ja ta leiab antud kodulehtedelt koolide nimekirja, siis tõenäoliselt valib ta nimekirjast üks-kaks kodule lähimat kooli. Uurides edasi nende koolide kohta saab ta aga teada, et kummagi õppekorraldus ei sobi ajaliselt talle. On tõenäoline, et inimene ei uuri seejärel kõigi ülejäänud 30 kooli õppekorralduse kohta. Seega ei saa ta teada, et teises Eesti otsas asuv kool, kuigi kaugel, sobiks siiski suurepäraselt oma paindlike õppevõimaluste poolest. Seega selline info tuleks koguda süstemaatiliselt kokku, et anda potentsiaalsetele õppuritele lihtne tööriist, millega nad leiaks vaevata endale sobiva kooli. Teisalt on oluline, et lisaks internetile levitataks infot õpivõimaluste kohta ka muude kommunikatsioonikanalite kaudu, kuna sihtrühma arvutikasutus oskus on suure tõenäosusega keskmisest madalam.

Omavalitsuste tasandil universaalsetest meetmetest, mis ei ole suunatud vaid õppijatele, teavitatakse tavaliselt KOV veebilehel ja kui kohane, siis ka sotsiaaltöötaja kaudu. Õpilaste suunatud meetmetest teavitatakse tavaliselt läbi koolide teavituspikardite, -lehtede või kooli töötajate kaudu. Muude teavitusvahendite kasutamine on harv, kuigi mitte pretsedenditu. See tähendab, et enamikke õppijatele suunatud meetmeid aktiivselt ei reklaamita potentsiaalsetele õppijatele, kes ei tea seetõttu ka võimalustest.

Koolid on püüdnud nii aktiivselt värvata õppijaid kui on pannud ka kuulutusi kohalikkude lehte ja uuendanud veebilehti, et suurendada osalejate arvu. Potentsiaalsete õppijateni jõudmine on aga osutunud koolide jaoks keerukaks, sest KOV-d ei anna selliste inimeste kontakte välja. Siiski on olnud ka üksikud näited edukast koostööst KOV-dega, kus KOV ametnikud on võtnud endale informatsiooni jagamise rolli teatud kindlate projektide raames.

"[M]a saatsin ligi KAKSSADA kirja KOV-idele, sotsiaaltöötajatele, et saada seda gruppi, kes võib-olla ei tööta kuskil. Kes käib ümbrikupalgaga kuskil tööl, et... Et nad tuleks õppima. Ma ei saanud sealt rohkem kui kaks tulid XXX vallast"

(Kutsekoolide fookusgrupp)

Ometi leiti, et selline lähenemine oleks efektiivne inimeste koolipinki tagasitoomisel nii võimalike õpilaste kui õpetajate poolt. Koolid, kus oli olnud raskuseid potentsiaalsete õpilastega kontakteerumisel, leiti, et nad võtaksid rõõmuga potentsiaalsete õpilastega ühendust, kui neil oleks selliste inimeste kontaktid. Teisest küljest leiti, et KOV kohustus peaks olema kõikidel oma inimestel silma peal hoidmine. Juhul, kui inimene on jäänud kõrvale töölt ning tal ei ole haridust, siis peaks KOV informeerima ja motiveerima teda uuesti kooli naasma.

Kooli enda toetusmeetmetest teavitatakse kooli veebilehel ja kooli töötajate otsesel suhtlusel õpilastega, kellel on potentsiaalset toetusmeetmeid vaja. Selline lähenemine on sobiv praeguste õpilaste abistamiseks, kuid puudulik potentsiaalsete õpilaste kooli toomiseks. Samas, ei ole kindel,

kas potentsiaalsete õpilaste teavitamine peaks toimuma kooli poolt või võiks see tegevus olla hõlmatud riigi ja omavalitsuse tegevustesse.

Mõned koolitöötajad leidsid, et ka tööandjate negatiivse või mittetoetava suhtumise taga võib olla teadlikkuse probleem. Näiteks on mõned kutsekoolid saanud positiivset tagasisidet tööandjalt korraldades spetsiaalseid teavitussüritusi, mille eesmärk siiani on küll peamiselt töökohapõhise õppe arendamine ja julgustamine. Samas kehtib see ka muude õppevormide puhul.

„Tegelikult probleemiks ka tööandjate teadmatus erinevate õpivormide ja võimaluste osas. Selge on see, et nendest positiivsetest asjadest, mida Eesti riik teeb, nendest peaks palju rohkem kirjutama, rääkima, näitama, mida iganes. Võib-olla keegi komistab selle uudise otsa, saab teada, et oh-oh, sihuke värk.“

(Kutsekoolide fookusgrupp)

Eestis on olnud elukestvaõppe propageerimise kampaaniaid, kuid need on olnud pigem lühiajalised. Samuti ei ole neis kõnetatud spetsiifiliselt põhi- ja keskhariduseta täiskasvanuid. Senised kampaaniad võivad kujundada positiivsemaid hoiakuid elukestvaõppe suhtes, kuid ei puuduta otseselt potentsiaalseid õppureid tasemehariduses ja nende konkreetseid vajadusi. Viimaseks oleks vajalik suunatum kutsumine õpingute jätkamiseks kas läbi konkreetsete õppimisvõimaluste teavitamise või konkreetsemalt madalama haridusega inimestega suhtlemise. Samas on siiski oluline, et jätkataks ka üldsuse hoiakute kujundamist elukestva õppes osas, kuna käesoleva uuringu põhjal võib öelda, et idee täiskasvanutest kui õppijatest ei ole veel paljude poolt omaks võetud.

Informatsiooni olemasolu on väga oluline täiskasvanute haridusteele suunamisel. Selleks, et nad üldse kaaluksid kooli minemist, peab olema kättesaadav põhjalik asjakohane teave nii õppevõimalustest kui tugimeetmetest. Seetõttu on **vajalikud nii kommunikatsiooni strateegia üldsusele kui põhjalik kommunikatsiooni plaan spetsiifiliselt potentsiaalselt keskhariduse tasemel tasemeõppes õppijatele.**

4.6 Empiiriliste tulemuste kokkuvõte

Eelnevad peatükid tõid välja suurel hulgal teemasid, mis seonduvad täiskasvanute põhi- ja keskhariduse tasemel õppimisega Eestis. Siinkohal tuuakse välja autorite hinnangul olulisemad järeldused empiirilisest analüüsist.

Takistuste ja motivatsiooni analüüs näitas, et **levinuimad barjäärid potentsiaalsetele õppuritele õpingutes osalemiseks on majanduslikud ja hoiakulised.** Lisaks tuli siin ja seal välja, et täiskasvanud **ei ole Eestis teadlikud võimaluste paljususest** keskhariduse omandamiseks. Seetõttu on täiskasvanute ettekujutus võimaluste struktuurist piiratud, mistõttu võivad barjäärid nagu näiteks finantsiline barjäär tunduda suuremate takistustena õppimisele, kui need tegelikult on.

Õpingute korraldust täiskasvanud barjäärina ei tunnetanud, välja arvatud mõni erand. Need erandid hõlmasid näiteks **eesti keele oskust**, mis on mõningates piirkondades ilmselt suuremaks probleemiks, kui uuringust üldiselt paistab. Õpetajad ja koolide töötajad leidsid, et praegune **õppekava maht** võib mõnede õpilastele olla takistuseks, kuid selles osas puudus ühiselt välja kujunenud arvamus. Pakuti välja, et **uurimistöö lõpetamise tingimusena võiks olla asendatud kooli eksamiga.** See on eriti oluline teema vanglates, kus uuringu tegemine on väga keerukas. Teise olulise

teemana tõstatus koolides **tugipersonali rahastamise küsimus**, mis on praegu puudulik enamikes täiskasvanute gümnaasiumites.

Eesti haridussüsteemi korraldus ja täpsemalt täiskasvanuharidus oli oluliseks teemaks, mille üle õpetajad ja koolitöötajad arutasid. Sellega seoses kerkisid üles mitmed probleemid. **Täiskasvanute gümnaasiumite ning kutsekoolide rolli defineeriti erinevalt ning visioonid täiskasvanuhariduse eesmärkide ja tuleviku üle olid seetõttu mõnel juhul ka vasturääkivad.** On selge, et seda tuleks adresseerida selgelt määratletud rollidega erinevatele osapooltele ja selgete eesmärkidega tulevikuks kõikidele osapooltele. Ehk olulisimaks küsimuseks sealjuures on, mis on täiskasvanute tasemehariduse eemärk?

Täiendavaid tugimeetmeid hindasid nii potentsiaalsed õpilased kui õpetajad ja koolide töötajad kui kõige olulisemat tegurit täiskasvanute kooli tagasi toomiseks. Tänaõsed õpilased on **sageli rahalistes raskustes** ja õpetajate kohaselt on see sage põhjus täiskasvanutel põhi- või keskkhariduse pooleli jätmiseks. Toodi välja, et iga väikene abi on oluline ja üldisemalt **oleks vajalik tagada transpordi, minimaalse elamise rahaline toetamine ja koolilõuna toetamine komplekselt.** Koolides oldi kriitiline omavalitsuste suhtes, kuna muu hulgas ei toetata nende poolt isegi täiskasvanute kooli transporti.

Uuringutulemusi üldistades võib öelda, et **suhtumine kui takistus ei iseloomusta mitte ainult võimalikke õppijaid, vaid ühiskonda tervikuna. Tööandjate negatiivset suhtumist** mainiti nii potentsiaalsete õpilaste küsitlusest kui fookusgruppidest koolides. Omavalitsuste küsitlus näitas samuti, et **hulk KOV-e ei näe täiskasvanud kui võimalikke õppureid** või ei tunne vajadust täiskasvanud õppija tunnustamise järgi. Seetõttu võib väita, et üldine **elukestvaõppe kontseptsioon ei ole erinevate osapoolte poolt omaks võetud ja see on juba iseenesest oluline barjäär, millega tuleks tegeleda.**

5 Näiteid täiskasvanute tasemeharidust toetavatest meetmetest, korraldusest teistes riikides

5.1 Sissejuhatus

Paljud täiskasvanute põhi- ja keskhariduses osalemist toetavad meetmed ei ole spetsiaalselt kavandatud täiskasvanute tasemeõppes osalemiseks, vaid on suunatud elukestva õppe toetamiseks laiemalt. Ülevaade Eesti kontekstis asjakohastest rahvusvahelistest praktikatest toetusmeetmete rakendamisel on toodud Järve *et al.* (2012) raportis. Seal antakse ülevaade meetmetest, mille eesmärk on ületada järgmised takistused osalemaks elukestvas õppes:

- 1) Raha – meetmed rahaliste takistuste ületamiseks, mis on mõeldud indiviididele või mõnel juhul ka ettevõtetele
- 2) Aeg – meetmed, mille eesmärk on vähendada nii inimeste hoolduskohustustest kui töötamisest tulenevaid ajalisi takistusi
- 3) Vastumeelsus õppimisele – meetmed ületamaks vastumeelsust formaalõppe vastu ning vähendamaks üldisemaid eelarvamusi (näiteks, et ollakse õppimiseks liiga vana)
- 4) Tööandjate hoiakute muutmine – meetmed, mille eesmärk on muuta tööandjate suhtumist töötajate hariduse omandamisse ja suurendada nende panust koolitamises

Seda ülevaadet siinkohal kordama ei hakata, välja arvatud mõned konkreetsed põhi- ja keskharidust puudutavad meetmed. Siin toodud näited on valitud nii, et need oleksid Eesti konteksti ja käesoleva uuringu raamistikus kasulikud või huvipakkuvad. Peamiselt tähendab see seda, et me otsisime meetmeid, mis on suunatud Eestis ilmnevate takistuste ületamisele ning mida ei ole kirjeldatud eelpool nimetatud aruandes. Toodud praktikate näol on tegemist vaid mõnede näidetega, mis tähendab, et sarnaseid praktikaid võidakse veidi muudetult kasutada ka teistes riikides. Praktikad pärinevad peamiselt ülemaailmse täiskasvanuhariduse teemalise konverentsi (The Sixth International Conference on Adult Education - CONFINTEA VI)²² riiklikest raportitest ning vajadusel on seda info täiendatud muude allikate põhjal. Esitatud näited ei ole mõeldud tingimata Eestis rakendamiseks, vaid pigem tekitamaks arutelu, kas sedalaadi meetmetel võiks olla ka Eestis potentsiaali.

Väljatoodud praktikad jagunevad järgmistesse kategooriatesse:

1. Laialtlevitatavad programmid inimeste haridustaseme tõstmiseks (Rootsi „Knowledge Lift“, Soome „Noste“ ja Portugali „Uute võimaluste“ algatus)
2. Haridussüsteem ja kooli tasandi õppekorraldus
 - a. informaalset ja mitteformaalset haridust tunnustamine formaalhariduses
 - b. paindlike õppevormide suurendamine
 - c. õppemahu vähendamine keskhariduses
 - d. võimalus valida põhi- ja keskhariduses erinevate õppesuundade vahel
 - e. tunnistus lõpetamata hariduse kohta
3. Motivatsiooni tõstmine formaalõppes osalemiseks ja isiklike takistuste ületamiseks
 - a. teadlikkuse tõstmine

²² <http://www.unesco.org/en/confinteavi/>

b. kirjaoskuse suurendamine

5.2 Haridustaseme tõstmisele suunatud laiaulatuslikud programmid

Enamikus riikides on täiskasvanutel võimalik õppida põhi- või keskhariduse tasemel, kui see haridustase ei ole varem lõpetatud. Mõnes riigis on lisaks toimunud kampaaniapõhiseid programme suurendamiseks täiskasvanute õppimist põhi- ja keskhariduse tasemel.

Kolm alltoodud laiaulatuslikku programmi pärinevad Rootsist, Soomest ja Portugalist. Kõigis kolmes riigis oli programmi ellukutsumise põhjuseks soov tööpuuduse vähendamise ning tootlikkuse tõstmise kaudu majandust turgutada. Rootsi programm toimus 1990ndate teises pooles ning Soome ja Portugali programmid viidi läbi 2000ndate keskel või teises pooles. Kuigi kõik programmid olid väga laiaulatuslikud, olid nad sisult suhteliselt erinevad. Rootsis oli programm suunatud peamiselt madala haridustasemega töötutele, Soomes eelkõige töötavatele täiskasvanutele vanuses 30 kuni 59 ning Portugalis oli sihtgrupiks kogu elanikkond, hõlmates nii täiskasvanuid kui noori. Vajadus laiema programmi järgi oli Rootsis tingitud majanduskriisiga kaasnenud kõrgest töötusmäärast, Soomes vajadusest tagada pidev tööjõu olemasolu ning kõrgem hõivemäär kahaneva tööjõu tingimustes ja Portugalis soovist tõsta riigi konkurentsivõimet läbi inimeste haridustaseme suurendamise, sest keskharidusega inimeste osakaal oli Portugalis rahvusvahelises võrdluses väga madal.

Lisaks on läbi viidud erinevaid väiksemaid projekte, mis teenivad sama eesmärki: suurendada täiskasvanute haridustaset andmaks neile paremaid võimalusi tööturul. Näiteks Slovakkias oli programm nimega "Põhikooli lõpetamine", mis oli suunatud neile, kes ei saanud lõpetamata põhihariduse tõttu tööd. Programm oli disainitud aktiivse tööturumeetmena, mis võimaldas põhihariduse lõpetamist. Õpetati eksperimentaalse õppekava järgi, mis võttis arvesse nii inimese personaalseid vajadusi kui ka olukorda kohalikul tööturul. Kahe õppeaasta jooksul (2004-2006) osales programmis 266 inimest, kellest 176 ka lõpetas selle. Programmi maksumus oli umbes 290 tuhat eurot. (The Ministry of Education of the Slovak Republic 2008)

Kavandades selliseid laiema või kitsama ulatusega kampaaniaid, tuleks ilmselgelt lähtuda konkreetsest vajadusest. Kui on vajadus suurendada ühekordselt paljude inimeste haridustaset, tuleks kavandada laiaulatuslik programm. Kui aga haridusest oodatav kasu on peamiselt üksikisiku tasandil, siis piisab ka tavalisest võimalusest osaleda täiskasvanutele võimaldatud õppes.

5.2.1 "Täiskasvanuhariduse algatus" või "Knowledge Lift" Rootsis

"Täiskasvanuhariduse algatus" (*Adult Education Initiative*) oli suunatud peamiselt töötutele, kellel puudus osaliselt või täielikult kolmeaastane keskharidus, kuid osalesid ka mõned madala kvalifikatsiooniga töötavad inimesed ja keskharidusega töötud. Programmi üldine eesmärk oli töötuse vähendamine poole võrra aastaks 2000 (eesmärk seati 1995). Programm kestis alates 1997. aastast kuni 2002. aasta lõpuni.

Programm oli Rootsis esmakordne ja selles osales 10% tööjõust (Albrecht *et al.* 2005:1). Selle rakendamise vältel rahastas valitsus igal aastal keskmiselt 100 000 kohta täiskasvanute gümnaasiumis ja 10 000 kohta rahvaülikoolis. Lisaks rahastasid kohalikud omavalitsused oma vahenditest umbes 37 000 kohta aastas. Õpilaste arv kasvas aastate jooksul, mil programm vältas, peaaegu kaks korda, kuid vähenes pärast selle lõppu ja langes tagasi peaaegu programmi eelsele tasemele (Ministry of Education and Research, Sweden 2008). Sügisel 1997 osales programmis umbes 220 000 inimest (vanuses 25-55), samal ajal kui tavalises keskkoolis õppis 330 000 inimest.

Programmi rakendamisel peeti olulisteks alljärgnevaid teemasid:

- osalejate aktiivne värbamine
- nõustamine ja kohalikud nõustamiskeskused
- hariduse pakkumise paindlikkus ja suurem kättesaadavus
- täiskasvanute teadmiste ja oskuste hindamine
- ebasoodsas olukorras olevate gruppide täiskasvanuharidusele juurdepääsu parandamine

Programmi toetasid olulised korralduslikud meetmed, mis aitasid inimesi hariduse omandamisel. Need olid:

1. **Rahaline toetus.** Programmis osalejad said erinevaid rahalisi toetusi. Veerand programmis osalenud õpilasest sai toetust, mis oli võrdne töötuskindlustusega. Sellist toetust maksti ainult neile, kel oli õigus saada töötuskindlustushüvitist programmi sisenemise ajal, kes asusid omandama haridust ning kes olid 25-55 aastased. Lisaks oli programmis osalejatel õigus mitmesugustele muudele õppetoetustele ja laenudele (Albrecht *et al.* 2005).
2. **Õpetamiseetodite moderniseerimine.** Algatuse üks osa oli ka õppemetoodika ja pedagoogika moderniseerimine (Albrecht *et al.* 2005).

Konservatiivse hinnangu kohaselt kulutas riik esimesel programmiaastal peaaegu 1000 SEK (116 eurot) majanduslikult aktiivse (st nii hõivatud kui töötud) inimese kohta, kokku 3,5 miljardit Rootsi krooni (ligikaudu 406 miljonit eurot) aastas. Albrecht *et al.* (2005) hinnangu kohaselt oli rahastamine programmi rakendamiseks enam kui piisav (Albrecht *et al.* 2005).

Kuna programm toimus mõnda aega tagasi, on nüüdseks tehtud mitmeid uuringuid programmi mõju kohta. Negatiivse poole pealt leidsid Björklund *et al.* (2004), et suur hulk õpetajaid liikus tavakoolidest täiskasvanuõppesse. See võib tavakoolide õpetamise kvaliteeti negatiivselt mõjutada.

Mis puudutab tööturuväljundeid, siis on eri aegadel saadud erinevaid tulemusi. Stenberg jõudis 2007. aastal järeldusele, et viis-kuus aastat pärast programmi lõppemist oli programmis osalenute sissetulek madalam kui lühematel tööturukoolitustel osalenutel. Kuna „Täiskasvanuhariduse initsiatiiv“ on kallim meede, oli tema soovitus suunata rohkem vahendeid tööturukoolitustesse (Stenberg 2007). Aastal 2014 oli Stenbergil ja Westerlundil võimalus hinnata programmi tulemusi 13 aasta perspektiivis. Nad leidsid, et nii üldistel kui spetsiifilistel tööturukoolitustel on seos sissetuleku suurenemisega. Kuigi lühiajaliselt on spetsiifiliste koolituste tulemused paremad, siis viie kuni seitsme aasta jooksul edumaa kaob. (Stenberg ja Westerlund 2014) Seega võib tasemekoolituse mõju avalduda pikema-aja jooksul kui lühiajalistel koolitustel.

Selliste suurte programmide puhul tuleb meeles pidada, et lisaks üldisele mõjule inimeste haridustasemele, on neil ka laiemalt mõju tööturule ja ühiskonnale. Albrecht *et al.* (2008) toob välja, et “Täiskasvanuhariduse algatus” suurendab nii osalejate palka kui võimalust hõives olla. Sealjuures toob programm suuremat kasu keskmise kvalifikatsiooniga inimestele, samal ajal kui madalama kvalifikatsiooniga inimesed, kes programmis ei osale võivad programmi tõttu kannatada.

5.2.2 “Noste” programm Soomes²³

Soome „Noste“ programmi (rakendati 2003-2009) eesmärk oli tõsta täiskasvanute haridustaset, pöörates erilist tähelepanu töötavatele täiskasvanutele vanuses 30-59, kel oli omandatud vaid kohustuslik (põhi)haridustase, kuigi ka 25-aastastele ja vanematele võimaldati põhihariduse lõpetamist.

“Noste” programmi eesmärgiks oli vaid põhiharidusega täiskasvanute tööelus osalemise suurendamine ja nende karjääri arendamine, vähendades seeläbi tööjõupuudust ja suurendades hõivemäära. Osalejatel oli võimalus lõpetada:

- kutsekeskharidus
- kutseharidus
- arvutikursused
- põhi- või keskkooliharidus

Õpingud olid õpilastele tasuta, välja arvatud eksamitasud. Avalik sektor toetas programmi ligikaudu 125 miljoni euroga. Kvantitatiivne eesmärk oli jõuda umbes 10 protsendini sihtrühmast. Aastal 2003-2009, alustas 25 680 „Noste“ õpilast hariduse ja kvalifikatsiooni omandamist – see on umbes 7,3% kogu sihtrühmast. „Noste“ programmis osalejad eelistasid kutsehariduse suunda. Andmed näitavad, et „Noste“ programmil oli positiivne mõju kutsehariduses osalemisele, kuid ei olnud mõju, või oli negatiivne mõju, keskkoolihariduses osalemisele.

Vaatamata sellele, et ei täidetud 10%-lise osaluse eesmärki ning ei täheldatud, et tänu programmis osalemisele oleks inimesed saanud tööd, uusi ametikohti või rohkem palka, oli „Noste“ programm mitmes muus mõttes edukas. Pikaajalised mõjuhindamised on näidanud, et programmi mõju oli oluliselt laialdasem ja mitmekesisem, kui programmi kvantitatiivseid eesmärgid osalusele. Lõpetajad arvasid, et nende kutsealane pädevus ja töömotivatsioon on tänu õpingutele tõusnud. Samuti tõusis nende enesehinnang ning paranes tööeluga seotud turvatunne.

Vastavalt järelhindamisele olid kõige edukamad õpingud just need, kus nii tööandja kui töötaja olid hariduse omandamise protsessile pühendunud. Parimal juhul tekitasid programmi jooksul tekkinud laiaulatuslikud võrgustikud ka haridusasutuste vahel uue sünergia.

Vähem haritud täiskasvanute rühm rõhutas personaliseeritud õppe, õpioskuste suurendamise ja juhendamise ning tugimeetmete olulisust. Õpetajad said programmi jooksul aru, et täiskasvanutel on sageli puudulikud õpioskused ning mitmed haridusasutused hakkasid kasutama näiteks düsleksia skriiningumeetodeid ja keskenduma õpioskuste suurendamisele. Lisaks õpilastele nähti täiskasvanu-õppe kliendina ka tööandjaid. „Noste“ koolituse planeerimisel ja rakendamisel lähtuti nii töötajate kui tööandjate vajadustest.

5.2.3 “Uute võimaluste” algatus Portugalis

„Uute võimaluste“ algatus on Portugali valitsuse loodud riiklik programm suurendamaks nende inimeste kvalifikatsiooni, kel puudub põhi- või keskharidus. Vajadus sellise programmi järele tekkis, kuna vaid 20%-l Portugali täiskasvanud elanikkonnast oli keskharidus (vrdl on Eestis 80%-l

²³ Ülevaade programmist põhineb järgneval allikal: Ministry of Education and Culture Finland (2010) Noste Programme 2003-2009. Final report. Reports of the Ministry of Education and Culture, Finalnd 2010:8. <http://www.minedu.fi/export/sites/default/OPM/Julkaisut/2010/liitteet/okm08.pdf?lang=en>

keskharidus) ja 50% tööealisest elanikkonnast ei olnud lõpetanud kohustuslikku haridustaset. Programm oli suunatud nii täiskasvanutele kui noortele. Eesmärk oli avardada madala kvalifikatsiooniga töötajate võimalusi, arvestades nende töökogemust ja oskusi keskhariduse tunnustuse andmisel. Selleks motiveeriti madala kvalifikatsiooniga täiskasvanuid osalema informaalsete ja mitteformaalsete oskuste tunnustamise, akrediteerimise ja sertifitseerimise süsteemis, mis täiendaks nende õppimist üldhariduses ja/või kutseõppes. Programmi rahastas Portugali valitsus ja Euroopa Sotsiaalfond. (UNESCO, UNEVOC)

Programmi elluviimiseks arendati välja uus pädevuste tunnustamise, hindamise ja sertifitseerimise raamistik, mis erines täielikult traditsioonilise õppekava omast. Lisaks oli programmi eesmärgiks tõsta inimeste teadlikkust elukestvast õppes ja luua elukestva õppe valdkonna info-ja juhtimissüsteem.

Täiskasvanuharidusele seatud eesmärgid olid järgmised (Carneiro, 2011):

1. Suurendada Oskuste Tunnustamise, Hindamise ja Sertifitseerimise Keskuste arvu 500ni 2010. aastaks (aastal 2005 oli 98 keskust, aastal 2010 453 keskust).
2. Luua riiklikud normid, mida kohaldada nii keskhariduse kui täiskasvanuhariduse ja -koolituse tunnustamisel, hindamisel ja sertifitseerimisel.
3. Suurendada täiskasvanuhariduses osalejate arvu (9. ja 12. klassile vastaval tasemel). 9. klassi astujate arv pidi jõudma aastaks 2010 42 000 inimeseni ning keskkooli tasemel oli sihiks 65 000. (Detsembriks 2010 oli tehtud 167 500 avaldust. Eesmärk ületati nii 9. kui 12. klassi puhul.)
4. Tagada, et aastaks 2010 saaksid 600 000 täiskasvanut tunnustamise, hindamise ja sertifitseerimise protsessi kaudu oskuste tunnustuse (255 000 põhihariduse tasemel ja 345 000 keskhariduse tasemel). Teadaolevate andmete kohaselt sai aastatel 2006-2010 tunnustuse üle 422 000 täiskasvanu.
 - a. 362 588 pädevuste tunnustamise ja hindamise kaudu;
 - b. 58 984 täiskasvanuharidusest ja -koolitusest;
 - c. 1 403 läbi modaalsuse, mis võimaldas keskhariduse lõpetamist õpilastele, kellel oli kuni kuus lõpetamata kursust aegunud õppekavadest.

Seega saavutati peaaegu kõik püstitatud eesmärgid. Edu tagamiseks olid ülimalt olulised ESFi rahastus, riikliku kvalifikatsioonikeskuse loomine, Uute Võimaluste Keskuseid puudutav seadusandlus, tunnustamise, hindamise ja sertifitseerimise laiendamine keskharidusele ja sihtgrupi positiivne vastuvõtt, milles mängisid olulist rolli meediakampaaniad.

2010. aasta septembriks oli viidud läbi kaheksa suurt meediakampaaniat. Kolm esimest kampaaniat olid suunatud noorematele inimestele, käsitledes keskhariduse väärsti kujutamist ja kutsehariduse alahindamist ühiskonnas. Samuti teavitati täiskasvanuid, rõhutades pädevuste tunnustamise kaudu saadud kogemuse tähtsust ja individuaalseid radu pidi omandatud kvalifikatsiooni olulisust. Seejärel viidi läbi neli kampaaniat: üks keskendus 9. klassi lõpetanud noorte võimaluste mitmekesisusele ja teised kaks olid suunatud täiskasvanud elanikkonnale, eesmärgiga väärtustada pädevuste tunnustamist kui võimalust formaalse kvalifikatsiooni saamiseks ning teavitada inimesi erinevatest võimalikest viisidest keskhariduse saamiseks. Samuti rõhutasid meediasõnumid täiskasvanuharidusse investeerimise sotsiaalset väärtust elukestva õppe seisukohalt, sealhulgas positiivset majanduslikku mõju. Viimased kampaaniad tegelesid ettevõtete sotsiaalse vastutusega, et stimuleerida ettevõtete investeringuid ja kindlat pühendumist töötajate koolitamisele. Seega oli teavituskampaania põhjalikult läbi mõeldud, kõiki sihtrühmi eraldiseisvalt ning ühiskonda laiemalt puudutav.

Uuringud on näidanud, et programm osutus edukaks osaliselt õppeprotsessi tõttu, mis sisaldas ka varasemate õpingute tunnustamist. Valente *et al.* (2011) väidavad, et „võimaldades pädevusepõhist haridust ja tehes haridustasemed kättesaadavaks läbi varasemate õpingute tunnustamise, on meede väärtuslik, tuues haridusinvesteeringud tagasi madala kvalifikatsiooniga täiskasvanute ellu“. Programmi edu toetasid ka suured meediakampaaniad ja tugev poliitiline pühendumine (Carneiro, 2010). Varasemate õpingute tunnustamine on vahend, mis võimaldab ka väärtustada täiskasvanute omandatud pädevusi, tõstab enesehinnangut ja soodustab paindlikumat ajakasutust täiendavaks õppeks.

Inimesed, kes osalesid „Uute võimaluste“ programmis ootasid kõrgemast haridustasemest ka majanduslikku kasu, kuid eelkõige hindasid nad täiendavat haridustaset kui sellist ja ka võimalust edasiseks õppimiseks. Pärast osalemist märkisid inimesed, et said märkimisväärset mitterahalist isiklikku kasu (nt enesehinnangu kasv). Samuti nähti edusamme võtmepädevuste osas. Varasemate õpingute tunnustamisest on seega rohkem kasu kui lihtsalt eelneva õppe nähtavaks tegemine. Lisandunud õpiväljundid ja märkimisväärne isiklik kasu näitab, et õpingutes edasijõudmist soodustab varasema õpi- ja töökogemuse arvestamine, seda vähemasti madala haridustasemega täiskasvanute puhul (Valente *et al.* 2011).

Kolme kampaania kokkuvõtteks tuleb öelda, et tegemist oli oluliselt erinevate kampaaniatega, erinevate sihtrühmade ja eesmärkidega. Portugali kampaania ei ole Eesti seisukohast relevantne, kuna Eestis on oluliselt vähem keskhariduseta inimesi. Kui Portugalis oli selliste inimeste hulk enamuses, siis Eestis on neid vähe. Seega ei saa ka nii suureulatuslikult kampaaniat Eestis korraldada. Samas oli Portugali kampaanial mitmeid jooni, mida tasuks Eestis kaaluda. Näiteks õpingutevälise kogemuse arvestamise süsteemi laialdane kasutamine ja välja ehitamine ning läbimõeldud teavituskampaaniad, mis mõlemad olid olulised edu võtmed.

Rootsi kampaania, mis on suunatud töötutele oleks asjakohane majanduskriisi tingimustes, kui on suur töötus ning inimestel on kasulikum töötuse asemel haridust omandada. Eestis oli aga 2013. aastal töötuse määr 25-64 aastaste seas 8,9%, see on 46,6 tuhat inimest, kellest vähem kui keskharidus oli 6,2 tuhandel. Soome kampaania, mis oli suunatud töötajate kvalifikatsiooni tõstmisele, et tagada suurem hõive väheneva tööjõu tingimustes, on asjakohane eesmärk ka Eestis (hõivatud 25-64 aastaseid alla keskharidusega inimesi oli 2013. aastal 39,5 tuhat). Samas on 25-64 aastastest keskhariduseta inimestest Eestis 22 tuhat mitteaktiivsed, kelle aktiveerimisele võiks samuti hariduse kasv kaasa aidata. Seega - juhul, kui suuremahulist kampaaniat Eesti jaoks kaaluda, siis tuleks määratleda täpsemad eesmärgid. Praeguse madala tööpuuduse tingimustes võiks see olla laiemalt suunatud kui vaid töötute hariduse tõstmisele. Samas majanduskriisi tingimustes oleks asjakohane just töötutele suunatud kampaania. Kampaania kavandamisel tuleks kaaluda ka võimalikke kõrvalmõjusid nagu ühekordne vajadus suuremate ressursside järele ning hilisem vähenenud vajadus.

5.3 Haridussüsteemi korralduse näiteid

5.3.1 Mitteformaalse ja informaalsete õppimise tunnustamine ja hindamine formaalõppes
Eestis on varasema õpi- ja töökogemuse arvestamine (VÕTA) ette nähtud nii kutse- kui üldhariduses. Kuna see süsteem on uus, siis kuigi VÕTAt on teatud määral kasutatud kutsehariduses, puudub selline praktika üldhariduskoolides (vt ka ptk **Error! Reference source not found.**).

Varasemate õpingute tunnustamine oli ka osaks eelpoolkirjeldatud riiklikest programmidest, vähemalt Soome ja Portugali puhul. Konkreetseid näiteid on aga ka VÕTA kasutamisest üldkeskhariduses. Näiteks USA välise diplomi programm (VDP- *external diploma program*), mille raames saab tunnistuseni jõuda individuaalselt kogemuste hindamise kaudu. Individuaalne lähenemine, mida varasema õpikogemuse arvestamine eeldab, ei pea olema täielikult väljastpoolt tulev; vajalik võib olla näiteks varasemate pädevuste hindamise ja üksikute õppeainete omandamise kombinatsioon (nii nagu on võimalik Norra näite puhul). Eestis on võimalik koostada individuaalne õppekava, seega saab varasemate õpingute tunnustamist põhimõtteliselt kombineerida ka täiendava õppega, kuid nagu öeldud, praktika tänasel päeval üldhariduses puudub.

Varasema õpikogemuse arvestamine võib olla võti täiskasvanute haridussüsteemi tagasi toomisel, nagu tõestas Portugali näide. VÕTA lühendab õppekava läbimisele kuluvat aega. Kuivõrd formaalhariduses osalemine on aeganõudev, on VÕTA peamine vahend, mis võimaldab seda aega õppijale lühendada ja seega vastavalt õppimise alternatiivkulu vähendada. Kuna VÕTA muudab omandatud oskused nähtavaks, võib see suurendada ka õpioskusi. Samas eeldab see aga iga inimese individuaalset hindamist, mis on üsna kallis. Kuigi varasema õpi- ja töökogemuse arvestamise edukalt läbinud inimesed ei pea nii palju õppetöös osalema, kui ilma selleta, ei ole süsteem individuaalse lähenemise tõttu siiski eriti tasuv. Kulukaks teeb selle see, et vaja on välja töötada ja rakendada uued süsteemid, individuaalne hindamine on kallis ja kõigil ei õnnestu ka VÕTA protsessi edukalt läbida. Täiendavalt on seoses VÕTA-ga suureks väljakutseks süsteemi ja selle raames väljastatud tunnistuste sotsiaalne tunnustamine. (Werquin, 2008)

“Välise diplomi programm” (VDP) - USA

Järgnevalt on toodud OECD (2005) kirjeldus programmist. VDP on programm neile, kes ei ole lõpetanud keskharidust, kuid omavad olulisi kogemusi, mida võib võrdsustada keskharidusega. Programmis määratletakse need akadeemilised oskused, mida täiskasvanud on oma igapäevase töö käigus juba omandanud. Taotlejad peavad tõendama, et neil on vajalikud akadeemilised pädevused. Formaalne auditoorne töö puudub, taotlejad valivad sobiva töötempo ja korraldavad tihedas kontaktis hindajaga ise oma tööd. Muidugi on see programm suunatud väga motiveeritud isikutele, kellel juba on töökoht ja mõningad professionaalsed pädevused ning kes tahavad oma teadmisi täiendada. Üldiselt seostatakse VDP-d võimalusega saada ametikõrgendust või areneda professionaalselt.

Arvestades VDP suuri kulusid – programm on kohandatud igale inimesele eraldi ja nõuab hoolikat jälgimist – ei ole diplomi väljastamine rahaliselt eriti tulus, kuid see on väärtuslik osa täiskasvanuhariduse süsteemist. Väljakutseks on leida üles akadeemilised oskused, mis on aluseks igapäevastele tööle kasutatavatele pädevustele. OECD hindamise tulemusel soovitatigi USA-le, et programmi suuri kulusid silmas pidades võiks kaaluda standardsemaid hindamisprotseduure töötaja oskuste hindamiseks.

“Riiklik tunnustamise projekt” – Norra

Projekti kirjeldus on võetud Mohni (2007) raportist. Projekti (1999-2002) peamine eesmärk oli täiskasvanute mitteformaalse ja informaalse õppe tunnustamine. Projekti raames arendati välja ka süsteem keskhariduse jaoks. Gümnaasiumitasemel toimuva tunnustamise eesmärk oli:

- viia õpingud kooskõlla riiklikes õppekavades kehtestatud formaalsete kvalifikatsioonidega ning lühendada õppeaega;

- anda võimalus õppida individuaalsemate ja vajaduspõhiste õppekavade järgi;
- võimaldada inimestel saada akrediteeritud tunnistus, et edendada oma karjääri, leida uut töökohta või suurendada tööelus mobiilsust.

Tunnustamiskeskused loodi maakondadesse. Peamised tunnustamisprotsessi sammud on:

1. Teavitamine ja juhendamine (keskhariduse tasandil tähendab see maakondlike tunnustamiskeskuste nõustajate ja keskkoolide poolt jagatavat infot ja juhiseid)
2. Süstematiseerimine ja identifitseerimine (portfooliote loomine indiviidide ja nõustajate poolt, vt detailsem kirjeldus allpool)
3. Hindamine (lähtuvalt riiklikust õppekavast, mis on kinnitatud keskkooli/kutsekooli poolt koostöös maakondlike tunnustamiskeskuste nõustajatega)
4. Dokumentaalne tõestus (tõend pädevuse kohta, tunnistus)

Hindamiseks kasutatakse alljärgnevat meetodeid:

1. Dialoogipõhine meetod: põhineb hindaja/spetsialisti ja täiskasvanu vahelisel arutelul. Spetsialist keskendub iga indiviidi teadmistele ja kogemustele käsitledes konkreetseid probleeme ja küsimusi õppekavas. See meetod nõuab individuaalset ettevalmistamist ja kohtumist. Dialoogil põhinevat meetodit võib kombineerida portfoolio hindamisega, enesehindamisega ja testidega. Katsetatud on seda suure hulga kandidaatide peal. Järeldus on see, et meetod on sobilik nii kutse- kui üldainete puhul. Dialoogipõhine meetod hõlmab intuiitviseid teadmisi (*tacit knowledge*) ja sobib täiskasvanutele, kellel on raskusi lugemise, kirjutamise ja matemaatikaga.
2. Portfoolio hindamine: see meetod põhineb kirjalikel dokumentidel, fotodel jne. Kandidaat saadab nn kaardistamisvormi koos tunnistuste jm kirjalike tõenditega keskusesse. Ainete ja moodulite läbimine kinnitatakse esitatud dokumentide põhjal, lisaks pakutakse võimalust täiendavaks hariduse omandamiseks, et inimene saaks soovitud tunnistuse. See meetod nõuab inimese oskuste kohta head kirjalikku dokumentatsiooni ja ei vaja üks-ühele kohtumisi. Kirjalikult tõendamata oskusi ja intuiitviseid teadmisi ei ole aga nii võimalik näidata. Pärast vastuvõttu keskharidusse toimub arutelu, et korraldada õpingud vastavalt inimese teadmistele ja oskustele.
3. Kutse "testimine": meetod algab intervjuuga, kus kaardistatakse täiskasvanu taust, õpi- ja töökogemus, keeleoskus ja eesmärgid. Pärast seda viib spetsialist läbi intervjuu konkreetsetel teemal, misjärel inimene näitab oma oskusi praktikas. Seega hinnatakse nii teoreetilist kui praktilist poolt.

Aastatel 2000-2005 läbis umbes 60 000 inimest tunnustamisprotsessi keskhariduse tasemel.

***"Minu pädevusmapp"*²⁴ – Taani**

Taanis on loodud veebipõhine varasema õpi- ja töökogemuse arvestamise vahend.²⁵ See keskkond on varasemate teadmiste hindamiseks vajalike dokumentide koostamiseks ja kokkukogumiseks. Vahendit saab kasutada nii vabatahtlikuks varasemate õpingute tunnustamiseks, aga ka teistes

²⁴ www.minkompetencemappe.dk

²⁵ Toodud kirjeldus põhineb: The Ministry of Education, Denmark (2008) The Development and State of the Art of Adult Learning and Education. National Report of Denmark.

kontekstides, nagu näiteks tööintervjuul, karjäärinõustamisel jne. See võimaldab koondada vajalikud dokumendid ja esitada need CV kujul.

Lisaks sellele, on välja töötatud spetsiaalne vahend kirjeldamiseks ja dokumenteerimaks pädevusi, mis on omandatud ühendustesse kuulumise, vabatahtliku sotsiaaltöö ja vabahariduslike koolituste kaudu. Selle tööriista arendas välja haridusministeerium koostöös suuremate kolmanda sektori organisatsioonidega. See kujutab endast enesehindamisküsimustikku ning annab võimaluse süstemaatiliselt tuvastada ja selgitada mitmeid pädevusi, sealhulgas sotsiaalseid ja isiksuslikke. Enesehindamist võib täiendada intervjuuga, võttes aluseks küsimustiku tulemused.

Kuna Eestis ei ole gümnaasiumi tasemel kooliväliste töökogemuste hindamise ja tunnustamisega tegeletud ning ka kutsehariduses on töökogemuse arvestamiseks vajalik arendada süsteeme, siis oleks kasuks, kui praegusesse VÕTA süsteemi lisatakse täiskasvanute gümnaasiumid. Samuti tuleb, arvestades praeguseid VÕTA jaoks välja töötatud rakendusi²⁶, arendada koolideüleseid ühtseid süsteeme ja standardeid hindamiste läbi viimiseks, et hoida madalamal hindamise läbiviimise kulud.

5.3.2 Erinevad valikuvõimalused põhi- ja keskkhariduses – Iirimaa

Koolisüsteemid on riigiti erinevad, siinkohal on toodud üks näide, kuidas on toodud süsteemi rohkem paindlikkust. Iirimaa näide on Eesti kontekstis relevantne täiendava lõputunnistuse tõttu, mis loodi 1995. aastal. See keskkooliastme tunnistus on mõeldud neile, kes ei ole kindlad, millist teed valida: akadeemilist või kutsealast (The Department of Education and Science, Ireland, 2008). Eri liiki keskkoolitasandi lõputunnistused on Iirimaa:

- Lõputunnistus (*The Leaving Certificate*)
- Kutseõppeasutuse lõputunnistus (*The Leaving Certificate Vocational Programme*)
- Rakenduslik lõputunnistus (*The Leaving Certificate Applied*)

Kui lõputunnistus ja kutseõppeasutuse lõputunnistus on olemas ka Eestis, siis rakendusliku keskkhariduse lõputunnistuse saamise võimalus Eestis puudub. Rakendusliku programmi peamine eesmärk Iirimaaal on valmistada õpilasi ette täiskasvanu- ja tööeluks. See koosneb kolmest osast: üldharidus, kutseharidus, kutsealane ettevalmistus. See programm on mõeldud neile, kes ei soovi jätkata otse kõrghariduses või kelle vajadustele teised kaks keskkooliprogrammi ei vasta. Need, kes on lõpetanud selle programmi ja soovivad siiski hiljem (rakendus-) kõrgharidust omandada, peavad läbima aastase lõpetamisjärgse koolituse (*Post-Leaving certificate course*).

Eesti puhul toodi mitmes fookusgrupis välja, et mõnede inimeste jaoks on keeruline praeguste lõpetamistingimustega gümnaasiumit lõpetada. Tuleb märkida, et selles osas ei kujunenud välja grupiarvamust, kas täiskasvanute gümnaasiumis võiks olla tavagümnaasiumist erinev programm ja tunnistus. Samas võimaldaks sellise kolmanda võimaluse loomine või ka näiteks suurem spetsialiseerumise võimaldamine (nt ainult reaali- või ainult humanitaar suunad) koos erinevate tunnistustega inimestel omandada oluline osa keskkharidusega kaasnevatest oskustest ja teadmistest. Selekteerimine järgnevasse õppesse või töökohtadele toimuks järgneva haridustaseme alguses või töökohal ning erinevad tunnistused oleksid selle selekteerimise hõlbustamiseks.

²⁶ Uuringu raames ei hinnatud eraldi VÕTA praegust toimimist ja puudujääke. Selleks, et otsustada, mida ja kuidas selles vallas arendada, tuleks praegust süsteemi toimimist põhjalikumalt hinnata.

5.3.3 Pooleliiolevate õpingute tunnistus – Soome

Täiskasvanute gümnaasiumite sõnul on palju inimesi, kes jätvad pidevalt kooli pooleli ning naasevad mõne aja pärast. Selleks, et aidata neil inimestel oma õpinguid tööturul tõendada ja samuti, et väärtustada õppimist (isegi kui ei ole lõpetatud), võiks ka Eestis kaaluda lõpetamata õpingute tunnistuse loomist, nii nagu seda on Soomes tehtud.

Soome üldkeskhariduses antakse vastavalt õpingute lõpetamise määrale kolm erinevat tunnistust, kuid need ei ole kohaldatud täiskasvanuharidusele. Need tunnistused on alljärgnevad (Finnish National Board of Education 2004):

- Gümnaasiumi lõputunnistus antakse õpilasele, kes on täitnud kogu keskkooli õppekava
- Ainekava lõpetamise tunnistus antakse isikule, kes on läbinud ühe või mitu gümnaasiumi õppekavasse kuuluvat ainet
- Tunnistus gümnaasiumi katkestamise kohta antakse õpilasele, kes lahkub koolist enne kogu gümnaasiumi õppekava lõpetamist

Nii saavad tunnistuse ka need õpilased, kes ei ole kogu programmi lõpetanud. Sellega tunnustatakse õpilasi nende saavutuste eest, milleni nad jõudsid, ehk väheneb õpilaste pettumus, kui suure töö tulemusena täieliku lõputunnistuse ni ei jõuta. Samuti saavad õpilased tunnistust tööturul kasutada näidates, et nende haridussaavutused siiski ületavad neid, kes õpinguid antud tasemel isegi alustanud pole.

5.4 Tundide arv ja korraldus

Üks teema, mida Järve *et al.* (2012) raportis ei käsitletud, on tundide korraldus. Õppimise paindlikkus on pikemate põhi- ja keskkoolitaseme õpingute puhul tähtsam kui lühikeste tööturukoolituste puhul. Kuigi koolipersonal ei näinud selles suurt probleemi, on see siiski oluline teema, sest mitmed inimesed on väljendanud arvamust, et nad läheksid tagasi kooli, kui tunniplaan oleks sobivam. Kutsekeskhariduses ei ole üldse võimalik õppida teisiti kui täisajaga, mis muudab töötaval täiskasvanul sellel tasemel õppimise võimatuks. Täiskasvanute gümnaasiumides on erinevaid tundide korraldusi. Siiski on ka koole, kus kõik tunnid toimuvad vaid tavapärasel tööajal ja e-õpet ei ole üldse.

5.4.1 Ajaliselt paindlike õppevormide suurendamine

Väljarändest tulenev vajadus paindlike õppevormide suurendamise järgi – Leedu

Väljaränne Leedust on küll suurem kui Eestist, kuid siiski on selle näol ka Eesti jaoks tegemist olulise probleemiga. Statistikaameti andmete järgi lahkus Leedust aastatel 2001-2005 umbes 126 000 inimest. Suur osa väljarännanutest on keskharidusega (64%) ja need, kes ei ole omandanud elukutset (37%). Osa nendest inimestest emigreerus, läbimata õpinguid üldhariduskoolis või kõrgkoolis ja seetõttu tekkis vajadus jätkata õppimist kaugõppes. Arvestades seda vajadust, on kasvanud kaugõppe programmide arv ja suurenenud võimalus õppida neis programmides individuaalselt. (Totoraitis *et al.* 2008).

Välismaal tööle asumist mainiti ka Eestis fookusgruupiintervjuudes ühe kooli poolelijätmise põhjusena. Seega seisab Eesti silmitsi sarnase probleemiga ja nii oleks välismaal töötavatele inimestele paindlike õpivõimaluste pakkumine kasulik. Paindlikkus peaks hõlmama nii kontakttundide arvu vähendamist kui internetipõhise õppe osakaalu suurendamist.

Õhtuse õppega kutsekoolid - Küpros

Küprosel on lisaks on üldharidust pakkuvatele õhtukoolidele ka õhtuse õppega kutsekoolid, mis võimaldavad täiskasvanutel kutsekeskharidust omandada. Õhtuses õppes saab omandada formaalset keskeriharidust ja kutseharidust, läbida lühiajalisi programme moodulitena ning võtta kursusi riiklike ja muude eksamite ettevalmistuseks. Esimene selline kool asutati Nicosias 1999. aastal. (Republic of Cyprus, Ministry of Education and Culture 2008) Seega on riike, kus mittestatsionaarses vormis kutsekeskharidust soositakse ja kuna Eestis see võimalus praegu puudub, siis võiks seda võimalust kaaluda.

5.4.2 Õppemahu vähendamine täiskasvanuõppes

Sarnaselt Eestile on paljudes riikides keskerihariduses osalevatele täiskasvanutele teatud nõuded leebemad, võrreldes tavaliste õpilastega. Uuringu fookusgruppides kooli personaliga toodi välja, et õppimiskoormus on liiga suur ja seda tuleks vähendada, nii nagu Soomes. Eestis üldkeskhariduses on kohustuslik läbida 96 kursust, kuid mittestatsionaarses õppes vähemalt 72 kursust (üks kursus võrdub minimaalselt 35 tunniga). Soomes on kursuste arv tavalises gümnaasiumis minimaalselt 75 ja täiskasvanuõppes 44 (üks kursus on minimaalselt 38 tundi) (Finnish National Board of Education 2004). Seega on Soome süsteemis nii üldkeskhariduses kui täiskasvanute gümnaasiumites õppemaht väiksem. Erinevalt Eestist on Soomes näiteks kõik kunsti ja kehalise kasvatus tunnid täiskasvanute keskerihariduses ära jäetud. Selle nurga alt võiks kaaluda õppemahu ja -koormuste üle vaatamist ka Eestis.

5.4.3 Koolide moderniseerimine

Ühendkuningriigist on mõned head näited IKT kasutamisest, kus "Riikliku Õpivõrgustiku" programmi (National Learning Network) õpetati välja e-juhendajad. E-juhendajad vastutavad oma kollektiivis kaaslaste toetamise, juhendamise ja arendamise eest. Aastaks 2008 oli koolitatud 2000 e-juhendajat ja nad toetavad omakorda umbes 14 000 inimest. Nad moodustavad ekspertide võrgustiku, mille kaudu saavad head näited ja uued ideed levida. (UK National Commission ... 2008)

Riigiasutus, mille ülesandeks on toetada tehnoloogia kasutamist hariduses, BECTa, koostab hetkel uut versiooni riiklikust e-õppe poliitikast. See poliitika hõlmab kogu haridussektorit ning üks selle fookuseid on haridusasutuste tehnoloogialane pädevus. Praegu valitseb seisukoht, et kuigi on tehtud märkimisväärseid jõupingutusi, on vaid vähesed hariduse pakkujad tehnoloogiaselt täiesti pädevad. See näitab, et kuigi on suhteliselt lihtne viia läbi e-õpet, võimaldades üksikuid e-kursusi, on märksa raskem integreerida tehnoloogiat kogu organisatsiooni igapäevatoösse. (UK National Commission ... 2008) E-õppe alast tuge oleks vaja ka Eesti koolides (vt ptk **Error! Reference source not found.**)

5.5 Õpimotivatsiooni suurendamine ja personaalsete takistuste ületamine

Täiskasvanud seisavad silmitsi erinevate probleemidega, mis takistavad neid koolitustel osalemast, eriti formaalõppe puhul, sest see nõuab palju aega ja muid ressursse. Selleks, et võimaldada täiskasvanutel osaleda elukestvas õppes ja formaalhariduses, on eri riikides loodud mitmeid erinevaid meetmeid. Näiteks on välja töötatud meetmeid, et ületada rahalisi takistusi, kergendada lapsehoolduskohustusi ja muid hoolduskohustusi, muuta tööandjate suhtumist jne. Neid meetmeid ei ole siin käsitletud, sest neist on ülevaade Järve *et al.* (2012) raportis. Mõned näited meetmetest, mis puudutavad haridussüsteemi, tundide korraldust, informaalset ja mitteformaalset õppe

tunnustamist, toodi juba eespool. Siin on esitatud ainult mõned täiendavad näited, mis vääriwad praegust Eesti keskharidussüsteemi arvestades äramärkimist.

Motiveerimaks madala haridustasemega inimesi osalema koolituses, on kasutatud erinevaid motivatsioonimehhanisme. Kreekas pakutakse nn uue võimaluse koolides õppivatele inimestele teatud soodustusi (nagu tasuta sissepääs muuseumidesse ja soodustusi ühistranspordis). Lisaks otsustati koostöös Justiitsministeeriumiga, et kinnipeetavatel, kes õpivad kinnipidamisasutustes olevates teise võimaluse koolides, lühendatakse karistusaega kahekordse õppimisele kulunud aja võrra. (The General Secretariat ... 2008)

Et populariseerida elukestvat õpet, korraldatakse erinevaid kampaaniaid nii teistes riikides kui ka Eestis, näiteks täiskasvanud õppija nädal, aunimetuste omistamine nagu aasta õppija vms. Sarnaseid näiteid leidub erinevates riikides. Sloveenia Täiskasvanuhariduse Instituut on alates 1997. aastast andnud elukestva õppe edendamiseks ja osalemise suurendamiseks välja kolme liiki auhindu. Auhinnad on mõeldud:

- üksikisikutele silmapaistvate õpitulemuste ja oma teadmiste rikastamise eest
- rühmadele silmapaistvate õpitulemuste ja oma teadmiste rikastamise eest
- üksikisikutele, rühmadele, institutsioonidele, firmadele ja kohalikele kogukondadele silmapaistvatel saavutuste eest teiste teadmiste rikastamisel (Slovenian Institute for Adult Education 2008)

Seda tüüpi kampaaniate eesmärgiks on ületada suhtumisest tulenevaid takistusi ühiskonnas tervikuna ja seeläbi ka täiskasvanud õppijate hulgas läbi väliste ja sisemiste motivatsioonitegurite. Järve *et al.* (2012) pakkusid sobivateks meetmeteks tööandjate tunnustamisel elukestva õppe toetaja sertifikaadi välja töötamist Eestis.

5.5.1 Täiskasvanuhariduse struktuuride ja info kättesaadavuse lihtsustamine

Mitmetes riikides on püütud parandada info kättesaadavust täiendavate õpinguvõimaluste kohta. Sarnane vajadus on ka Eestis, küsitlusest ilmses oluline info puudujääk (nt inimesed ei tea, et haridus täiskasvanute gümnaasiumites on tasuta või et erinevates täiskasvanute gümnaasiumides on erinevad tundide ajakavad). Samuti ei paku erinevad asutused põhjalikku teavet erinevate mitteformaalse ja formaalse õppimise võimaluste kohta.

USAs leiti, et eri ametkondadel on vastuolulised eesmärgid: ühelt poolt on mõnedes Tervishoiu- ja Teenindusministeeriumi (Department of Health ja Human Services) õppe- või koolitusprogrammides kasusaajale kohustuslik. Teisalt on Tööministeeriumi (Department of Labor) peamine eesmärk inimeste kiire tagasitoomine tööturule, pakkudes neile koolitusi ja andes haridust. Haridusministeeriumil on aga laiem eesmärk: anda uus võimalus õpingute lõpetamiseks isikutele, kes on jätnud kooli pooleli ning soodustada võõrtööjõu osalemist inglise keele programmides. Selleks, et koordineerida ja integreerida ministeeriumide loodud sekkumisi kohalikul tasandil, loodi Kõik-Ühest-Kohast Keskused (*One Stop Center*). Sellise süsteemi peamine eelis on lihtsam juurdepääs teabele. (US Department of Education ... 2008)

Samal ajal ei ole siiski kindel, et kohalik *One Stop Center* võimaldab hõlpsat juurdepääsu täielikule teabele ja kõigile teenustele, mida kasutaja ootab. Moodne tehnoloogia võib küll garanteerida juurdepääsu informatsioonile, kuid kõik kursused ei ole süsteemiga integreeritud. Veelgi enam,

konsultandil võivad ühe ja sama täiskasvanu puhul tekkida vastuolulised stiimulid, piirangud ja protseduurid, näiteks: on haridus ja väljaõpe lihtsalt vahend üleminekuks töötusest tööhõivesse, ilma selge ambitsioonita pädevuste suurendamiseks või on väljavalitud programmi eesmärk elukestev lähenemine pädevuste tekkimisele? Olles nende dilemmadega igapäevaselt vastamisi, mängivad Kõik-Ühest-Kohast Keskused olulist rolli erinevate riiklike programmide erinevuste ja vastuolude avastamisel ning saavad anda tagasisidet erinevatele ministereeriumidele ja pakkuda välja ka alternatiivseid meetmeid ja reforme. (US Department of Education ... 2008)

Samasugune süsteemi lihtsustamise idee oli ka Suurbritannia karjääriinfo reformi taga. Aastatel 2006-2007 vaatas valitsus läbi täiskasvanute karjääriinfo teenused eesmärgiga muuta teenused ühtsemaks. Selle tulemusena otsustati luua uus riiklik täiskasvanute karjääriteenus. Üks selle teenuse eripärasid on keskenduda vähekvalifitseeritud inimeste toetamisele, et täiendada nende oskusi. Sealjuures oli aga väljakutse, millega valitsus teenuse loomisel silmitsi seisis, sotsiaalselt tõrjutud rühmadele liigse tähelepanu pööramine, mis võib viia teenuse stigmatiseerimiseni ja selleni, et teenust ei nähta universaalse kõigile mõeldud ressursina. (UK National Commission ... 2008)

Ühtlasi vajaks läbi mõtlemist Haridus- ja Teadusministeeriumi poolt hallatava tasemekoolituse koht Sotsiaalministeeriumi haldusalas tegutseva Töötukassa töötutele suunatud tegevustes. Töötukassa eesmärgiks on saada võimalikult kiiresti inimene tööturule ja sellest tulenevalt on ka olukordades, kus inimesel on tegelikkuses ulatuslikke puudujääke tasemehariduses nende esmaseks eelistuseks pigem lühiajalised ja madalama kuluga sekkumised kui tasemehariduses osalemise finantseerimine. Samas võib teatud juhtudel olla pikas perspektiivis tasemehariduse andmine mõistlikum lähenemine. Seetõttu oleks vajalik panna paika põhimõtted, millised töötud ning millistel tingimustel võiks suunata põhi- või keskhariduse tasemeõppesse.

5.5.2 Baasilise kirjaoskuse tõstmine

Üle kogu Euroopa on läbi viidud erinevaid kirjaoskuse tõstmisele suunatud kursusi. See on oluline eeldus, et täiskasvanutel oleks võimalik õppimist jätkata. Sloveenias on näiteks programm "Sild hariduseni", mis on mõeldud täiskasvanutele, kes on käinud koolis kümme aastat või vähem ning kes soovivad oma haridusteed jätkata või teevad seda juba keskhariduse tasemel. Programmi eesmärk on võimaldada neil täiskasvanuil omandada või uuendada oma põhioskuseid lugemises, kirjutamises ja arvutamises. Samuti on programmi eesmärgiks suurendada sotsiaalseid oskusi, õpioskusi, kodanikuaktiivsust, aga ka motiveerida inimesi täiendkoolituses osalema vastavalt elukestva õppe strateegiale. (Slovenian Institute of Adult Education 2008)

Taanis viidi 2001. aastal ellu täiskasvanuhariduse reform. Ettevalmistavad täiskasvanuhariduse programmid on osa sellest suurest reformist. Programmide eesmärgiks on pakkuda kõigile vähemalt 18-aastastele võimalus parandada ja täiendada oma kirja- ja arvutusoskusi, et saaksid paremini hakkama tööturul ja demokraatliku ühiskonna kodanikena. See suurendab ka nende võimalusi edasise hariduse omandamiseks täiskasvanuhariduse süsteemi raames. Programmis on õpetamine korraldatud nii, et see oleks osalejate igapäevaeluga koosmõjus. See tähendab, et palju tegevust toimub töökohas, mitte haridusasutustes. Kirjaoskust ning matemaatikat õpetatakse eri tasanditel. Programmis osalemiseks peab inimene tegema poole tunni testi, millega hinnatakse tema sobivust programmi ja teadmiste taset. Koolitus toimub ettevõttes või õppeasutuses ja on osalejatele tasuta. (The Ministry of Education, Denmark 2008)

On ilmne, et Kirde-Eestis on probleemiks eestikeelne keskharidus, sest eesti keele oskus selles piirkonnas ei ole väga hea. Seega peaks tegelema selle grupi eesti keele kirjaoskuse suurendamisega. Teiste gruppide puhul peaks vajadust kirjaoskuskursuste järele esmalt analüüsima. Koolide töötajad väljendasid arvamust, et õpioskused on sageli probleemiks ja et mõnikord on vaja värskendada teadmisi konkreetsetes ainetes. Seda tehakse aga õpingute raames ja seega ei ole vajadust töötada välja spetsiaalseid kirjaoskuse kursusi.

6 Poliitikasoovitused

Poliitikasoovitused, mida siin käsitleme, pärinevad nii koolipersonaliga läbiviidud intervjuudest, elanikkonna ja omavalitsuste küsitlustest kui ka mujalt pärit parimatest praktikatest, mida kirjeldati eelmises peatükis. Poliitikasoovitused valiti välja vastavalt puudujääkidele, mis täiskasvanute põhi- või keskhariduse tasemehariduses identifitseeriti.

Lühidalt on poliitikasoovitused järgmised:

1. Üldised valitsemise küsimused:
 - a. Selge valitsemisstruktuuri loomine.
 - b. Täiskasvanute põhi- ja keskhariduse tasemehariduse strateegia.
2. Täiskasvanute tasemehariduse finantseerimine ja toetusmeetmete korraldus:
 - a. Üldine koolide finantseerimine.
 - b. Õppimine tasemehariduses eelistatuna töötusele.
 - c. Selge ja võrdsete võimaluste toetussüsteem.
 - d. Lastehoid.
3. Täiskasvanute tasemehariduse sisu ja korraldus:
 - a. Moodulõppe süsteemi võimaluste kasutamine.
 - b. VÕTA süsteemi realiseerimine üldhariduses.
 - c. Mitte-eesti emakeelega täiskasvanute õpivõimaluste parandamine.
 - d. Lõpetamata õpingute tunnistuse väljatöötamine.
 - e. Uurimistöö lõpetamise tingimusena.
 - f. E-õppe võimaluste ja võimekuse arendamine.
4. Informeerimine ja nõustamine:
 - a. Tervikliku kommunikatsiooniplaani väljatöötamine.
 - b. Sihtrühmadeni jõudmine.

Järgnevalt käsitletakse kõiki soovitusi põhjalikumalt.

6.1 Selge valitsemisstruktuur ja läbivad eesmärgid

6.1.1 Selge valitsemisstruktuur

Täiskasvanute haridus, sh täiskasvanute põhi- ja keskharidus kuulub Haridus- ja Teadusministeeriumi valitsemisalasse. Elukestev õpe on aga tihedalt seotud ka Sotsiaalministeeriumi ja Majandusministeeriumi valitsemisaladega.

Täiskasvanutele põhi- ja keskharidust pakuvad haridusasutused kuuluvad osaliselt riigile ja osaliselt omavalitsustele. Täiskasvanute gümnaasiumid on omavalitsuste omandis ning kutsekoolid peamiselt riigi omandis. Rahastus ei olene aga ainuüksi kooli omanikust – täiskasvanute gümnaasiumite õpetajate palgaraha ja õpikute jaoks ettenähtud rahastuse allikaks on siiski riik. Ülejäänud kulutused neis koolides on omavalitsuste kanda ning erinevad omavalitsused täidavad oma kohustusi selles osas erineval määral. Paljudes, kui mitte enamikes omavalitsustes täna ei toetata piisaval määral seadusega ettenähtud tugipersonali ametikohti.

Riiklik toetussüsteem õppuritele täiskasvanute gümnaasiumites ja kutsekoolides on erinev, kuna nad on osaks erinevatest süsteemidest. Kutsehariduse toetamine on lähemal kõrgharidusele, täiskasvanute gümnaasiume nähakse aga pigem tavaliste keskkoolide pikendusena. Samuti on

erinevad kohaliku omavalitsuse tasandil pakutavad meetmed, mis sõltuvad konkreetse omavalitsuse prioriteetidest.

Registreeritud töötutele pakub koolitusvõimalusi Töötukassa. Täiskasvanute põhi- ja keskharidus ei ole aga käsitletav tööturukoolitusena ja tasemeharidusse sisseastumisel kaotavad seni töötu staatuses olnud inimesed oma õigused Töötukassa toetustele ja teenustele. Seetõttu ei julgusta Töötukassa konsultandid ka töötuid tasemeharidusse õppima asuma ning selle asemel pakutakse neile lühemaid tööturukoolitusi.

Kõigil neil institutsioonidel on selge mõju täiskasvanute tasemehariduses osalemisele. Selleks, et pakkuda võrdseid võimalusi kõigile täiskasvanutele põhi- ja keskhariduse omandamiseks, on oluline, et antud valdkonna haldamine toimiks süstemaatiliselt. Valitsuse (sh ministeeriumite ja nende haldusalas paiknevate asutuste), omavalitsuste ja koolide rollid tuleb selgelt määratleda, et tagada struktuur, mis võimaldaks täiskasvanute tasemeharidust mitmekülselt ja süstemaatiliselt toetada.

Mõningaid samme selles suunas on juba ette nähtud Eesti elukestva õppe strateegias 2014-2020, mis võeti vastu veebruaris 2014. Selleks et tagada võrdne ligipääs kõrgekvaliteedilisele haridusele, on kavandatud koolireform põhikoolide ja gümnaasiumite eraldamiseks ning kõik gümnaasiumid on kavas viia riigi omandisse (Eesti Vabariigi Valitsus 2014). Meie hinnangul tuleks käesolevasse reformi kaasata ka täiskasvanute gümnaasiumid.

6.1.2 Täiskasvanute põhi- ja keskhariduse strateegia

Täiskasvanute tasemehariduse korralduslikud haldamise küsimused on tihedalt seotud ka sisuliste kooli- ja hariduskorralduse tasandil probleemidega, mille lahendamiseks on vajalik täiskasvanute tasemehariduse eesmärgid ja erinevate koolide rollid eesmärkide täitmisel läbi mõelda. See tähendab, et tuleks strateegiliselt läbi mõelda täiskasvanutele keskhariduse pakkumine. Käesoleva uuringu empiiriline osa näitas, et erinevate tegutsejate rollid ning täiskasvanute tasemehariduse eesmärk laiemalt on ebaselged. Mõnedes kutsekoolides käib arutelu, miks täiskasvanute gümnaasiume ometi nende katuse alla ei tooda üldained õpetavad nad ju juba niikuinii kutsekeskhariduse raames. Mõned täiskasvanute gümnaasiumid on vastupidi kriitilised, miks kutsekoolides üldse üldaineid õpetatakse. On selge, et erinevad arvamused tulenevad erinevast nägemusest, mis on täiskasvanute tasemehariduse eesmärk ning millist rolli sealjuures erinevad haridusasutused peaks mängima. Kas täiskasvanute tasemehariduse roll on imiteerida esmast tasemeharidust või on primaarne anda täiskasvanutele vajalikud oskused ja teadmised tööturul hakkamasaamiseks ning edasiõppimiseks? Ühtlasi ei ole tänane kutsekeskharidus tegelikult piisavalt paindlik, et enamik täiskasvanuid seal osaleda saaks. Seega kutsekeskhariduses täiskasvanute osalemise tõstmiseks on oluline seda spetsiifiliselt prioritseerida ja paindlikkuse loomist toetada.

Läbi mõeldud täiskasvanute põhi- ja keskhariduse eesmärgid ja institutsioonide rollid võimaldaks paremat koostööd erinevate institutsioonide vahel, mis täna tihti üksteist pigem konkurentidena näevad. See on ka tihedalt seotud eelnevas alapeatükis välja pakutud valitsemisstruktuuride ülevaatamisega. Strateegia peaks vastama järgmistele küsimustele.

- Millised on täiskasvanute põhi- ja keskhariduse peamised eesmärgid?
- Millised on vajalikud õppetegevused nende eesmärkide saavutamiseks?
- Milline on täiskasvanute gümnaasiumi roll?
- Milline on kutsekoolide roll?

- Millised on riigi ja omavalitsuste rollid hariduse ja tugiteenuste pakkumisel?
- Millised on võimalused institutsioonide vaheliseks koostöök?

Läbimõeldud eesmärgid ja selge rollide määratlemine on eelduseks mitmetele muudatustele, mis võiks täiskasvanud õppijate toetamisele kaasa aidata. Järgnevalt arutleme mõningate probleemkohtade üle, mis võiksid saada seeläbi lahenduse.

Üksikud koolid Eestis pakuvad täna võimalust põhihariduse omandamiseks koos eelkurseõppega, mis eeldab üldhariduskooli ja kutsekooli koostööd, kuna kutsekoolidel puudub õigus põhihariduse andmiseks. Samas on kutsekoolidel täna olemas üldainete õpetamise kogemus ning seoses üldainete mahu vähenemisega lähiaastatel tekib neil suure tõenäosusega olukordi, kus mõnede õpetajate koormus oluliselt väheneb. **Seega tasub kaaluda, kas eraldi kutsepõhihariduse loomine sarnaselt kutsekeskharidusega** oleks kooskõlas riiklike prioriteetidega täiskasvanutele tasemehariduse pakkumiseks.

Täiskasvanute gümnaasiumid pakuvad täna paindlikke õppevõimalusi, mis sobivad hästi täiskasvanutele. Samas näevad osad täiskasvanute gümnaasiumid ennast nõ teise ringi koolina, kuhu satuvad esmasest üldharidusest väljakukkunud noored. Kutsekoolid aga pakuvad vaid statsionaarseid päevase õppega kutsekeskhariduse õpinguid, mis ei ole täiskasvanutele suunatud ega ka sobilikud. Seega on **täiskasvanud õppijate perspektiivist koolide rollid mõnevõrra konfliktised** ning sellises olukorras ei pruugi täiskasvanu saadaval olevate alternatiivide hulgast endale ühtki sobilikku leida

Täiskasvanute tasemehariduse eesmärgist lähtudes **tuleks analüüsida ka antava hariduse sisu ja mahtu**. Käesolev uuring kaardistas erinevaid seisukohti seoses täiskasvanute õppemahu vähendamise ja Leidus nii tänase õppekava mahu säilitamise pooldajaid kui ka neid, kes ootasid suuremat mahu kärpimist. Samas olid kõik uuritavad positiivselt meelestatud juba algatatud üldharidusainete kursuste mahu vähendamise suhtes.

Uuritavad nõustasid ka selles, et täiskasvanute tasemehariduse puhul peavad säilima samasugused edasiõppimisvõimalused nagu on esmasest hariduses sama taseme omandanutel. Siiski on selge, et täiskasvanud osalevad tasemehariduses erinevatel eesmärkidel, olgu need siis tööalased, edasiõppimise või enesehinnanguga seotud. On selge, et erinevate sihtrühmade jaoks on õppes olulised erinevad asjad. Seda arvesse võttes tuleks hinnata erinevate ainete vajalikkust õppekavas. Alternatiivina võib kaaluda ka keskhariduse tasandil nõ kolmanda tee loomist sarnaselt eelmises peatükis toodud lirimaa näitele. Seal loodi nn **rakendusliku keskhariduse õppekava**, mis jääb iseloomult kutseõppe ja akadeemilise õppe vahele ning võimaldab paindlikumat õppimist.

6.2 Toetusmeetmete finantseerimine ja korraldus

6.2.1 Üldine koolide finantseerimine

Osana üldisest strateegiast **tuleks uuesti üle vaadata täiskasvanuhariduse rahastamissüsteem nii, et igal osapoolel, kellele on usaldatud teatud ülesanded, oleks ka rahalised vahendid nende ülesannete täitmiseks**. Praegune rahastamissüsteem jätab väikesed täiskasvanute gümnaasiumid ebasoodsasse olukorda, sest rahastamine toimub vastavalt õpilaste arvule. Väiksemad koolid ei saa seega palgata tugitöötajaid, nagu psühholoog, sotsiaalpedagoog ja logopeed. Suuremad koolid, kus see personal on olemas, leiavad, et tugitöötajate roll on väga oluline ja vajalik toetamiseks täiskasvanute õpingute jätkamist ja edukat lõpetamist. Seega tuleks leida lahendus olukorrale, kus

väiksemates koolides tugipersonal puudub. Kui otsustatakse, et ka väikeste täiskasvanute gümnaasiumide olemasolu on vajalik, **peaks võimaldama ka rahastust tugipersonali palkamiseks**, olenemata sellest, kes seda rahastab. Konflikt riigi nõudmiste ja kohalike omavalitsuste rahastamise vahel tuleb lahendada.

Mõnel juhul väljendati muret, et paindlik õppimine on alarahastatud. See tähendab, et koolidel ei ole motivatsiooni võtta näiteks eksterne, kuna see on majanduslikult kulukam. **Rahastamise põhimõtted tuleks vaadata üle paindlike õpivormide seisukohast ja tagada, et paindliku õppimise kulud on kaetud samamoodi kui tavaliste õpingute omad.**

6.2.2 Õppimine tasemehariduses eelistatuna töötusele

Riigi tasandil on töötuna formaalhariduses osalemine vähem eelistatud kui aktiivne töö otsimine. Liikudes töötu staatusest mitte-statsionaarsesse formaalharidusse, kaotab inimene ravikindlustuse ja töötushüvitised. Asudes omandama kutsekeskharidust, kaovad töötushüvitised (ravikindlustus jääb alles). Seega on atraktiivsem jääda töötu staatusesse kui osaleda formaalhariduses. **Sellel on kaks lahendust: üks on luua stipendiumite süsteem ning teine on säilitada formaalhariduses õppivate täiskasvanute töötushüvitised võrdsetel alustel nendega, kes on töötud. Lisaks peaks üldhariduses osalevatele täiskasvanutele tagama tervisekindlustuse.** Samal ajal tuleb aga jälgida, et noored ei hakkaks stipendiumisüsteemi ära kasutama, minnes tavalisest koolisüsteemist üle täiskasvanute gümnaasiumisse. Selle ennetamiseks võiks kaaluda vanusepiirangute kehtestamist.

6.2.3 Selge ja võrdsete võimalustega toetussüsteem

Hetkel erinevad tugiraamistikud neile täiskasvanutele, kes on kutseõppes ja neile, kes omandavad üldist põhi- või keskharidust. Samuti rakendatakse täiskasvanute gümnaasiumide õpilastele erinevad meetmed sõltuvalt konkreetsest omavalitsusest. Kuigi täiskasvanutele mõeldud toetusmeetmeid on üsna vähe, on koolide personali arvates vajadus põhjalikumate toetusmeetmete järele suur (sealhulgas transpordikulude katmine, koolilõuna kinni maksmine, stipendium, mis kataks toimetulekupiiri).

Erinevate toetuste asjakohasust puudutavad kommentaarid ei erinenud kutsekoolides ja täiskasvanute gümnaasiumides. Peamine soovitus on see, et täiskasvanutel, kes õpivad või kaaluvad õppimist, peaksid olema sarnased võimalused ja garantiid õppimaks erinevates institutsioonides. Täna on kutseharidus (veidi) enam soositud – kui see on teadlik valik, siis tuleks seda ka strateegilisel tasandil selgelt väljendada.

Samuti tuleks toetusmeetmeid kohaldada kõigile sarnastel alustel, sõltumata omavalitsusest, kus inimene elab. See eeldab teatud süsteemide ja eeskirjade lihtsustamist ja selgitamist. Selleks, et anda inimestele võrdsed võimalused, tuleb raamistik riigi tasandil selgelt reguleerida. Praegu leiavad mitmed omavalitsused, et täiskasvanud peaksid töötama ja formaalhariduses osalemist ei ole vaja julgustada ja toetada. Isegi kui täiskasvanutel oleks kasulik täiendavas formaalõppes osaleda, on omavalitsusi, mis ei suuna neid sellele teele ja ei loo meetmeid, mis õppimist toetaksid. Kuigi mõned omavalitsused toetavad täiskasvanute transporti kooli, on nende arv väike. Seega on juurdepääs täiskasvanuharidusele Eesti omavalitsustes ebavõrdne.

Selle teema reguleerimine riigi tasandil tõstatab aga omakorda rahastus- ja haldusküsimusi. Ühelt poolt võiks luua keske reguleerimise ning omavalitsustele jääks kohustus seda rahastada ja hallata. Samas võib aga üldhariduskoolide näitel öelda, et see ei pruugi tuua soovitud tulemusi – valitsuse

poolt kohalikele omavalitsustele eraldatud raha kasutamist on keeruline jälgida. Seega võiks olla abiks alternatiivne lahendus – sarnaselt kutsekoolidega võiks ka täiskasvanute gümnaasiumites olla riigipoolne tugimehhanism, mida haldavad koolid otse. Ühel või teisel moel peaks inimestel olema võimalik hariduses võrdsetel alustel osaleda.

Ükskõik, milline on valitud halduskorraldus, on selge, et täiskasvanute peamised takistused õppimisel on finantsilised ning seda **probleemi saab tõhusalt lahendada ainult vajaduspõhise rahalise toetuse abil ja sõidutoetuse kaudu**, et suurendada haridusele ligipääsu.

6.2.4 Lastehoid

Lastehoid tundub olevat oluline küsimus nii kooli personali kui potentsiaalsete õpilaste meelest. On inimesi, kes väidavad, et nad ei saa koolis käia lapsehoiukohustuste tõttu, samuti viitavad kooli töötajad lastehoiuvõimaluse vajadusele. Koolid on olukorras, kus õppurite lapsed on tundides kaasas või mängivad tundide ajal koridorides ning aeg-ajalt peab keegi kooli personalist lisaks oma tavapärastele ülesannetele nende järele vaatama. Mõnel juhul ei pea kooli töötajad ja õpilased sellist lahendust probleemiks, kuid üldiselt see siiski nii ei ole.

Probleemil on kaks aspekti: esiteks, hoolimata hästi arenenud universaalsele lastehoiule (lasteaedade süsteem), on kohalikke omavalitsusi, kus ei ole piisavalt lasteaiakohti. Teiseks, täiskasvanute gümnaasiumites toimuvad tunnid sageli ajal, mil tavalised lastehoiuasutused on suletud. Vastavad lahendused peavad välja töötama erinevad osapooled. Koolide töötajad arvavad üldiselt, et nad ei soovi lastehoiuteenuse pakkumisega tegeleda, kuna see on kohalike omavalitsuste kohustus. Seega peaksid universaalsete laste päevahoidu võimaldama kohalikud omavalitsused. Samas peaks aga olema võimalus tundide ajaks (eriti kui tunnid ei toimu tavapärasel tööajal) laps kooli lähedale lastehoidu paigutada, juhul kui kool selleks vajadust näeb. Kuna õpilased tulevad kooli erinevatest piirkondadest, on mõttekam korraldada lastehoid pigem koolis kui erinevates lasteaedades või see igal inimesel endal. **Koolide lastehoiu eesmärk ei peaks olema lasteaedade süsteemi jälgimine, vaid tundide ajaks ajutise lapsehoidjaga mängutoa organiseerimine.**

Mõnedes koolides on häid näiteid sellistest mängutubadest, näiteks Paide ja Pärnu täiskasvanute gümnaasiumis ja Tartu Kutsehariduskeskuses. **Neid näited tuleks laiemalt levitada ja koolidele peaks jagama ka oskusteavet**, kuidas sellist teenust luua (kui vajalik, tuleb luua ka õiguslik raamistik). Kuigi mängutoa loomine ja käigus hoidmine on võrreldes universaalse lasteaiaga odav, **tuleks välja töötada ka teenuse rahastamise põhimõtted.**

Potentsiaalsete õppurite seas, kellele on kooli naasmise takistuseks lastehoiu vajadus, hindasid kolmest variandist (soodne lastehoid kodu juures, lastehoiukulude kompenseerimine ja lastehoid kooli juures) kõige vähem lahendusena lastehoidu kooli juures. Samas on kuluefektiivsuse mõttes siiski ühesuguste spetsiifiliste vajadustega inimestele lastehoiu korraldamine seal, kus see spetsiifiline vajadus tekib.

6.3 Täiskasvanute põhi- ja keskkhariduse korraldus ja sisu

6.3.1 Moodulõppe süsteemi võimaluste kasutamine

Nagu eelpool mainitud, saab kutsekeskharidust omandada vaid täiskoormusega õppides ja see ei ole kohandatud täiskasvanud inimestele. Kutseõppeasutused ei pea seda tüüpi programme ka täiskasvanutele sobivaks ja leiavad, et need õpingud on täiskasvanute jaoks ka liiga pikad. Kuid uus

mooduli-põhine süsteem võimaldab paindlikkust, mis on kutsekeskharidust omandavatele täiskasvanutele sobivam. **Koole tuleks julgustada, et nad võimaldaksid rohkem erinevate õppeprogrammide paindlikke kombinatsioone ja oleksid ka valmis pakkuma kutsekeskhariduse tasemel täiskasvanutele sobivat kaugõpet.**

6.3.2 Varasema õpingu ja töökogemuse arvestamine (VÕTA) tasemehariduses

Varasema õpi- ja töökogemuse arvestamist rakendatakse juba kutsequalifikatsiooni süsteemis, kutseõppes ja kõrgharidusesüsteemis. Üldhariduses kasutatakse varasemate õpingute tunnustamist aga harva. Täna ei ole üldhariduses praktilisi kogemusi väljastpoolt kooli saadud õppe- ja töökogemuse tunnustamisega, kuigi PGS seda võimaldab. Iga kool saab ise otsustada, kas ja kuidas seda teha. **Koolidel on vaja tuge, et arendada välja varasema õpikogemuse tunnustamise süsteem, seda eriti üldhariduse puhul.**

Eelneva mitte- ja informaalsete õppe tunnustamise võimaluse olemasolu on täiskasvanute jaoks oluline, nagu näitas Portugali laialdane kampaania, mille eesmärk oli tõsta elanikkonna haridustaset. Ehkki koolide seisukohast on varasemate õpingute arvestamine kallis meede, **võib see olla oluline vahend toomaks täiskasvanuid tagasi haridusse, kuna võimaldab õpilastel vähendada õppimiseks kuluvat aega ja sellega seoses ka sellega seotud kulusid.** Kuna varasemate õpingute arvestamine on kulukas (iga inimese kogemused on erinevad ja vajavad individuaalset hindajat ja hindamist), siis **saaks kulusid kokku hoida kui ühised põhimõtted ja hindamisprotseduurid oleks riigi tasandil välja töötatud.** Tsentraalselt koordineeritud süsteem kergendaks ka koolidel hindamist ja samuti saaks nii tekkida VÕTA tulemuste sertifitseerimissüsteem. Seejuures võiks luua isegi väljaspool kooli olevad tugikeskused või spetsiaalsed institutsioonid, et aidata koolidel seada universaalsed standardid VÕTA rakendamiseks.

Eestis on varasemate õpingute arvestamise süsteem juba olemas (VÕTA - varasema õpi- ja töökogemuse arvestamine), kuid enamasti kasutatakse seda ülikoolides ja kutseõppeasutustes. Sealures kasutatakse ka kutsekoolides seda valdavalt ainete ülekandmiseks koolide vahel. Oleks hädavajalik laiendada seda süsteemi ka üldkeskharidusele. Praeguse VÕTA-süsteemi puuduste ja võimaluste analüüs ei kuulu aga käesoleva uuringu eesmärkide hulka ja seega tuleks eraldi uurida, kuidas oleks võimalik laiendada VÕTA-t ka üldainetele.

6.3.3 Mitte-eesti emakeelega täiskasvanute õpivõimaluste parandamine

Vajadus üldiste tasanduskursuste või tasandava õppeaasta järgi ei tulnud käesolevast uuringust välja. Seda tehakse praegu õppekavade raames ja õpetajate personaalsete konsultatsioonide kaudu. Mõnedes koolides on kõigile õpilastele mõeldud tasanduskursused, et värskendada õpioskuseid, kuid selleks ei ole vaja riiklikku reguleerimist või eraldi programmi.

Mõnevõrra erinev olukord on aga Kirde-Eestis, sest seal on probleeme eesti keele oskusega, mis on gümnaasiumitasemel ametlik õppekeel. Kehva keeleoskuse tõttu on inimestel raskusi nii vajalike oskuste omandamisega kui lõpueksamite sooritamisega. **Seetõttu on vaja tõsta eesti keele oskuse taset, mis on õpingutes osalemise eelduseks.**

Praegu korraldatakse erinevaid kursusi ja ka arengukavades prioritseeritakse eesti keele oskust (Eesti Vabariigi Valitsus 2014). Siiski takistab vähene keeleoskus praegu veel õppimist. Seega tuleks praegust keeleõpperaamistikku analüüsida ja selgeks teha, miks keelekursused ei taga praegu

piisavat keeleoskust. Kasutusele tuleb võtta vastavad meetmed – vajadusel suurendada kursuste arvu, muuta institutsionaalset raamistikku või võtta kasutusele teistsugused abinõud.

Lisaks üldise keeleoskuse õpetamisele valmistab muu emakeelega õpilastele raskusi ka ainealase sõnavara spetsiifilisus. Seetõttu vajavad muu emakeelega õpilased **kakskeelseid õpikuid**, mis võimaldavad korraga omandada nii aine sisu kui ka vajalikku sõnavara.

6.3.4 Lõpetamata õpingute tunnistuse väljatöötamine

Praegu ei anta Eestis **ametlikku tunnistust inimestele, kes jätavad kooli pooleli**, nii nagu see on näiteks Soomes. Selline sertifikaat tunnustaks läbitud õpinguid ja oleks kasulik ka potentsiaalsele tööandjale. Sellest ei oleks kasu õppeasutuste vahetamisel, kuna see info on juba Eesti Hariduse Infosüsteemis olemas. Küll oleks see aga lahendus neile inimestele, kes on läbinud enamiku õpingutest, kuid ei ole lõpetanud üksikuid aineid. Seda tüüpi tunnistus näitab, et iga samm hariduse omandamisel on oluline ning vähendab läbikukkumise tunnet, kui inimene on lõpetanud olulise osa õpingutest ja puudu on vaid paar ainet, kuid mingil põhjusel tuleb õpingud ikkagi katkestada.

6.3.5 Uurimistöö lõpetamise tingimused

Keskhariduse lõpetamise tingimuseks on täna uurimistöö või praktilise töö läbiviimine ja vormistamine. Vanglakoolide õpilastel on aga väga piiratud tingimused kummagi töö läbiviimiseks, piiratud on nii materjalide ja info otsimine kui ka näiteks andmete kogumine jmt. Seega oleks ratsionaalne võimaldada vangidel uurimistöö ja praktiline töö asendada koolieksamiga. Lisaks võiks kaaluda, kas ka teistele õpilastele võiks sellist paindlikkust lubada. Õpetajate sõnul on uurimistöö paljude täiskasvanud õppurite jaoks problemaatiline ning koolieksam oleks selleks sobilik alternatiiv.

6.3.6 E-õppe võimaluste ja võimekuse arendamine

Vajadus kaugõppe ja e-õppe võimaluste järele kasvab muuhulgas välismaal töötavate inimeste hulga suurenemise tõttu, nagu on märgatud Leedus. Sarnane vajadus on ilmnenud ka Eestis. Lisaks, kui soovitakse töötavad inimesi tuua üldharidusse, on vaja arvestada nende muude tööst tulenevate piirangutega. On mõningaid täiskasvanute koole, kus õpe toimub peamiselt e-kursuste kaudu ning füüsiliselt on vaja kohal käia vaid korra nädalas, kuid samas on koole, kus õppimine toimub kaks korda nädalas tavalistel tööpäevadel ja -aegadel. Eelpoolnimetatud e-kursustel õpib inimesi üle Eesti, sest see võimaldab tööd ja õppimist mugavalt ühitada. Lisaks on arvatud, et e-õppe oleks hea võimalus väikelaste vanematele. Niisiis on teatud rühmade täiskasvanute jaoks e-õppe ainus viis õpingute jätkamiseks, lisaks saab e-õppe võimalusi kasutada haiguse ajal, ootamatu hoolduskohustuse korral jne. **Seega tuleks e-õppe võimalusi edasi arendada.**

Samas tundub aga, et koolidepoolne võimekus e-õppe materjalide ja võimaluste arendamisel on pigem madal. Koolitöötajate arusaam e-õppest on praegu mõnel pool üsna piiratud. E-õppe all mõistetakse tihti e-posti kaudu suhtlemist ja interneti kasutamist õppematerjalide jagamiseks. Video ja Skype'i abil õpetamist või muid interaktiivseid võimalusi nähakse harva võimalusena. Seetõttu on vaja tõsta õpetajate võimekust kasutada e-õppe võimalusi. Õpetajatele pakutavatest kursustest ei piisa, kuna e-õppe vahendid arenevad väga kiiresti ja ühekordsetest kursustest ei piisa kõigi erinevate võimalustega tutvumiseks. **Seetõttu on koolidesse vaja haridustehnoloogiat.** Selleks on erinevaid variante: näiteks võiks olla üks konsultant mitme sama piirkonna kooli peale, koolis võiks töötada vastava pädevusega inimene, kes jagab teistele õpetajatele teadmisi, samuti oleks abiks kaugjuhendamine interneti kaudu. Kõige olulisem on aga see, et abi oleks igapäevaselt kättesaadav.

6.4 Informeerimine ja nõustamine

6.4.1 Tervikliku kommunikatsioonistrateegia arendamine

Peamiseks põhjuseks, miks inimesed ei kavatse kooli tagasi minna, on majanduslike põhjuste kõrval motivatsioonipuudus ja vanus (ligi 40% mitte-õppivatest põhi- ja keskhariduseta täiskasvanutest). Seega on probleem suhtumises ning seda ei ole võimalik lahendada ilma ühtse ja tervikliku kommunikatsioonistrateegiata. Strateegia peaks üldiselt koosnema kolmest peamisest osast:

1. **Õppimisvõimalustest teavitamine.** Eestis on veebiportaal rajaleidja.ee, mis sisaldab infot õppimisvõimaluste ja karjäärinõustamise kohta. **Samas portaalis peaks olema aga ka põhjalik teave täiskasvanuhariduse võimaluste kohta (formaalhariduses).** Praegu piirdub sealne info vaid täiskasvanute gümnaasiumide loeteluga. Sellest aga ei piisa, oluline on see, et seal oleks hästi võrreldav **info õppekavade sisu, tundide toimumisaja, iseseisva töö mahu kohta.** See teave ei ole laialt levinud, näiteks on inimesi, kes ei tea, et gümnaasiumiastmes on õppimine tasuta. Samuti ei teata, et erinevates koolides on erinevad tunniplaanid. 9% sihtrühmast ütles, et nad kaaluksid tagasi kooli minemist, kui tunnid toimuksid sobival ajal. Informatsioon õpingute üldise sisu ja võimalike alternatiivsete õpingute kohta peab olema kättesaadav ühel ja samal veebilehel.
2. **Täiskasvanute põhi- ja keskhariduses õppimist puudutava suhtumise muutmine** – mõtteviis, et ollakse põhi- või keskharidustasemel õppimiseks liiga vana, on iganenud ja ei tohiks mõjutada inimese valikuid. Ka koolitöötajad tõid välja negatiivse kuvandi täiskasvanute gümnaasiumitest ja kutsekoolidest kui kehvadest koolidest. Olukorra muutmiseks on oluline täiskasvanute tasemeharidusele seatud eemärkidest ja institutsioonide rollidest lähtuvalt planeerida laiem kampaania koolide ja nendes õppivate täiskasvanute maine toetamiseks. Portugali näide viitas, et õige reklaamlause võib olla väga oluline vahend soovitud muutuse saavutamisel. Seega tuleks kampaania sihtrühmad ja sõnumid hoolikalt läbi mõelda. **Erinevatele rühmadele tuleb suunata eri sõnumid,** näiteks töötutele demonstreerida õppimist kui kasulikku alternatiivi, töötavaid inimesi võiks teavitada võimalusest omandada kõrgem haridustase läbi varasema õpikogemuse arvestamise jne. See on vajalik, et inimesed näeksid õppimist kui arvestatavat alternatiivi.
3. **Täiskasvanute õppimise laiem propageerimine.** Meie uuring leidis, et mitmetes ühiskonna rühmades (lisaks meie uuringu sihtrühmaks olnud täiskasvanutele) ei ole täiskasvanute õpet veel omaks võetud. Laiem ühiskondlik toetus täiskasvanute õppimisele on oluline nii indiviidi enda õpimotivatsiooni kui ka toetusmeetmete pakkumise juures. Seejuures on olulisteks sihtrühmadeks ka tööandjad ja KOV töötajad, kelle roll käesoleva uuringu raames mitmes kohas on välja toodud.

6.4.2 Sihtrühmadeni jõudmine

Lisaks üldisele kommunikatsioonistrateegiale on oluline mõelda ka sellele, kuidas selle raames on võimalik sihtrühmani aktiivselt jõuda. Koolid tõid välja murekoha, et kuigi Eestis on umbes 100 000 inimest ilma keskhariduseta, puudub võimalus nendega ühendust võtta. Inimesed ei tule ise kooli ja haridusasutustel ei ole juurdepääsu nende kontaktidele. Üks pool sellest probleemist on seotud eelpool kirjeldatud asjaoluga, et omavalitsused ei suuna inimesi kooli ning teine pool, et kohalikud

omavalitsused ei anna koolidele nende inimeste kontakte, kes võiksid koolis käia. Koolid on väljendanud valmisolekut nende inimestega ise kontakti võtta. Koolide personal tegi ettepaneku, et võiks luua süsteemi, mille kaudu on kõigi teatud vanuses olevate (näiteks kuni 24- või 26-eluaastani) inimeste staatus omavalitsustes jälgitav, nii et kui tuvastatakse isik, kes ei ole mõne kooli nimekirjas, ei saa maksustatavat tulu, ei ole töötuna arvel või ei osale tööturul terviseprobleemide või lapse saamise tõttu, siis tõuseb „punane lipp“. **Sellisel juhul peab sotsiaaltöötaja võtma inimesega kontakti ja nõustama inimese pöördumist tagasi tööturule või haridussüsteemi nii, et ükski inimene ei jää märkamata.**

Oluline aspekt meetodite disainimisel on jõuda sihtgrupini, kes ei soovi õppida. Seega peab looma nõudluse hariduse järele. Sihtgrupini ei jõua aga ilma potentsiaalsete õpilastega aktiivselt suhtlemata. Seetõttu on oluline personaalne lähenemine potentsiaalsetele õppuritele ja aktiivne värbamine. Üks võimalus on eelnimetatud koolide "otsene suhtlemine õpilastega". Teine moodus on kogukonna surve ja aktiivne toetus. Mõnel juhul on kasutatud ka ametiühinguid ja usaldusisikud. Kuigi ametiühinguid on Eestis väga vähe, võiksid suurtes firmades ametiühingute usaldusisikud olla potentsiaalsed värbajad. Samuti on oluline, et õppimist pakutakse töötutele kui võimalust ning et Töötukassa konsultandid suunaksid inimesi vajadusel formaalharidussüsteemi. Kohalikud omavalitsused saaks panustada kasutades sotsiaaltöötajaid ja omavalitsuses töötavaid nõustajaid inimeste formaalharidusse suunamiseks.

Kokkuvõte

Käeoleva uuringu eesmärgiks oli koguda informatsiooni põhi- või keskkhariduseta täiskasvanute tasemeõppes osalemise takistuste ja eelduste kohta Eestis ning analüüsida nende takistuste ja eelduste kontekstis õppekorraldust täiskasvanute gümnaasiumites ja kutsekoolides. Analüüsi tegemiseks koguti andmeid keskkhariduseta inimeste juhuvalimiga telefoniküsitlusega, täiskasvanute gümnaasiumite ja kutsekoolide personalide fookusgruppidega ja kohalike omavalitsuste kõikse elektroonilise küsitlusega. Täiskasvanuna käsitletakse 20-64-aastaseid inimesi, st tööelist elanikkonda, kes on ületanud esmase põhi- ja keskkhariduse statsionaarõppe vanuse.

Täiskasvanute jaoks on põhi- või keskkhariduse tasemeõppes osalemine vabatahtlik otsus, mida võib ka igal ajal õppima asudes muuta. Täiskasvanutel on oma erinevad elu- ja töökogemused, mis mängivad rolli nii õpingutesse astumisel, õpingutes osalemisel kui lõpetamisel. Seepärast on täiskasvanute õpetamine põhi- ja keskkhariduse tasemel oluliselt erinev noorte koolis käijatega võrreldes. Täiskasvanud õpivad seda, mida nad tahavad õppida. Üldisemalt saab jagada tegurid, mis mõjutavad täiskasvanute kooli käimise otsust neljaks: isiku sotsiaalmajanduslikust taustast tulenevad, institutsionaalsed (haridus-, koolisüsteemi, toetusmeetmeid puudutavad), hoiakulised ja akadeemilised (oskused ning võimekus). Erinev tegurite kombinatsioon loob inimesele erineva võimaluste struktuuri hariduses osalemiseks.

Keskkhariduseta inimesi on Eestis ca 118 000. Neist umbes 5000 õpib põhi- või keskkhariduse tasemel erinevates koolides. Suurim osa õpib mittestatsionaarses vormis gümnaasiumites. Ka kutsekeskkhariduses õpib 20-aastaseid ja vanemaid üsna palju, kuid vanemaid kui 25 õpib kutsekeskkhariduse tasemel vaid paarsada. Formaalariduses põhi- või keskkhariduse tasemel õppima asuvatest täiskasvanutest katkestab õpingud umbes kolmandik või enamgi, kutsekeskkhariduses aga viiendik. Seega keskkhariduseta inimestest õpib üldhariduse mõttes tasemehariduses üsna vähe inimesi ning neistki suhteliselt suur osa katkestab.

Institutsioonid ja regulatiivne raamistik

Täiskasvanute õppeks on planeeritud mittestatsionaarne õpe, seda nii üldhariduskoolides kui kutsekoolides. Üldhariduse mittestatsionaarset õpet pakuvad täiskasvanute gümnaasiumid, aga ka mõne tavakooli juures tegutsevad mittestatsionaarse õppe osakonnad. Kutsekoolides on mittestatsionaarne õpe mitmetele kutseõppe õppekavadele olemas, aga kutsekeskkharidust mittestatsionaarses vormis ei pakuta. Seega on täiskasvanute osalemine sellises õppes üsna piiratud võimalustega. Seepärast õpib vanemaid täiskasvanuid (üle 25-aastaseid) kutsekeskkhariduse tasemel väga vähe.

Keskkhariduse tasemel õppimiseks peab üldjuhul olema eelnevalt omandatud põhiharidus, kuid teoreetiliselt on võimalik õppida ka ilma ametlikult põhiharidust omamata (kutsekeskkhariduses). Sel juhul peavad olema põhiharidusele vastavad kompetentsid omandatud igapäevaelus, kuid selle hindamist pole eriti praktiseeritud. Samuti on võimalik PGSi järgi üldhariduses võtta õpitava osana arvesse kooli välist tegevust, kuid ka selle hindamist ei ole praktikas eriti kasutatud. Koolides pole sellist üldhariduse õpingute välise tegevuse hindamist praktiseeritud ja puuduvad oskused ning teadmised, kuidas seda teha. Kuna selline individuaalne teadmiste ja oskuste ülekandmine õpingute

konteksti on täiskasvanute õppes oluline tegur kooliõpingute lühendamiseks, siis oleks selle laialdasem praktiseerimine täiskasvanutele motiveeriv. Samas on selline tegevus kallis, sest iga hinnatav on erinev ning igaühele tuleb individuaalselt läheneda. Seepärast oleks siinkohal kasulik **riiklik abi süsteemide ülesehitamiseks ning standardite loomiseks.**

Täiskasvanute osalemiseks tasemeõppes on võimaldatud erandeid: võimaldatud mittestatsionaarne õpe, eksternina õpe, varasema ja koolivälise tegevuse arvestamine õpingute osana, tunnijaotusplaani kohendamine ning teatud õppeainete õppekavast väljajätmine. Eraldi põhikooli või gümnaasiumi õppekava täiskasvanute jaoks ei ole. Praegune süsteem võimaldab koolide vaatenurgast üsna palju paindlikkust ning seepärast ongi erinevates koolides kasutusel erinevad tunniplaani ning õppekorraldused. Tuleb aga tähele panna, et see puudutab ainult üldhariduskoole. Kutsekeskharidus, nagu eelnevalt öeldud, toimib ainult statsionaarses, täiskoormusega õppe vormis.

Üldharidus on täiskasvanutele tasuta, tagatud on õppekirjandus, koolipoolne juhendamine, individuaalsuse arvestamine, vajadusel koolipoolne järeleaitamine, aastase puhkuse võtmine ning seadusega on ette kirjutatud ka tugipersonali abi. Ainelist muud abi, mis puudutab eluaseme võimaldamist, transporti ja toitlustamist täiskasvanutele üldhariduses ei tagata. Finantsiliselt keerukas olukorras üldhariduskoolis täiskasvanud õppijad saavad küsida abi kohalikust omavalitsusest üldise sotsiaalabi korras nagu ka teised täiskasvanud inimesed.

Kutsehariduses õppivatel täiskasvanutel võimalik saada pikemalt õppepuhkust lapse sünni korral kui üldhariduskoolis õppides. Statsionaarses õppes kutsekeskhariduse tasemel õppides on võimalik saada transporditoetust ja hea õppeedukuse korral ka õppetootust. Üldhariduses õppivatel täiskasvanutel selliseid võimalusi pole. Mittestatsionaarses õppes õppides aga ei ole ka kutsekoolis õppides selliseid toetuseid täiskasvanutele. Toitlustamise osas pole toetust ei üldhariduse ega kutsekeskhariduse puhul, õppelaenu ei saa samuti kummalgi juhul võtta. Vajaduspõhise toetuse osas on aga kutsekooli õpilastel, võimalik kooli kaudu saada vajaduspõhist toetust, samas kui üldhariduskoolis saavad täiskasvanud õppijad toetust ainult üldise sotsiaalabi raames.

Tööandjatele pandud suhteliselt suur koormus elukestva õppe võimaldamiseks töölt tasustatud ja tasustamata vaba aja andmise kohustusega, juhul kui töötajad seda õppepuhkuse võimalust maksimaalselt kasutaksid. Tuleb silmas pidada, et tööandjal on lisaks töötasu maksmisele õppepuhkuse ajal tarvilik leida asendustöötajad ning tasustada ka nende tööd. Siiski on suureks taksituseks õppimisele tööandjate põhimõtteline vastuseis ja soovimatus neile pandud kohustusi täita.

Toetuste poolelt vaadatuna on täiskasvanud inimesele töötus atraktiivsem kui üldhariduskoolis õppimine, sest töötusega kaasnevad tööturuteenused ja toetused ning ravikindlustus, mis üldhariduses õppides puuduvad. Kuigi kutseõppes on ravikindlustus olemas, siis kaotab täiskasvanu kutseõppesse õppima asudes siiski töötusega kaasnevad toetused ning tööturuteenuste raames koolitustel osalemise võimalus ka muud toetused nagu transpordi- ja eluasemekulude kompensatsioon ning stipendium. Seega ei ole töötuse asendusena praegusel juhul täiskasvanule atraktiivne ei kutseõppes ega üldharidusõppes õppimine. Ravikindlustuse olemasolu osas on, nagu ka muude toetuste puhul, kutseõpe eelistatum üldharidusõpingutele. Mitte-statsionaarsesse õppesse asuja kaotab ka toitja-kaotuspensioni.

Haridustee katkestamise põhjused ja kooli mineku motivatsioon

Sõltumata vaadeldud sihtgrupist on tähtsaimal kohal haridustee katkestamise põhjuste seas majanduslikud põhjused (soov/vajadus töötada). Lisaks on naistel koolitee katkestamise põhjusena samaväärselt oluline lapse saamine. Muude põhjuste leviku järjestusi ei ole võimalik üldjuhul statistilisel olulisel määral eristada.

Kooli naasmise kavatsused nende täiskasvanute seas, kellel pole keskharidust ja kes ei õpi, jagunesid nii, et ca kaks kolmandikku ei ole kaalunud haridustee jätkamist. Enam-vähem võrdselt on neid, kes kavatsevad kooli naasta (ca 17%) ja neid, kes on kaalunud kooli naasmist, aga otsustanud loobuda (ca 18%).

Edasiõppimise takistuste seas nii nagu haridustee katkemise põhjuste seas olulisel kohal majanduslikud takistused (soov/vajadus töötada). Samaväärselt oluliseks edasiõppimise takistuseks on aga ka hoiakulised takistused nagu vanus, motivatsioon, viitsimine, vajaduse tunnetamine jmt. Vanus on sagedaseim tegur kooli tagasipöördumise takistajana inimestele alates vanusest 50. Lisaks sellele selgus, et inimeste teadlikkus erinevatest täiskasvanute õppe võimalustest on pigem madal. Juhul, kui inimene on koolitee pooleli jätnud tervise, hoolduskohustuste või hoiakuliste põhjuste tõttu, siis on suure tõenäosusega need samad põhjused ka kooli jätkamise takistuseks.

Majanduslikud põhjused on olulisel kohal ka täiskasvanute gümnaasiumis õpinguid alustanud inimeste kooli katkestamisel. Koolide katkestamiste statistika ja fookusgruppide põhjal võib järeldada, et umbes pooled katkestajatest ei ilmu kooli või arvatakse kooli poolt välja puudujääkide tõttu õppimises. Sellised probleemid on fassaadiks mingitele muudele olulistele probleemidele, mis vajavad koolide tugipersonali sekkumist, et ennetada väljalangevust. Ülejäänud põhjustest ülekaalukaimad on majanduslikud põhjused, mis on seotud töö käimise vajadusega ja töölt vaba aja saamisega.

Täiskasvanute kooli tagasipöördumise enimlevinud motivaatoriteks, nagu on leitud ka varasemates uuringutes, on soov saada paremaid väljavaateid tööturul, luua alus edasiõppimiseks või üldisemalt täiendada enda teadmisi. See on sarnane nii neil, kes juba on õppima asunud kui neil, kes ei ole õppima asunud. Samas on ka vähem levinud motivaatoreid, nagu tööandja nõudmine või lastele hea eeskujuna näitamine. Vaatamata sellele, et need on vähesematele oluliseks kooli naasmise põhjuseks, on individuaalsel tasandil tegemist tugevate motivaatoritega. Sellistel põhjustel kooli naasnud on selge eesmärgiga pühendunud õppimisele ja lõpetavad suure tõenäosusega edukalt.

Koolide poolsed tegevused täiskasvanutele hariduse pakkumisel

Täiskasvanute küsitlusest selgus, et peamised takistused kooli naasmiseks on hoiakulised ning majanduslikud. Tuleb arvesse võtta, et keskhariduseta inimestest on väga vähe neid, kes soovivad kooli minna. Seega pole täna suurt nõudlust sellel tasemel hariduse järgi. Selline nõudlus tuleks alles tekitada. Seetõttu ei näe ka keskhariduseta inimesed, et nende kooli mineku otsuse tegemisel võiks lahendusi pakkuda koolid. Kolmest meetmest – e-õppe laialdasem kasutamine, õppekorralduse muutmine ja koolidepoolne ühendusevõtmine potentsiaalsete õpilastega – on kõige enam inimesi leidnud abi olevat koolipoolsest ühendusevõtmisest ja julgustamisest (kolmandik neist, kellel on motivatsioonipuuduse tõttu või töö tõttu jäänud kooli minemata, leidsid, et sellest võiks abi olla).

Õppekorraldus Eesti täiskasvanute gümnaasiumites on paindlik ning erinevate koolide erinev õppekorraldus võimaldaks kõigil täiskasvanutel leida endale sobiv õppevorm. Tänapäevane situatsioon on,

et Eestit tervikuna silmas pidades on erinevaid ja paindlikke õppevorme piisavalt, samas kui konkreetses asukohas olev õppevorm võib mõnele konkreetsesele inimesele olla liialt jäik. Seejuures võib olla vajadus/võimalus osaleda mõne kaugema kooli õppetöös, kui selle õppekorraldus on sobiv võrrelduna geograafiliselt lähemal asuva kooliga. Seega **õpivormide mitmekesisust tuleks toetada** ja sealjuures on oluline, et ka potentsiaalsed õppurid oleks nendest võimalustest hästiinformeeritud, kuna see võib osutuda otsustavaks faktoriks kooli tagasipöördumisel. Selleks on aga oluline vastava **informatsiooni kättesaadavus**, kuna täna ei ole paljud täiskasvanud teadlikud kõigist neile pakutavatest võimalustest.

Kutsekeskhariduses paindlikkus puudub ja seetõttu pole ka tegemist täiskasvanutele sobiva õppekorraldusega. Selle lahendamiseks võiks koolide poolt **kaaluda paindlikumalt moodulõppe kombineerimise võimalusi ja kasutamist**.

Täiskasvanud õppijad on kooli naastes sageli unustanud osa varem õpitust ning neil võivad olla puudulikud õpioskused ja –harjumised. Koolides on olemas tasanduskursused, kas olemasolevate kursuste sees või eraldi. Lisaks tehakse eraldi individuaalseid konsultatsioone. Eraldiseivaid meetmeid sellise puudujäägi likvideerimiseks ei peetud vajalikuks. Üldisemad probleemid on Ida-Virumaal, kus venekeelse elanikkonna jaoks on keerukas eesti keeles keskharidust omandada. Selle lahenduseks on ühelt poolt laialdased keelekursused, et tõsta inimeste keeleoskust, teisalt tuleb aga mõelda ka sobilike õppematerjalide väljatöötamisele. Täiskasvanutele eraldiseisvate õppematerjalide väljatöötamist ei peetud üldiselt vajalikuks, kuna õpetajad oskavad piisavalt kohendada olemasolevaid materjale ning töötavad enda materjalid ise välja. Siiski on Ida-Virumaal tunnetatud **vajadus lihtsamas keeles õpikute, kakskeelsete õpikute ja/või temaatiliste sõnastikega varustatud õpikute järgi**.

Kuigi juba täna kasutatakse erinevates koolides erineval määral e-õppe võimalusi, siis üldisemalt on selles vallas märgatav puudujääk õpetajate oskustes ja motivatsioonis. Selleks, et tänapäevaseid võimalusi paremini ära kasutada, on **koolides vajalik haridustehnoloog**, kes oskaks ja kellel oleks aega õpetajaid koolitada ning neid jooksvalt abistada erinevate lahendustega.

Täiskasvanute gümnaasiumis on probleemkohaks veel tugipersonali rahastamine. Kuigi seadus seda nõuab, ei suuda väiksemad gümnaasiumid tagada tugipersonali olemasolu, kuna neil puudub selleks rahastus. Täiskasvanutel on aga just eriti vaja sotsiaalpedagoogi ja psühholoogi tuge elusündmustega toimetulemisel, samas on leitud, et ka logopeedi olemasolu aitab suurt osa täiskasvanud õpilasi. Seega tuleks **praegune rahastuse probleem lahendada nii, et tugipersonal on tagatud**.

Asjaolu, et teisi koolipoolseid meetmeid väärtustasid vähesed, näitab, et suurem takistus kooli naasmiseks on üldisem suhtumine, mitte konkreetsed koolipoolsed takistused. Seega juhul, kui eesmärgiks seada suure hulga inimeste meelitamine kooli, peavad ka meetmed olema esmalt suunatud suhtumise muutmisele.

Haridussüsteemi täiendamise kaudu täiskasvanud õpilaste toetamine

Potentsiaalsete õpilaste vaatenurgast ei ole üldisemad hariduskorralduse küsimused levinumateks põhjusteks, miks kooli ei naasta.

Koolipersonali poolt tõstatatakse nii õppekavade mahu kui lõpetamise tingimused küsimustena, mille üle võiks arutleda. Kuigi selles osas ei ole konsensust, siis arutelu all on nii kursuste arv, kursuste

maht kui koolivälise tegevuse arvestamine õppetöö raames. On neid, kes hindavad, et kursuste arvu ja mahtu võiks vähendada kui neid, kes leiavad, et see ei tohiks mingil juhul erineda tavagümnaasiumi mahust. Üldine seisukoht on, et **lõputunnistus peaks olema ühtne**, eriti edasiõppimise võimaluste suhtes nii statsionaarses kui mittestatsionaarses õppes. Samas puudub ühtne seisukoht selles, mis on ikkagi täiskasvanute tasemehariduse laiem eesmärk.

Kooli lõpetamise tingimustest on peamine arutelu objekt uurimistöö vajadus ja koolide oskuslikkus täiskasvanuid selle asemel praktilist tööd tegema suunata. Selgeks ettepanekuks on **vanglas olevate õppuritele teha erand**, asendades uurimistöö nõue koolieksamiga, sest vanglas ei ole võimalik ei uurimistöö jaoks vajalikele materjalidele ligi pääseda ega ka empiirilist uuringut läbi viia.

Koolide seisukohast nähti problemaatilisena koolide ebaselgeid rolle, koolide rahastamist ja üldisemalt tervikliku täiskasvanute tasemehariduse strateegia puudumist. Arutluse all on nii see, et milline on täiskasvanute gümnaasiumite ja kutsekoolide roll keskhariduse pakkumisel kui see, milline on täiskasvanute ja tavagümnaasiumite omavaheline jaotus kui ka kutsekesk- ja kutsehariduse jaotus. Küsimuseks on see, kas täiskasvanu peaks üldhariduse mõistes tasemeharidust omandama pigem täiskasvanute gümnaasiumis või kutsekoolis? Kas kutsekoolis peaks täiskasvanu omandama pigem lühemat ja paindlikumalt pakutavat kutseharidust või siiski statsionaarses õppes pakutavat kutsekeskharidust? Kas täiskasvanute gümnaasiumid on teise ringi haridus neile, kes tavakoolis hakkama ei saa ja kellele peab n.ö lihtsustatud õppega lähenema või täiskasvanutele paindlikul viisil tugevat gümnaasiumiharidust pakkuvad asutused? Oleks vajalik **defineerida erinevate institutsioonide roll ja vajadus täiskasvanute tasemehariduse mõistes**. Täiskasvanute gümnaasiumite ja (enamike) kutsekoolide erinev omandistaatus takistab efektiivset koostööd ja ühtse täiskasvanute tasemeõppe infrastruktuuri arendamist.

Täiskasvanute gümnaasiumites on **alarahastuse probleem erinevates tegevusvaldkondades**: eksternõpilaste kohad, uurimistööde juhendamine, õpetajate konsultatsioonitunnid, õpetajate madal koormus, tugitöötajate ametikohad ja valikkursuste pakkumine. Probleemid olid suuremad väiksemates koolides, kuna pearahapõhine finantseerimine võimaldab suurtel koolidel saavutada mastaabisäästu.

Nii üldhariduses kui ka kutsekoolides tuleks **arendada VÕTA süsteemi** selliselt, et koolidel (või vastavatel muudel asutustel) oleks kompetents ja finantseering õppurite tegelike oskuste ja teadmiste hindamiseks. Juba õpitu kordamine koolis võib täiskasvanud õppuritele olla tüütu, kuna piiratud ajaliste ressursside juures seab see nende elukorralduse ebavajaliku pinget alla ning koolikogemus ise kannatab – õpilane kipub igavlema. Seega tuleks ühel või teisel moel **leida viis, kuidas liikuda VÕTAg ainet ülekandmiselt sisulise oskuste hindamiseni**.

Haridussüsteemi tasandil on oluline, et seatakse paika selged täiskasvanutele põhi- ja keskhariduse andmisega seotud eesmärgid. Haridussüsteemis leidub võimalusi, nagu õppekavade muutmine, uut liiki tunnistuste väljaandmine jm, mis võimaldaks veelgi suurendada õppimise paindlikkust täiskasvanud õppijate jaoks. Sellised muutused eeldavad aga vähemalt mingil tasemel **kokkulepet institutsioonide rollijaotuse ning õppe eesmärkide osas**.

Täiendavad toetusmeetmed

Potentsiaalsete õppurite seisukohast on täiendavad toetusmeetmed võrreldes kooli- ja haridustasandi meetmetega kõige efektiivsemad. Seda kinnitab ka õpetajate ja kooli halduspersonali arvamus, et peamised takistused nende õpilaste jaoks on seotud rahaga, tööga ja lastehoiuga.

Neil kellel on probleemiks vajadus, soov töötada ja/või motivatsioonipuudus, leidsid enam kui pooled, et neid võiks koolis käima kallutada stipendiumi olemasolu ja/või paindlikum tööaeg, aga ka kindlustunne, et parema haridusega saab kõrgemat palka. Kuna neid, kellel on majanduslikud- ja/või motivatsiooni probleemid on palju, siis on sellised meetmed võrrelduna teistega ka kõige suuremat hulka inimesi koolis käima kallutavad. Lastehoiuprobleemiga inimestest suurim osa leidis, et lahenduseks oleks **lapsehoiukulude katmine ja/või kodulähedase lastehoiu võimalus**. Kuna lastehoid kogu keskkariduseta inimeste grupis on väikese levikuga takistus, siis kokku see paljusid ei aitaks, aga neid, kellel selline probleem on, aitaks oluliselt.

Täiendavaid tugimeetmeid hindasid ka õpetajad ja koolide töötajad kui kõige olulisemat tegurit täiskasvanute kooli tagasi toomiseks. Tänapäevased õpilased on sageli rahalistes raskustes ja õpetajate kohaselt on see sage põhjus täiskasvanutel põhi- või keskkariduse pooleli jätmiseks. Toodi välja, et iga väikene abi on oluline ja üldisemalt oleks vajalik **tagada transpordi, minimaalse elamise rahaline toetamine ja koolilõuna toetamine** komplekselt. Koolides oldi kriitilised omavalitsuste suhtes, kuna muu hulgas ei toetata nende poolt isegi täiskasvanute kooli transpordi.

Kohalikud omavalitsused, kelle õlul on suures osas nii gümnaasiumide pidaja roll kui põhikoolis ja gümnaasiumis käivate inimeste toetamise roll, suhtuvad erinevates omavalitsustes erinevalt vajadusse toetada täiskasvanud õppijaid. Reeglina on omavalitsustes olemas universaalsed meetmed kõikidele KOV elanikele, sh ka täiskasvanud õppijatele. Täiskasvanud õppijatele spetsiifilisi meetmeid praktiliselt ei ole. Seda sageli ka seetõttu, et täiskasvanud õppijaid on ühe KOVi kohta suhteliselt vähe. Seepärast on asjakohasem paindlik individuaalseid vajadusi arvestav süsteem, mida enamasti ka praktiseeritakse. Siiski on oluliseks probleemiks see, et mitmetes KOV-des leitakse, et täiskasvanud peaksid käima töö, mitte koolis. Mis tähendab, et suhtumine täiskasvanutesse kui õppijatesse ei ole positiivne.

Universaalse lastehoiu pakkumine on olemas enamikes KOV-des, kuigi mitmetes on akuutne lastehoiukohtade probleem. Kuna ka täiskasvanutest on koolis käijad pigem nooremad täiskasvanud, siis on lastehoiuvajadus siiski koolide poolt nähtav. Koolid ei soovi enda kanda võtta universaalse lapsehoiuteenuse pakkumist oma õpilastele, kuid on olnud sunnitud siiski lastehoiu võimalusi looma. Mõistlik lahendus oleks koolide juurde **luua tundide/eksamite ajaga kattuv lastetoe võimalus**, mis ei oleks asenduseks universaalsele lastehoiuteenusele, kuid kataks just kooliga seotud spetsiifilise vajaduse. Koolidest mõned pakuvad ise näiteks mängutoa kasutamise võimalust lastega õppuritele. Tugiteenuste pakkumine kooli juures on mõistlik, kuna koolis käib tihti rohkem sarnaste vajadustega täiskasvanuid kui näiteks mõnes väiksemas omavalitsuses. Seega selliseid algatusi tuleks toetada ja julgustada.

Majanduslikku toetust/stipendiume pidasid oluliseks meetmeks nii koolide personal kui suur osa potentsiaalsetest õppuritest. Tänapäevases süsteemis on kutsekoolides olemas erivajadusel makstavad toetused, mida saab kasutada ka täiskasvanud õppur, kuid gümnaasiumiõpilased saavad ainult üldist sotsiaalabi. Juhul, kui ei ole mingit väga selget eelistust seotud kutsekeskkaridusele keskkariduse ees, siis võiksid **sellised süsteemid rakendada üheselt kõikides koolivormides ja KOV-des**. Samuti on küsitav kas eritoetuste suurus on piisav lisasissetulekuta hakkamasaamiseks.

Koolide personali poolt hinnati **transporditoetust** oluliseks meetmeks, kuigi potentsiaalsetest õpilastest seda nii paljud oluliseks ei hinnanud (kokku 6,5% keskharidusega inimestest kaaluks kooli minekut kui oleks tasuta transport, majanduslikes raskustes inimestest kaaluks 40% kooli minekut). Transpordi osas on jällegi kutsekoolid ja täiskasvanute gümnaasiumide õpilased erinevas olukorras. Esimestele antakse toetust koolist, teistele KOV-st, kui antakse. Erinevates KOV-des on transpordikulude katmise osas erinevad praktikad.

Kohalikud omavalitsused on seega toetusmeetmete pakkumisel seni toiminud peamiselt juhtumipõhiselt ning laiaulatuslikud meetmed sisuliselt puuduvad. Lisaks võis mõnedest vastustest välja lugeda, et kohalikud omavalitsused ei näe täna täiskasvanuid kui õppijaid ning seetõttu ei ole sellega ka süstemaatiliselt tegeletud. Milline täpselt peaks olema omavalitsuste roll, on arutelu koht, kuna mõningate õppurite toetuste jagamise on riik juba enda õlule võtnud.

Tööandjate suhtumine ja koolis käimise toetamine on kriitilise tähtsusega täiskasvanute hariduse omandamisel. Potentsiaalsete õpilaste poolt kõige enam mainitud meede, mis võiks aidata kaasa kooli naasmisele, oli **paindlikum töögraafik** (kõikidest keskharidusega inimestest 16% puudutav). Samuti tõi koolipersonal selle välja kui olulise teguri.

Seega on täiskasvanute tasemeharidusse tagasitoomiseks vajalikud nii **kõikehõlmav kommunikatsioonistrateegia** (hoiakute muutmiseks ning inimeste võimaluste struktuuri laiendamiseks) kui ka **majanduslik toetus**, mis võimaldab inimestel pühenduda õpingutele. Senised toetusmeetmed ei ole suutnud piisaval määral neid takistusi adresseerida. Lisaks on kohalike omavalitsuste erinev suhtumine täiskasvanute õppesse loonud ebavõrdsed võimalused toetuste osas. Täiskasvanute õpingute toetamisel on aga veel palju aspekte, mida ei saa jätta tähelepanuta. See tähendab, et õppes juba osaleva täiskasvanud õppija jaoks on olulised nii transpordikulutused, lapsehoid kui isegi koolilõuna pakkumine. Tugimeetmete osas on täna ebavõrdses olukorras ka kutsekoolide ja täiskasvanute gümnaasiumite õpilased, kellele kehtivad täiesti erinevad toetused. **Täiskasvanuid võiks toetada hoolimata konkreetsest õppevormist.**

Informeerimise rolli ei saa aga ületähtsustada täiskasvanute tasemeharidusse tagasipöördumise toetamisel. Vaid täieliku informatsiooni omamine saab anda inimesele kõik vajalikud vahendid osalemise kasuks otsustamisel. Lisaks on oluline, et informatsioon oleks suunatud ja jõuaks inimeseni talle mõistetaval kujul. Eriti suur potentsiaal on **personaalsel pöördumisel inimese poole. Informeerimiseks on vajalik kujundada terviklik strateegia**, et tagada selle efektiivsus ja eesmärgipärasus.

Raporti viimastes peatükkides anti ülevaade rahvusvahelistest parimatest praktikatest ning formuleeriti poliitikasoovitused, lähtudes Eesti kontekstist ja empiirilise analüüsi tulemustest. Kokkuvõtvalt võib aga öelda, et oluline on terviklik lähenemine nii haridussüsteemi kui ka tugimeetmete mõistes. Arvesse tuleb võtta, et täiskasvanute elud on keerulisemad kui esmase hariduse omandajatel, mistõttu õppimise julgustamiseks ja toetamiseks tuleb kaasata erinevaid institutsioone ning tagada nende koostoimimine.

Kasutatud kirjandus

Ainsaar, M.; Soo, K. (2012) kohalikud omavalitsused ja lastega pered 2011. Tartu Ülikool, Sotsioloogia ja sotsiaalpoliitika instituut. Sotsiaalministeerium. URL: http://www.sm.ee/fileadmin/meedia/Dokumendid/Sotsiaalvaldkond/kogumik/ARUANNE_2011_KOV_raport_final_21.08.2012.pdf (14.04.2014).

Albrecht, J., van der Berg, G. J., Vroman, S. (2005) The Knowledge Lift: The Swedish Adult Education Program That Aimed to Eliminate Low Workers Skill Levels. *IZA DP* No. 1503. URL: <http://ftp.iza.org/dp1503.pdf> (14.04.2014).

Albrecht, J., van der Berg, G. J., Vroman, S. (2008) The aggregate labor market effects of the Swedish knowledge lift programm. *IFAU Working Paper* No. 2008:1. URL: <http://www.econstor.eu/bitstream/10419/78632/1/556638220.pdf> (14.04.2014).

Anspal, S., Järve J., Kallaste, E., Kraut, L., Räis, M. L., Seppo, I. (2011) The Cost of School Failure in Estonia, Technical Report, CentAR. URL: <http://www.centar.ee/uus/wp-content/uploads/2011/03/2012.03.29-Cost-of-school-failure-in-Estonia-final-technical.pdf> (14.04.2014).

Björklund, A., Edin, P.-A., Fredriksson, P., Krueger, A. (2004) Education, equality, and efficiency – An analysis of Swedish school reforms during the 1990s. IFAU. URL: <http://cep.lse.ac.uk/seminarpapers/06-02-04-BJO.pdf> (14.04.2014).

Carneiro, R. (2011) 'New Opportunities' and new government: A Paradigm Change in Policy. In Carneiro, R (ed.) *Accreditation of prior learning as a lever for lifelong learning: lessons learnt from the New Opportunities Initiative, Portugal*. UNESCO, MENON Network, CEPCEP. pp. 29-80.

Eesti Vabariigi haridusseadus (RT 1992, 12, 192, viimane red. RT I, 11.07.2013, 5) <https://www.riigiteataja.ee/akt/111072013005?leiaKehtiv>

Eesti Vabariigi Valitsus (2014) Eesti elukestva õppe strateegia 2020. Vastu võetud 13. Veebruar 2014. URL: <http://www.hm.ee/index.php?0513767> (14.04.2014).

Espenberg, K.; Beilmann, M.; Rahn, M.; Reincke, E.; Themans, E. (2012) Õpingute katkestamise põhjused kutseõppes (Causes of dropping out of vocational education in Estonia). Tartu Ülikooli sotsiaalteaduslike rakendusuringute keskus RAKE and CPD OÜ.

Daehlen, M.; Ure, O.B. (2009) Low-skilled adults in formal continuing education: does their motivation differ from other learners? *International Journal of Lifelong Education*, Vol. 28, 5, 661–674.

Fagan, W.T. (1991) Understanding learning participation in adult literacy programs. St. Johns, NL: Memorial University of Newfoundland and Labrador. ERIC Reproduction Document ED 333 108. URL: <http://files.eric.ed.gov/fulltext/ED333108.pdf> (14.04.2014).

Finnish National Board of Education (2004) National Core Curriculum for General Upper Secondary Education Intended for Young People 2003. URL: http://www.oph.fi/download/47678_core_curricula_upper_secondary_education.pdf (14.04.2014).

Gümnaasiumi riiklik õppekava (GRÕK), Vabariigi Valitsuse määrus 06.01.2011 nr. 2 (RT I, 14.01.2011, 2 jõustunud 17.01.2011, viimane red. 28.02.2013, 1 jõustunud 01.09.2013) <https://www.riigiteataja.ee/akt/125032014011>

Illeris, K. (2007) *How We Learn: Learning and non-learning in school and beyond*. Oxon: Routledge.

Illeris, K. (2010) Characteristics of Adult Learning in Rubenson, K. (Ed) *Adult Learning and Education*, 47-52. Oxford: Elsevier Science.

Jarvis, P. (2010) *Adult Education and Lifelong Learning. Theory and Practice*. 4th edition. New York: Routledge.

Järve, J.; Räis, M. L.; Seppo, I. (2013) Erialase hariduseta inimeste osalemine elukestvas õppes. Eesti Rakendusüuringute Keskus CentAR. URL: http://www.centar.ee/uus/wp-content/uploads/2012/12/2012.12.12-Erialase-hariduseta-inimeste-osalemine-elukestvas-%C3%B5ppes-l%C3%B5ppraport_ver-1.3.pdf (14.04.2014).

Kiidli, H. (2013) Koolist ei langeta välja vaid katkestatakse õpingud! Tallinna Täiskasvanute Gümnaasium. Ettekanne. Kättesaadav veebilingilt <http://www.tg.edu.ee/files/docs/1/96.pdf>

Knowles, M.S. (1989) *The making of an adult educator: an autobiographical journey*. San Francisco, Calif.: Jossey-Bass

Kutseõppeasutuse seadus (KutÕS) (RT I, 02.07.2013, 1, jõustumine 01.09.2013, viimane red. RT I, 22.12.2103, 1, jõustunud 01.01.2014) <https://www.riigiteataja.ee/akt/122122013002>

MacKeracher, D.; Suart, T.; Potter, J. (2006) *A Review of the State of the Field of Adult Learning. Barriers to Participation in Adult Learning*. URL: <http://www.ccl-cca.ca/pdfs/AdLKC/stateofthefieldreports/BarrierstoParticipation.pdf>

Ministry of Education and Culture Finland (2010) *Noste Programme 2003-2009. Final report. Reports of the Ministry of Education and Culture, Finalnd 2010:8*. URL: <http://www.minedu.fi/export/sites/default/OPM/Julkaisut/2010/liitteet/okm08.pdf?lang=en> (14.04.2014).

Ministry of Education and Research, Sweden (2008) *National Report on the Development and State of the Art of Adult Learning and Education. National Report, Sweden. 6th International Conference on Adult Education. CONFINTEA VI.* URL: http://www.unesco.org/fileadmin/MULTIMEDIA/INSTITUTES/UII/confintea/pdf/National_Reports/Europe%20-%20North%20America/Sweden.pdf (14.04.2014).

Mohn, T. N. (2007) *Valuation and validation of non-formal and informal learning in Norway – experience and challenges 2007*. Vox.

OECD (2005) *Thematic Review on Adult Learning. United States. Country Note*. <http://www.oecd.org/unitedstates/35406014.pdf> (14.04.2014).

Pilli, E., Kuusk, T. Riiklike õppekavade uuendamine 2010-2013. Eriala- ja üldharidusõpingute lõimimine kutseõppes. INNOVE.
http://www.ekk.edu.ee/vvfiles/0/l6imimise_juhendmaterjal_kokku.pdf

Pärtel, K.; Petti, K. (2013) Kutseharidus 2013. Elanikkonna teadlikkus kutseõppes toimuvast ja kutsehariduse maine aastal 2013. Faktum & Ariko. URL:
http://www.innove.ee/UserFiles/Kutseharidus/Uuringud/Kutsehariduse_maineuuringu_aruanne_2013.pdf (14.04.2014).

Põhikooli- ja gümnaasiumiseadus (PGS) (RT I 2010, 41, 240 jõustunud 01.09.2010, viimane red. RT I 13.12.2013, 5, jõustunud 23.12.2013) <https://www.riigiteataja.ee/akt/113122013021>

Põhikooli riiklik õppekava (PRÕK), Vabariigi Valitsuse määrus 06.01.2011 nr. 1 (RT I, 14.01.2011, 1 jõustumine 17.01.2011, viimane red. RT I, 28.08.2013, 1 jõustunud 01.09.2013) <https://www.riigiteataja.ee/akt/128082013007>

Ravikindlustuse seadus (RT I 2002, 62, 377, viimane red. 10.01.2014, 2) <https://www.riigiteataja.ee/akt/110012014009>

Republic of Cyprus, Ministry of Education and Culture (2008) The Development and State of the Art of Adult Learning and Education. National Report of Cyprus. CONFINTEA VI. URL:
http://www.unesco.org/fileadmin/MULTIMEDIA/INSTITUTES/UII/confintea/pdf/National_Reports/Europe%20-%20North%20America/Cyprus.pdf (14.04.2014).

Roosmaa, E.-L. (2010) Adult Learners in Formal Education: Experiences and Perspectives. Country report Estonia. LLL2010 Working Paper No 38. URL: http://lll2010.tlu.ee/publications/working-papers/lll2010-working-papers-on-sp3-survey-of-adult-learners-in-formal-education/d20-lll2010-working-papers_sp3_estonia_38.pdf/view (14.04.2014).

Roosmaa, E.-L.; Saar, E. (2011) Barriers to and in Participation in Lifelong Learning. Country Report on Estonia. URL: http://lll2010.tlu.ee/folder.2006-02-22.7534376022/subproject-2/sp2-national-reports/sp2_nr_estonia_b-3.pdf/view?searchterm=Estonia (14.04.2014).

Rubenson, K., Desjardins, R. (2009). The impact of welfare state regimes on barriers to participation in adult education: A bounded agency model. *Adult Education Quarterly*, 59, 187-207.

Saar, E.; Roosalu, T. (2011) LLL2010 Integrated report: Towards Lifelong Learning Society in Europe: The Role of Education System. Results from analysis of learning as an adult in Europe. LLL2010 Working Paper No 77. URL: http://lll2010.tlu.ee/publications/project-reports/lll2010-working-papers_77_integrated-report.pdf/view (14.04.2014).

Slovenian Institute for Adult Education (2008) The Development and State of the Art of Adult Learning and Education. National Report of Slovenia. CONFINTEA VI. URL:
http://www.unesco.org/fileadmin/MULTIMEDIA/INSTITUTES/UII/confintea/pdf/National_Reports/Europe%20-%20North%20America/Slovenia.pdf (14.04.2014).

Stenberg, A. (2007) Comprehensive education or vocational training for the unemployed? *International Journal of Manpower*, Vol. 28 Iss: 1 pp. 42 - 61

Stenberg, A., Westerlund, O. (2014) The long-term earning consequences of general vs. Specific training of the unemployed. *IFAU Working Paper* 2014:3. URL: <http://www.ifau.se/Upload/pdf/se/2014/wp2014-03-The-long-term-earnings-consequences-of-general-vs-specific-training-of-the-unemployed.pdf> (14.04.2014).

The Department of Education and Science, Ireland (2008) The Development and State of the Art of Adult Learning and Education. National Report of Ireland. CONFITEA VI. URL: http://www.unesco.org/fileadmin/MULTIMEDIA/INSTITUTES/UII/confintea/pdf/National_Reports/Europe%20-%20North%20America/Ireland.pdf (14.04.2014).

The General Secretariat for Adult Education, Ministry of National Education and Religious Affairs (2008) The Development and State of the Art of Adult Learning and Education. National Report, Greece. CONFITEA VI. URL: http://www.unesco.org/fileadmin/MULTIMEDIA/INSTITUTES/UII/confintea/pdf/National_Reports/Europe%20-%20North%20America/Greece_EN.pdf (14.04.2014).

The Ministry of Education, Denmark (2008) The Development and State of the Art of Adult Learning and Education. National Report of Denmark. CONFITEA VI. URL: http://www.unesco.org/fileadmin/MULTIMEDIA/INSTITUTES/UII/confintea/pdf/National_Reports/Europe%20-%20North%20America/Denmark.pdf (14.04.2014).

The Ministry of Education of the Slovak Republic (2008) The Development and State of the Art of Adult Learning and Education. National Report of Slovak Republic. CONFITEA VI. URL: http://www.unesco.org/fileadmin/MULTIMEDIA/INSTITUTES/UII/confintea/pdf/National_Reports/Europe%20-%20North%20America/Slovakia.pdf (14.04.2014).

Totoraitis, R., Tamošiūnas, T., Vaicekauskienė, V., Trečiokienė, E., Žilinskaitė, L. (2008) The Development and State of the Art of Adult Learning and Education. National Report of Lithuania. CONFITEA VI. URL: http://www.unesco.org/fileadmin/MULTIMEDIA/INSTITUTES/UII/confintea/pdf/National_Reports/Europe%20-%20North%20America/Lithuania.pdf (14.04.2014).

Täiskasvanute koolituse seadus (RT I 1993, 74, 105 viimane red. RT I, 02.07.13) <https://www.riigiteataja.ee/akt/111072013019>

Tööturuteenuste ja – toetuste seadus (TTTS) (RT I, 2005, 54, 340 jõustunud 01.01.2006, viimane red. RT I, 22.12.2013, 4, jõustunud 01.01.2014) <https://www.riigiteataja.ee/akt/121032014008>

UK National Commission for Unesco, NIACE, Department for Innovation, Universities and Skills (2008) CONFITEA VI. United Kingdom National Report. National Report on the Development and State of the Art of Adult Learning and Education. URL: http://www.unesco.org/fileadmin/MULTIMEDIA/INSTITUTES/UII/confintea/pdf/National_Reports/Europe%20-%20North%20America/United_Kingdom.pdf (14.04.2014).

US Department of Education, US Department of State (2008) National Report on the Development and State of the Art of Adult Learning and Education. UNESCO Institute for Lifelong Learning 6th International Conference on Adult Education CONFITEA VI – May 2009. URL:

http://www.unesco.org/fileadmin/MULTIMEDIA/INSTITUTES/UII/confintea/pdf/National_Reports/Europe%20-%20North%20America/United_States.pdf (14.04.2014).

UNESCO, UNEVOC. New Opportunities, Portugal. URL:
http://www.unevoc.unesco.org/fileadmin/user_upload/pubs/New%20Opportunities%20-%20Portugal.pdf

Valente, A. C., de Carvalho, L. X., de Carvalho, A. X. (2011) Bringing Lifelong Learning to Low Skilled Adults: The New Opportunities Initiative. In Carneiro, R (ed.) *Accreditation of prior learning as a lever for lifelong learning: lessons learnt from the New Opportunities Initiative, Portugal*. UNESCO, MENON Network, CEPCEP. pp. 145-182.

Werquin, P. (2008) Recognition of non-formal and informal learning in OECD countries: A very good idea in jeopardy? URL: <http://www.oecd.org/education/skills-beyond-school/41851819.pdf> (14.04.2014).

Õpilase sõidukulu iga-aastase hüvitamise ulatus ja kord, Vabariigi Valitsuse määrus 31.12.1997 nr 267 (RT I 1998, 4, 66 jõustunud 01.01.1998 viimane red. RT I, 08.10.2013, jõustub 01.09.2013) <https://www.riigiteataja.ee/akt/108102013007>

Õppetoetuste ja õppelaenu seadus (ÕÕS) (RT I 2003, 58, 387, viimane red. RT I, 10.01.2014, 4 jõustunud 20.01.2014) <https://www.riigiteataja.ee/akt/110012014016>

Lisa 1: Küsitluse valimi karakteristikud

Tabel 9. Elanikkonna küsitluse valimi karakteristikud, % jaotus

		Hetkel ei õpi	Hetkel õpib
Sugu	Naine	35,5	45,84
	Mees	64,5	54,16
Vanus	Keskmine	41,21	24,66
	21-24	9,25	69,54
	25-29	16,00	15,42
	30-39	29,00	11,11
	40-49	12,50	3,93
	50-64	33,25	0
	Keskmine	22,43	NA
Aastaid koolist lahkumisest	Keskmine	22,43	NA
	Praegune kooli tüüp		
	Täiskasvanute gümnaasium	-	49,93
	Kutsekeskkool	-	28,04
	Kutsekool ja põhikool	-	22,03
Eelmise kooli tüüp	Põhikool	22,75	-
	Keskkool	21	-
	Täiskasvanute gümnaasium	16,5	-
	Kutsekool	39,75	-
Kaalunud õpingute jätkamist	Jah, aga loobus	18,25	
	Jah, kavatseb kooli tagasi mina	17	
	Ei	64,75	
NUTS3 regioon	Põhja	31	34,49
	Lääne	15,25	8,26
	Kesk	15,5	0,34
	Kirde	9	24,39
	Lõuna	29,25	32,51
Asulatüüp	Pealinn	18	22,7
	Linn	31,75	58,37
	Maa-asula	50,25	18,93
Kodune keel	Eesti	78,5	63,17
	Vene	20,75	36,83
	Muu	0,75	
Tööturustaatus	Täisajaga töötaja	59	26,95
	Osaajaga töötaja	4,5	21,03
	Töötu	9,75	9,55
	Õpilane		30,92
	Pensionär	9,75	
	Inaliidsuspensionär	10	3,93
	Ajateenistuses	0,25	
	Kodune	5,25	6,94
Muu		0,68	

Leibkonna liikmete arv	1	19,5	13,99
	2	29,75	14,65
	3	18,75	34,26
	4	17,5	22,8
	5+	14,5	14,29
Sissetulekuta leibkonna liikmete arv	0	49	40,87
	1	21,75	27,21
	2	16	18,33
	3+	13,25	13,58
Leibkonna liikmete arvu ja sissetuleku jaotus	1 liige <600€	12,5	7,74
	1 liiget >600€	4,5	2,05
	2 liiget <850€	30	15,64
	2 liiget >850€	14,25	24,6
	3-... liiget <850€	14,5	14,57
	3-... liiget >850€	13,75	16,3
	Info puudub	10,5	19,1
Leibkonna sissetulek	...300	13,25	9,45
	301-450	13	8,63
	451-600	17,25	10,09
	601-850	16,5	10,43
	851-1100	12	13,02
	1101-1550	6	17,33
	1551-...	11,5	11,94
	Keeldus vastamast	2,25	2,44
	Ei tea	8,25	16,66

Lisa 2. Õpingute jätkamise barjääridelt suunamine potentsiaalsete meetmete juurde.

Õpingute jätkamise takistus	Võimalikud meetmed, mille juurde vastanud suunati
Kehv õppeedukus / hirm hakkamasaamise ees	<ol style="list-style-type: none"> 1) Õppele eelnev tasandus- või ettevalmistuskursus, mis aitaks meelde tuletada olulisemat varasemast õpitust. 2) Laiaulatusliku riikliku programmi toimumine, mis kutsuks inimesi tagasi kooli ja kooli tagasiminejaid oleks palju. 3) Õppetöös kasutatakse rohkem täiskasvanule sobilikumaid õpetamisviise. 4) Väiksem õppe maht. 5) Mõned õppeained oleks välja jäetud. Millised?
Majanduslikud põhjused / vajadus töötada	<ol style="list-style-type: none"> 1) Esmatähtsuse katmine vajaduspõhise stipendiumiga. 2) Töökorraldus võimaldaks kooli tagasiminekut. 3) Soodsa elamise võimaldamine kooli lähedal. 4) Tasuta transpordi pakkumine kooli.
Soov töö käia	<ol style="list-style-type: none"> 1) Töökorraldus võimaldaks kooli tagasiminekut. 2) Tööandja soovitaks koolis edasi käia. 3) Kool võtaks ühendust ja julgustaks edasi õppima. 4) Kindel teadmine, et hariduse omandamine tähendaks kõrgemat palka ja paremaid võimalusi leida tööd.
Lapse hooldamine	<ol style="list-style-type: none"> 1) Lapsehoidja kulude katmine. 2) Soodsa lastehoiuteenuse kasutamise võimalus kooli juures. 3) Soodsa lastehoiuteenuse kasutamise võimalus kodu lähedal.
Muu pereliikme hooldamine	<ol style="list-style-type: none"> 1) Pereliikme hoolduse kulude katmine. 2) Soodsa hooldusteenuse kasutamise võimalus.
Motivatsioonipuudus	<ol style="list-style-type: none"> 1) Tööandja soovitaks koolis edasi käia. 2) Kool võtaks ühendust ja julgustaks edasi õppima. 3) Kindel teadmine, et hariduse omandamine tähendaks kõrgemat palka ja paremaid võimalusi leida tööd. 4) Laiaulatusliku riikliku programmi toimumine, mis kutsuks inimesi tagasi kooli ja kooli tagasiminejaid oleks palju.
Ebasobivad tundide ajad	<ol style="list-style-type: none"> 1) Võimalus läbida õpet peamiselt e-õppe vormis. 2) Teistsugune õppekorraldus (näiteks tundide ajad). Mida täpsemalt tuleks muuta? 3) Võimalus osades ainetes kohe alguses lõpueksam või arvestus sooritada.
Puudub vajadus hariduse/diplomi omandamiseks	<ol style="list-style-type: none"> 1) Tööandja soovitaks koolis edasi käia. 2) Kindel teadmine, et hariduse omandamine tähendaks kõrgemat palka ja paremaid võimalusi leida tööd.
Tervislikud põhjused	<ol style="list-style-type: none"> 1) Võimalus läbida õpet peamiselt e-õppe vormis. 2) Õppekeskkonna kohandamine erivajadusega inimestele.
Sõprade või pereliikmete mõju/surve	<ol style="list-style-type: none"> 1) Teistsugune õppekorraldus (näiteks tundide ajad). Mida täpsemalt tuleks muuta? 2) Laiaulatusliku riikliku programmi toimumine, mis kutsuks inimesi tagasi kooli ja kooli tagasiminejaid oleks palju.

Igavad tunnid / ei sobi koolitunnis istumine	<ol style="list-style-type: none"> 1) Õppetöös kasutatakse rohkem täiskasvanule sobilikumaid õpetamisviise. 2) Õpetajad suhtusid täiskasvanud õppijatesse kui endaga võrdsetesse. 3) Varasemate teadmiste ja kogemuste arvestamine, nii et läbida tuleks vaid osa aineid. 4) Võimalus osades ainetes kohe alguses lõpueksam või arvestus sooritada.
Õpe on liiga lihtne	<ol style="list-style-type: none"> 1) Varasemate teadmiste ja kogemuste arvestamine, nii et läbida tuleks vaid osa aineid. 2) Võimalus osades ainetes kohe alguses lõpueksam või arvestus sooritada.
Vanus	<ol style="list-style-type: none"> 1) Tööandja soovitaks koolis edasi käia. 2) Teistsugune õppekorraldus (näiteks tundide ajad). Mida täpsemalt tuleks muuta? 3) Laiulatusliku riikliku programmi toimumine, mis kutsuks inimesi tagasi kooli ja kooli tagasiminejaid oleks palju.